

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
MYKOLO ROMERIO TEISĖS MOKYKLOS
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

ŽIVILĖ BERTAŠIENĖ
CIVILINĖS IR VERSLO TEISĖS PROGRAMA

NETEISĖTI VEIKSMAI IR KALTĖ DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
prof. dr. Simona Drukteinienė

Vilnius, 2020

TURINYS

1. NETEISĖTŲ VEIKSMŲ IR KALTĖS SAMPRATŲ DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE ISTORINĖ RAIDA	8
1.1. NeteisėtŲ veiksmŲ ir kaltės sampratŲ raida nuo romėnŲ teisės iki dabar	9
1.2. NeteisėtŲ veiksmŲ ir kaltės sampratos pagrindinėse Europos jurisdikcijose	20
2. NETEISĖTŲ VEIKSMŲ IR KALTĖS SAMPRATŲ BEI JŲ SANTYKIO DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE AIŠKINIMO PROBLEMOS	31
2.1. TeisėtŲ ir neteisėtŲ veiksmŲ santykis deliktinėje atsakomybėje.....	31
2.2. Neteisėtumas kaip veiksmŲ ar jų sukulto rezultato priešingumas teisei.....	37
2.3. Kaltės objektyvioji ir subjektyvioji pusė deliktinėje atsakomybėje	41
2.4. Skirtingi reikalaujamo <i>bonus pater familias</i> elgesio standartai.....	52
2.5. NeteisėtŲ veiksmŲ ir kaltės santykis deliktinėje atsakomybėje	57
2.6. Atsakomybė su kalte ir griežtoji atsakomybė	61
IŠVADOS.....	70
PASIŪLYMAI	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	73
ANOTACIJA (ANOTATION).....	85
SANTRAUKA	86
SUMMARY	87
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	89

IVADAS

Baigiamojo darbo aktualumas. „Alfonzas Vaišvila sukūrė sociologinę teisės sampratą ir ją pavadino subjektinių teisių ir pareigų vienvė (pusiausvyra).“ Šią sampratą galima laikyti šiuolaikinės teisinės ideologijos pagrindu.¹ Teisės teorijoje teigiama, kad „pozityvioji teisinė atsakomybė – tai asmens suvokimas, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei ši bus padaryta kito asmens teisėms“². Nesant asmens savanoriško žalos atlyginimo, nukentėjusysis gali pasinaudoti civilinės atsakomybės institutu, kurio tikslas – atstatyti nukentėjusiojo padėtį į tą, kuri buvo dar prieš kylant žalai arba tą žalą atlyginti visiškai. Nuo pat Romos laikų ši atsakomybė reiškė skolininko pareigą atlyginti žalą³. Tai yra turtinė prievolė, kuri atsiranda pažeidus kito asmens turtinius interesus ir dėl to pažeidimo kitam asmeniui kyla pareiga atlyginti padarytą žalą. Civilinė atsakomybė yra kompensacinio pobūdžio atsakomybė, kurios kompensavimo tikslas atriboja ją nuo kitų atsakomybės rūšių, tokių kaip baudžiamoji ar administracinė atsakomybė. Civilinė atsakomybė skirstoma į sutartinę ir deliktinę, kuri taikoma tokia apimtimi, kiek nesiejama su sutartine atsakomybe. Šiame darbe, būtent, deliktinės atsakomybės kontekste ir atliekama neteisėtų veiksmų bei kaltės analizė. Tik tinkamas šių dviejų sąvokų aiškinimas gali užtikrinti teisinį aiškumą, kuris gali nulemti teisingų sprendimų priėmimą, teisingą žalos kompensavimo instituto veikimą bei užtikrinti šalių teisėtus lūkesčius. Būtina pabrėžti, kad teisinės valstybės tikslas – užtikrinti civilinės teisės principų laikymąsi. Vienas jų aktualus šiame darbe nagrinėjamai temai, t. y. teisinio tikrumo principas, kuris yra teisinio apibrėžtumo principo dalis. Teisinio apibrėžtumo principas aiškinamas remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimu⁴, kuriame pasakyta, kad valstybės pareiga yra užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą, apsaugoti ir gerbti teisinių santykių subjektų teisėtus interesus, teisėtus lūkesčius.

Be to, esant aktyviems bandymams harmonizuoti Europos deliktų teisę, pavyzdžiui, per šiandien esančius *soft law*⁵ instrumentus: Europos deliktų teisės grupės (dar vadinamos Tilburgo grupės⁶) Europos deliktų teisės principus (angl. *Principles of European Tort Law*, toliau PETL) bei

¹Vytautas Šlapkauskas, „Prof. habil. dr. A. Vaišvila – Teisinės valstybės sampratos kūrėjas ir jos įgyvendinimo teisėkūroje plėtotojas“, iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*, Vytautas Šlapkauskas ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 55.

²Alfonzas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 353.

³Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Kaunas: Vijusta, 1996), 254.

⁴„Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas byloje Nr. 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/2000-31/2000-35/2000-39/2000-8/01-31/01“, LRKT, žiūrėta 2020 m. sausio 18 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content>.

⁵*Soft law* – iš anglų kalbos verčiama kaip negriežtoji teisė, kuri neturi privalomojo taikymo.

⁶„Principles of European Tort Law“, European Group on Tort Law, žiūrėta 2020 m. sausio 31 d., <http://www egtl.org/principles/project.htm>.

2009 metais pasirodžiusį Europos civilinio kodekso tyrimo grupės⁷ galutinį pataisytą darbą (angl. *Study Group on European Tort Law*, toliau DCFR), bei aktyviai diskutuojant šia tema, Lietuva turi turėti aiškia poziciją, kas Lietuvos deliktinėje atsakomybėje laikytina neteisėtais veiksmai ir kalte, siekiant tinkamai ją ginti Europos lygmenyje, nes deliktų teisė skirtingose jurisdikcijose nevienoda.

Tiriama problema. Šiame darbe, išanalizavus neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas bei įvertinus jų santykį tam tikrais deliktinės atsakomybės atvejais, siekiama atsakyti į klausimą, ar neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų bei jų santykio aiškinimas užtikrina teisinį aiškumą?

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir problemos ištyrimo lygos. Valentinas Mikelėnas⁸ moksliniame veikale „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“ padarė didelį indėlį analizuojant civilinės atsakomybės sąlygas, tarp jų ir neteisėtų veiksmų, kaltės sampratas bei dėl jų aiškinimo kylančias problemas. Svarbu pažymėti, kad Valentino Mikelėno mokslinis darbas buvo išleistas dar galiojant senajam Lietuvos civiliniam kodeksui, kuriame jau užsiminta, kad galimi atvejai, kai neteisėti veiksmai sutampa su kalte. Autorius, lygindamas su kitomis užsienio valstybėmis, jau tada įžvelgė tokius atvejus, kai kaltė deliktinėje atsakomybėje gali būti aiškinama tiek objektyviai, tiek subjektyviai. Vėliau 2002 metais Algis Norkūnas⁹ moksliniame straipsnyje analizuoja kaltę kaip civilinės atsakomybės pagrindą, kaltės sampratą civilinėje atsakomybėje. 2006 metais Simona Selelionytė¹⁰ moksliniame straipsnyje analizuoja neteisėtumą kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlygą, neteisėtumo sampratą taikant deliktinę atsakomybę valstybei ir dėl jos kylančias problemas. Taip pat yra ir kitų mokslinių darbų¹¹, kur analizuojami neteisėti veiksmai ir kaltė, kaip, pavyzdžiui, tiesioginėje darbuotojų deliktinėje atsakomybėje, tačiau atskiri, fragmentiški mokslo darbai, susiję su neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų aiškinimu, neformuoja nuoseklios doktrinos, apimančios teorines ir praktines problemas, susijusias su neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų bei jų santykio aiškinimu deliktinėje atsakomybėje. Svarbus ir 2007 metų Vytauto Mizaro¹² mokslinis straipsnis „Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos“, kuriame mokslininkas iškelia probleminius dalykus, susijusius su civilinės atsakomybės instituto klausimais, tačiau neanalizuoja konkrečiai neteisėtų veiksmų ir kaltės bei jų santykio aiškinimo problemų,

⁷ „Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law“, Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) 2009, žiūrėta 2020 m. sausio 31 d., https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf.

⁸ Valentinas Mikelėnas, *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai* (Vilnius: Justitia, 1995).

⁹ Algis Norkūnas, „Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas“, *Jurisprudencija* 28, 20 (2002): 112-118, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2841036>.

¹⁰ Simona Selelionytė, „Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga“, *Jurisprudencija* 79, 1 (2006): 102-112, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB6095642>.

¹¹ Martynas Antanaitis, „Tiesioginė darbuotojo deliktinės atsakomybės taikymas Lietuvoje“, *Jurisprudencija* 25, 2 (2018): 479-497, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/MRUIR007/15663>.

¹² Vytautas Mizaras, „Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos“, iš *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*, Vytautas Mizaras (Vilnius: Justitia, 2007).

būtent tai, kas analizuojama ir pateikiama šiame darbe. Pastebėta, kad nuo Vytauto Mizaro analizės jau yra praėję nemažai laiko, per kurį keitėsi teismų praktika, kito ir minėtų analizuojamų sąvokų aiškinimas, jų santykio interpretavimas skirtinguose deliktuose. Be to, teismų praktikoje keitėsi neteisėtų veiksmų ir kaltės, jų santykio notaro profesinėje deliktinėje atsakomybėje aiškinimas, susilaukęs teisininkų komentarų¹³.

Baigiamojo darbo praktinė reikšmė. Teisinėje valstybėje labai svarbu užtikrinti teisinio tikrumo, teisinio aiškumo principus, teismai privalo priimti teisėtus sprendimus, todėl neteisėtų veiksmų ir kaltės deliktinėje atsakomybėje sampratų aiškus apibrėžimas, jų santykio analizė leidžia teisingai suvokti šias sąvokas ir tinkamai jas taikyti praktikoje. Nesant šių sąvokų aiškaus apibrėžimo deliktinėje atsakomybėje, kyla problemų jas taikyti esant skirtingiems deliktinės atsakomybės atvejams, todėl ateityje galimi asmens teisių pažeidimai, kaip įrodinėjimo naštos neteisingas paskirstymas, šalių interesų pusiausvyros neužtikrinimas. Pasaulis vis tobulėja, todėl daugėja ir įvairių santykių rūšių, dėl kurių atsiranda deliktinės situacijos. Neteisėti veiksmai ir kaltė turi būti taip suprantami ir aiškinami, kad kuo geriau užtikrintų asmenų teises naudojantis deliktinės atsakomybės institutu ir tinkamai įgyvendintų pagrindinį deliktinės atsakomybės kompensavimo tikslą. Žinant problemas, lengviau jas spęsti. Teisės sistema gali veikti efektyviai, kai yra užtikrinta vidinė jos darna.

Neteisėtų veiksmų, kaltės sampratos ir jų santykio problematikos išsami analizė: neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų istorinė raida, teisinė prigimtis, turinys, pačių sampratų ir jų santykio aiškinimas, lyginant su pagrindinėmis Europos jurisdikcijomis, *soft law* teisės instrumentais, atskleidžiant problemas, pateikiant pasiūlymus, reikšminga įstatymų leidėjui, teisminei praktikai, Lietuvos civilinės materialinės, civilinio proceso, lyginamosios, istorijos teisės mokslininkams ir teisės studentams, analizuojantiems su deliktine atsakomybe susijusius klausimus. Taip pat, Lietuvai esant Europos Sąjungoje, neteisėtų veiksmų, kaltės sampratų ir jų santykio atskleidimas užtikrintų aiškesnę Lietuvos poziciją civilinės atsakomybės harmonizavimo procese.

Tyrimo tikslas. Šio baigiamojo darbo tikslas – atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas, jų ypatumus, aiškinimo problemas deliktinėje atsakomybėje, nustatyti neteisėtų veiksmų ir kaltės skirtinguose deliktuose santykio problematiką teisės doktrinoje, praktikoje bei pateikti pasiūlymus, susijusius su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje, siekiant didesnio teisinio aiškumo.

¹³Tomas Chochrin, „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas užkerta kelią neapdariai notarų profesinei veiklai“, Jurisprudencija (2013 m. liepos 24 d.), žiūrėta 2020 m. vasario 1 d., <https://jurisprudencija.wordpress.com/2013/07/24/lietuvos-auksciausiasis-teismas-uzkerta-kelia-neapdariai-notaru-profesinei-veiklai/>.

Tyrimo uždaviniai. Šiame darbe išsikeltas tikslas gali būti pasiektas nuosekliai įgyvendinus atskirus iš šio tikslo sekančius uždavinius:

- 1) atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų prigimtį, jų istorinę raidą bei nustatyti šių sampratų aiškinimą lėmusius veiksnius, aiškinimo būdus pagrindinėse Europos jurisdikcijose;
- 2) nustatyti neteisėtų veiksmų sampratos deliktinėje atsakomybėje aiškinimo problemas ir galimybes jas pašalinti;
- 3) nustatyti kaltės sampratos deliktinėje atsakomybėje aiškinimo problemas ir galimybes jas pašalinti;
- 4) identifikuoti neteisėtų veiksmų ir kaltės santykio aiškinimo problemas, neleidžiančias pasiekti teisinio aiškumo deliktinėje atsakomybėje bei galimybes jas pašalinti;
- 5) nustatyti atsakomybės su kalte ir griežtos atsakomybės skiriamąją ribą, dėl jų santykio kylančias problemas bei galimybes jas pašalinti;
- 6) pateikti pasiūlymus, susijusius su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje, siekiant didesnio teisinio aiškumo.

Tyrimo metodika. Šiame darbe iškeltam tikslui pasiekti ir išvadoms pateikti buvo atlikta loginė literatūros analizė, naudojami moksliniai metodai, tokie kaip: istorinis, lingvistinis, sisteminis, teleologinis ir lyginamasis tyrimo metodai. Istorinis metodas leido atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės prigimtį, jų esmę, istorinę raidą, veiksnius, lėmusius neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų formavimąsi skirtingose jurisdikcijose. Lingvistinis ir sisteminis metodas leido atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sąvokas, jų sampratas, santykio ypatumus bei dėl to kylančias aiškinimo problemas. Šiame darbe taikytas lyginamasis metodas, kuriuo naudojantis lyginamos neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratos, palyginamas šių sampratų ir jų santykio aiškinimas Lietuvoje, Europos pagrindinėse jurisdikcijose bei *soft law* instrumentuose, atitinkamai išskiriant esamus panašumus ir skirtumus, ieškant tinkamiausio šių sąvokų vertinimo Lietuvos deliktų teisėje, remiantis jas sudarančiais elementais, funkcijomis. Teleologinio metodo taikymas leido atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų išskyrimo bei jų esamo ir reikalaujamo aiškinimo deliktinėje atsakomybėje tikslus.

Tyrimo struktūra. Šį darbą sudaro dvi pagrindinės dalys, iš kurių pirmojoje atskleidžiama neteisėtų veiksmų ir kaltės deliktinėje atsakomybėje istorinė raida nuo romėnų teisės iki šiandien, siekiant išsiaiškinti kaip susiformavo deliktinės atsakomybės institutas, kaip buvo suprantami neteisėti veiksmai ir kaltė civilinėje teisėje anksčiau, kokie veiksniai paveikė minėtų sampratų raidą ir jų aiškinimą tiek pagrindinių Europos jurisdikcijose, tiek Lietuvos deliktų teisėje, kokia buvo romėnų teisės įtaka, kokius modelius pasirinko pagrindinės Europos jurisdikcijos deliktinei

atsakomybei reglamentuoti bei kaip neteisėti veiksmai, kaltė ir jų santykis yra aiškinami šiandien. Antroje dalyje atskleidžiamos neteisėtų veikslių ir kaltės sampratų aiškinimo problemos, analizuojama kas deliktinėje atsakomybėje laikytina neteisėtu, skiriamoji riba tarp teisėto ir ne, aiškinamasi ar elgesys, ar rezultatas turėtų būti vertinamas siekiant nustatyti neteisėtumą, atibojant kaltės subjektyvųjį ir objektyvųjį elementus, analizuojami reikalaujami elgesio standartai bei pateikiamos problemos, susijusios su neteisėtų veikslių ir kaltės santykio aiškinimu, atsakomybės su kalte ir griežtosios atsakomybės skirtumai bei neaiškumai. Visos šios darbo dalys leidžia pasiekti šiame darbe užsibrėžtą tikslą.

Šio darbo tyrimas atliktas remiantis Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu (toliau CK), užsienio šalių teisės aktais, teismų praktika, *soft law* instrumentais, užsienio ir Lietuvos teisės doktrina bei kitais šiam darbo tikslui pasiekti reikšmingais šaltiniais. Šiame darbe pateikta informacija iš šaltinių užsienio kalba yra išversta šio darbo autoriaus.

Ginamasis teiginys – Neteisėtų veikslių ir kaltės sampratų apibrėžtumas bei jų santykio atibojimas leistų užtikrinti teisinį aiškumą deliktinėje atsakomybėje.

1. NETEISĖTŲ VEIKSMŲ IR KALTĖS SAMPRATŲ DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE ISTORINĖ RAIDA

Civilinė atsakomybė yra viena iš teisinės atsakomybės rūšių, kuri apibrėžiama CK 6.245 straipsnio 1 dalyje¹⁴ ir jos pagrindinis tikslas yra nuostolių atlyginimas. Ji viena iš civilinių pažeistų teisių gynimo būdų, kuri tiesės doktrinoje ir CK išskiriama į atskirus institutus: sutartinę ir deliktinę atsakomybę¹⁵. Siekiant darbe užsibrėžtų tikslų, plačiau analizuojama deliktinė atsakomybė, kurios samprata pateikiama minėto straipsnio 4 dalyje – turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Taigi, deliktinė atsakomybė – siauresnė civilinės atsakomybės sąvoka, tačiau išlieka civilinės atsakomybės sampratos ribose tiek, kiek civilinės atsakomybės klausimas nesiejamas su sutartiniais santykiais. Deliktinei atsakomybei atsirasti reikalingi tam tikri juridiniai faktai: neteisėti veiksmai, kaltė, žala ir priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir jų sukeltos žalos. Bendrosios teisės sistemos šalyse, kaip Anglija, tokie juridiniai faktai vadinami – ieškinio pagrindas (angl. *cause of action*)¹⁶, o kontinentinės teisės sistemos šalyse, kaip Vokietija, Prancūzija, Lietuva – atsakomybės sąlyga (angl. *condition of liability*). Tai svarbu žinoti analizuojant Lietuvos ir užsienio literatūrą.

Atitinkamai pagal darbo temą, tyrimo objektas yra tik dvi deliktinės atsakomybės sąlygos, t.y. neteisėti veiksmai ir kaltė. Lietuvos CK 6.246 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad neteisėtais veiksmais laikoma tada, kai neįvykdoma įstatymuose ar sutartyje nustatyta pareiga (neteisėtas neveikimas) arba atliekami veiksmai, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidžiama bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai. CK 6.248 straipsnio apibrėžiama kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga, nurodant kad „civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus. <...> Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina“. Akivaizdu, kad šios normos yra vertinamojo pobūdžio, todėl siekiant išsamiai atskleisti šiandienos neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas deliktinėje atsakomybėje, pirmiausia būtina

¹⁴„Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, TAR, žiūrėta 2020 m. sausio 12 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>.

¹⁵Anželika Banevičienė, „Civilinė teise. Civilinė atsakomybė“, iš *Lietuvos teisės įvadas*, Anželika Banevičienė ir kt. (Kaunas: Technologija, 2012), 350.

¹⁶Dangutė Ambrasienė ir Algis Norkūnas, „Civilinė atsakomybė“, iš *Civilinė teise: Prievolių teisė*, Dangutė Ambrasienė ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004), 181.

išanalizuoti jų kilmę, istorinę kaitą, apimant romėnų teisės recepciją¹⁷ ar tiesiog jos įtaką bei istoriškai susiklosčiusius skirtumus pagrindinėse Europos jurisdikcijose.

1.1. Neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų raida nuo romėnų teisės iki dabar

Apie neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas tikslinga pradėti nuo romėnų teisės, nes, pasak Ipolito Nekrošiaus, „beveik visos šiuolaikinių civilinės teisės sistemų šaknys glūdi romėnų teisėje, <...> o romėnų teisės terminologija yra tarsi savotiškas tarpininkas, ryšininkas tarp įvairiausių teisės sistemų“. Marius Jonaitis pabrėžia romėnų teisės indėlį formuojant prievolių teisės institutą: „pamatinės šiuolaikinės prievolių teisės kategorijos, kaip antai, sutartinės ir deliktinės atsakomybės atskyrimas, kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga, <...>¹⁸“. Tai patvirtina, kad aiškinantis neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas deliktinės atsakomybėje neįmanoma apsieiti be romėnų teisės.

Prievolė (lot. *obligatio*) ankstyvojoje romėnų teisėje buvo suprantama kaip tarp dviejų asmenų susiklosčiusi priklausomybės būseną dėl juridinių įvykių, padarytų tam tikrais teisėtais veiksmais bei teisės pažeidimais¹⁹, kurie ir nulemdavo tokią asmeninio pobūdžio atsakomybę²⁰. Teisės pažeidimas romėnų teisėje dar nebuvo suprantamas taip, kaip neteisėti veiksmai civilinėje atsakomybėje šiandien. Romos respublikos laikotarpiu atsakomybės už prievolių pažeidimą pagrindus imta vadinti sutartimis (lot. *contractus*) ir teisės pažeidimais (lot. *delictus*)²¹. Teisės pažeidimais buvo laikomi kiti neteisėti veiksmai, kurie nepatekdavo į sutarties nevykdymą²², kas suponuoja, kad jau Romoje buvo pradėta skirti atsakomybę kylančią iš sutarčių ir iš deliktų.

„Romėnų teisė skyrė sąvoką nusikaltimai (lot. *crimina*²³) nuo privatūs deliktai (lot. *delicta*²⁴)²⁵“, tačiau tai dar nebuvo atskiros teisės šakos. Į teisės pažeidimų sąvoką pateko ne tik civilinės teisės pažeidimai, bet ir baudžiamosios teisės nusikaltimai (pvz., vagystė, kūno sužalojimas ir kt.). Ankstyvojoje romėnų teisėje atitinkamai pagal deliktus, bausmė buvo svarbesnė nei žalos atlyginimo klausimas, kuris šiandien yra deliktinės atsakomybės pagrindinis tikslas. Vėliau romėnų teisėje Petelijaus įstatymu buvo nustatyta, kad skolininkai už prievolių pažeidimą

¹⁷Recepcija – tai reiškiny teisės istorijoje, kai romėnų teisės buvo perimta ir naudojama kitų, vėlesnių valstybių teismų praktikoje kaip pagalbinė teisės sistema. Tai kas nebuvo reglamentuota nacionalinėje teisėje (teisės spraga), teismas galėjo taikyti romėnų teisę ginčui išspręsti.

¹⁸Marius Jonaitis, *Romėnų privatinė teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 13.

¹⁹Teisėtais veiksmais ankstyvojoje romėnų teisėje asmeninio pobūdžio atsakomybė kildavo sandorių pagrindu.

²⁰Jonaitis, *supra note*, 18: 312.

²¹Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *supra note*, 3: 236.

²²*Ibid*, 254.

²³„*Crimina* – tai prieštaraujančios visuomenės interesams ir įstatymo draudžiamos veikos, persekiojamos baudžiamojo proceso tvarka“

²⁴„*Delicta* – tai veikos, pažeidžiančios asmens ar asmenų grupės interesus. Už šias veikas persekiota tik asmenų, kurių interesai pažeidžiami, iniciatyva.“

²⁵Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Vilnius: Justitia, 1999), 257.

atsako ne asmeniu, o turtu, o klasikinėje romėnų teisėje ši atsakomybė reiškė skolininko pareigą atlyginti žalą, atsiradusią dėl neteisėtų skolininko veiksmų, bendrai vadinamų deliktu²⁶. Žalos atlyginimas tuo metu buvo suprantamas tiek baudos sumokėjimu nukentėjusiam asmeniui, tiek nuostolių atlyginimu. Vėlesniais romėnų teisės raidos etapais, žalos atsiradimas iš delikto ar iš tarytum delikto kūrė skolininko prievolę ją atlyginti šalių susitarimu, ar tam tikrais atvejais, kai toks susitarimas buvo negalimas – teismo proceso tvarka²⁷. Būtent minėti privatūs deliktai „sukeldavo ne bausmę, o prievolę sumokėti nukentėjusiajam baudą arba atlyginti nuostolius²⁸“, kas leidžia suprasti, kad jau buvo matomas skirtumas tarp baudžiamosios ir civilinės teisės, kas ateityje leido skirtingai aiškinti atsakomybės sąlygas, tuo pačiu ir kaltės sampratą.

Deliktinės atsakomybės prielaida, anot Ipolito Nekrošiaus ir Mariaus Jonaičio, visų pirma, buvo dėl teisės pažeidimo (delikto) padarymo patirta objektyvi turtinė žala (lot. *damnum*)²⁹, o antra, tarp deliktą arba tarytum deliktą padariusio veikos ir kilusios žalos privalėjo egzistuoti priežastinis ryšys³⁰. Šiuo atveju, reikia atkreipti dėmesį, kad „objektyvioji teisė turėjo atliktą veiką pripažinti deliktu, t. y. nustatyti tam tikras civilines teises pasekmes“³¹. Taigi, atsakomybei atsirasti, reikėjo teisės pažeidimo padarymo, tokio objektyvaus elgesio, kuris atitiktų tam tikrą deliktą iš tam tikro deliktų sąrašo. Galima teigti, kad realiai egzistavo dar viena atskira sąlyga prievolei kilti, tai pats deliktas, kuris apėmė tiek neteisėtumą, tiek kaltę, nors kaltės sąvoka dar neegzistavo. Anot Mariaus Jonaičio, „neteisėtos veikos“ sąvoka lygi deliktui, kuriuo „pažeidžiami atskirų asmenų asmeniniai arba turtiniai santykiai, pavyzdžiui, sunaikinamas ar sugadinamas turtas, įžeidžiama asmens garbė, orumas, pakenkiama jo reputacijai visuomenėje³²“.

Romėnų teisėje apibrėžiant neteisėtumą, itin svarbi buvo lotyniška sąvoka *iniuria*, kuri buvo plačiai suprantama, kaip veika priešinga teisei, neteisėta. Teisės mokslininkai teigia, kad sąvoka *iniuria* turėjo daugiau reikšmių, tačiau jos nuolat keitėsi keičiantis romėnų kalbai ir teisei³³. Gajaus ir Pauliaus laikais *iniuria* buvo kildinamam iš Dvylikos lentelių įstatymų, numatančių tam tikrą pažeidimų ratą nukreiptą į asmenį, ir *damnum iniuria datum* – nukreiptą į turtines teises³⁴. Pastebėta, kad panaši atskirų rūšių deliktų sistema būdinga dar ir dabar bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Nors „romėnų teisė nesuformulavo ir nepateikė bendrosios delikto, kaip prievolės

²⁶Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *supra note*, 25: 254.

²⁷Jonaitis, *supra note*, 18: 340.

²⁸Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *op. cit.*, 282.

²⁹*Ibid*, 283 ir Jonaitis, *op. cit.*, 339.

³⁰Jonaitis, *op. cit.*, 339

³¹Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *op. cit.*, 283.

³²Jonaitis, *op. cit.*, 391.

³³Martin Garcia-Ripoll, „Unlawfulness in Western European Tort Law“, *Open Access Library Journal* 2, e1605 (2015): 3, <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=68442>.

³⁴Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Vilnius: Justitia, 2007), 258.

atsiradimo pagrindo, sąvokos³⁵“, tačiau deliktas buvo pagrindas, kad egzistuotų subjektinė teisė. Romėnų teisėje, skirtingai nuo šiuolaikinės koncepcijos, „subjektinės teisės gynyba visada rėmėsi teisės pažeidimo faktu, t.y. asmuo manantis, kad jam trukdoma įgyvendinti savo teisę, galėjo pateikti ieškinį“³⁶. Todėl daroma išvada, kad Romoje neteisėtumas reiškė, pažeidimą tik tokios subjektinės teisės, kuri įtvirtinta ieškiniu ginama subjektine teise. Vėliau vokiečių teisės mokslininkai sukūrė aiškią neteisėtumo sąvoką, tačiau jos šaknys yra romėnų teisėje, tiksliau Romos leksikoje *Aquila de damno*³⁷.

Klasikinės ir poklasikinės romėnų teisės laikotarpiu deliktinė atsakomybė buvo objektyvaus pobūdžio ir kildavo tik esant trečiai atsakomybės prielaidai, t. y. kaltei (lot. *culpa*)³⁸. Iš pradžių *culpa* buvo suprantama plačiąja prasme ir aiškinama kaip nesilaikymas tokio elgesio, kokio reikalavo teisė³⁹, todėl, galima teigti, kad iš esmės kaltė buvo suprantama objektyviai. Su laiku atsakomybėje už prievolės pažeidimą kaltę pradėta aiškinti skirtingai. Radosi ir subjektyvus kaltės aiškinimas per skirtingas jos formas, tačiau viso to priežastis buvo civilinės teisės neatskyrimas nuo kitų teisės šakų. Pirmoji kaltės forma - tyčinė (lot. *dolus*), dar Gajaus laikais įtvirtinta infaminiame ieškinyje⁴⁰, o jo pateikimo sąlyga buvo tyčinė apgaulė, kuria sukeliama žala trečiajam asmeniui⁴¹. Būtina pažymėti, kad šių formų taikymo nebuvo visiškai atsisakyta ir šiuolaikinėje civilinėje teisėje, tik jų paskirtis kito. „Digestuose buvo sakoma: nėra kaltės, jei prisilaikyta visko, ko reikalavo teisė“⁴², todėl galima lyginti su kaltės prezumpcija, galiojančia šiandien Lietuvos deliktų teisėje, nes jei padarei tai, kas yra uždrausta, tai ir esi kaltas. Toks aiškinimas kažkuo panašus į šiandien Lietuvoje esantį kaltės aiškinimą bendrojoje deliktinėje atsakomybėje. Vėliau kaltės principas buvo įtvirtintas ir viename žinomiausių romėnų teisės teisyne *lex Aquilia*. Principas, kad „atsakomybė už prievolės pažeidimą gali kilti tik esant skolininko kaltei (lot. *in lege Aquilia et culpa levissima venit*)“⁴³, įtvirtino kaltės kaip atskiros sąlygos atsakomybei už pažeidimą kilti būtinumą. Kaltės teorija pagal *lex Aquilia* padarė pradžią. Atsakomybės dydis buvo tiesiogiai priklausomas nuo to ar žalą sukėlęs asmuo rodė bent minimalias pastangas, kad tos žalos nebūtų kilę. Per rūpestingą elgesį vertinta objektyvi kaltė, kaip deliktinės atsakomybės sąlyga, tačiau ne ką mažiau buvo svarbi subjektyvioji kaltė, pretorių teisėje buvo savarankiška delikto sudėtimi, tačiau, pastebėta, kad daugiausia tai buvo baudžiamojo pobūdžio ieškiniai. Taigi, su laiku, klostantis įvairioms

³⁵Jonaitis, *supra note*, 18: 391.

³⁶Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *supra note*, 34: 31.

³⁷Garcia-Ripoll, *supra note*, 33: 3.

³⁸Jonaitis, *op. cit.*, 339 ir 342; Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *supra note*, 3: 254.

³⁹Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *op. cit.*, 3: 255.

⁴⁰„Infaminis ieškinytis – skirtas paprastam žalos atlyginimui, kuris kartu užtraukdavo ir infamiją (gėdą)“, iš *ibid*, 289.

⁴¹*Ibid*, 289.

⁴²Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *op. cit.*, 3: 255.

⁴³Valentinas Mikelėnas, *supra note*, 8: 99.

gyvenimiškoms situacijoms, kai nebebuvo įmanoma vien remiantis *dolus* taikyti atsakomybę pagal sunkumo laipsnį, imta „skirti į dvi pagrindines formas: sunkiausią tyčinę (*dolus*) ir neatsargumą (*culpa*) siaurąja prasme⁴⁴“. Išplečiamas subjektyvus kaltės vertinimo elementas. *Dolus* reiškė sąmoningus, tyčinius skolininko veiksmus arba neveikimą, kuriuo siekiama padaryti žalos, t.y. skolininkas numato savo veiklos pasekmes ir jų siekia. *Culpa* tuo tarpu buvo dar išskirtas į *culpa lata* ir *culpa levis*. *Culpa lata* reiškė didelį neatsargumą ir buvo vertinamas pagal „vidutinio žmogaus“ standartą, t.y. pagal tai ko nenumatė ir nesuprato skolininkas, lyginant su tuo ką „vidutinis žmogus“ būtų tokio situacijoje numatęs ir supratęs.⁴⁵ Justiniano teisėje *culpa lata* ir *culpa dolus* sukeltos teisinės pasekmės buvo suvienodintos, vadinasi, atsakomybė buvo vienoda tiek už didelį neatsargumą tiek už tyčią, nes „pasak Pauliaus, *magna culpa dolus est*⁴⁶“. *Culpa levis* reiškė mažą neatsargumą, kuris buvo vertinamas per „rūpestingo šeimininko“ standartą – ar skolininkas elgiasi taip, kaip „geras, rūpestingas šeimininkas“ nepasielgtų. Prie *culpa levis* buvo priskiriame ir atvejai, kai žala kildavo dėl gydytojo, pribuvėjo, amatininko ar kito meistro nesugebėjimo, nepatyrimo, aplaidumo, nemokšiško, profesionalumo stygiaus.⁴⁷ Tai labai artima objektyviajai kaltei šiandienos deliktų teisėje, kur vertinamas atidaus ir rūpestingo žmogaus standartas ar profesinis elgesio standartas. Pastebėta, kad visos aptartos kaltės formos gal ir nebuvo sąlyga kaip konkrečiai deliktui kilti, tačiau jų subjektyvus vertinimas aktualus iki šiol toje pačioje deliktinėje teisėje, nustatant žalos dydį ir pan.

Jei Gajaus laikais deliktus skirstė pagal *iniuria*, tai pretorių teisės laikais kaltė, jos aiškinimas, formos lėmė naują deliktų teisės modelį paremtą kalte. Radosi naujos deliktų rūšys – „tarytum deliktai“. Jei delikto atvejai dėl neatskirtos baudžiamosios ir viešosios teisės privalėjo turėti subjektyviają kaltę *dolus*, tai „tarytum deliktai“ galėjo būti padaromi dėl aplaidumo ar patirties stokos, profesinių įgūdžių trūkumo, kaip, pavyzdžiui, per langą apipylus vandenių kitą asmenį, dėl kurio jis patirdavo žalos⁴⁸. Nors romėnų teisė, atsiradus kaltės institutui, atsisakė griežtos atsakomybės, tačiau „kai kuriais atvejais skolininkui vis dar kildavo absoliučiai objektyvaus pobūdžio atsakomybė (be kaltės)⁴⁹“. Kas reiškia, kad konkrečių deliktų atvejais, žala tekdavo atlyginti nepriklausomai nuo skolininko elgesio. Kai asmuo rūpestingai atlikdavo savo pareigas, bet žala vis tiek atsirasdavo, buvo laikoma, kad įvyko atsitiktinumas (lot. *casus*), už kurį neatsakydavo niekas, išskyrus atvejus, kai asmuo būdavo prisiėmęs tam tikras pareigas saugoti.

⁴⁴Jonaitis, *supra note*, 18: 342-343 ir 401.

⁴⁵Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *supra note*, 3: 255-257; *ibid*, 342 ir 399.

⁴⁶„Didelis neatsargumas prilygsta tyčiai“, iš Jonaitis, *op. cit.*, 342.

⁴⁷Nekrošius, Nekrošius ir Vėlyvis, *op. cit.*, 255-257; *ibid*, 342 ir 399.

⁴⁸Jonaitis, *op. cit.*, 403.

⁴⁹„Asmenys privalėdavo atlyginti žalą net ir tuomet, jei daiktas žūdavo nesant kaltės ir nepriklausomai nuo žmogaus elgesio“, iš *ibid*, 344.

Romėnų teisėje tokia atsakomybė be kaltės už paimtus klientų daiktus buvo nustatyta restoranų, viešbučių ir kitiems savininkas.⁵⁰ Dabar tokia atsakomybė vadinama griežtąja ir Romos laikais nebuvo absoliuti, nes buvo numatyta išimčių (pvz., nenugalima jėga), kada skolininkas atleidžiamas nuo atsakomybės. Jei pradžioje romėnų teisėje gyvuoja objektyvioji atsakomybė (dabar doktrinoje vadinama griežtąja atsakomybe⁵¹) be kaltės, kai neteisėtumas buvo suprantamas kaip elgesio priešingumas teisei, sudarantis pagrindą atsakomybei kilti, tai klasikinėje romėnų teisėje atsiradęs kaltės institutas įveda subjektyviąją atsakomybę. Tačiau deliktų atveju, kaltė buvo suprantama kaip neteisėtumo objektyvusis elementas. Vis labiau aktyvėjo rūpestingo ir apdairios žmogaus standarto idėja (objektyvioji aiškinimo teorija) bei atsakomybės už rizikos prisiėmimą idėja, kur pakako vien žalos atsiradimo tikimybės atsakomybei kilti. Priklausomai nuo to kaip atskiros valstybių teisinės sistemos buvo paveiktos romėnų teisės, kur ir kokia idėja buvo skleidžiama mokslininkų, taip formavosi ir neteisėtų veiksmų, kaltės aiškinimas.

Prigimtinės teisės laikotarpiu griežtos atsakomybės principas vis silpnėjo, o kaltės principas buvo keliamas kaip pagrindinis atsakomybės elementas. Dar iki XIX amžiaus ypatingo dėmesio sulaukė Jheringo teorija, kurią geriausiai atspindėjo ši frazė: „ne žalos padarymas įpareigoja atlyginti žalą, bet kaltė“⁵². Vadinasi, atsakomybę atlyginti žalą asmeniui užtraukdavo pats žalos sukėlimas, kurio buvo galima iš to asmens tikėtis. Stiprėja socialinės valstybės vaidmuo, sąlygojantis atsakomybės už žalos padarymą taikymą.

Nuo XIX amžiaus prasidėjus pramonės perversmo amžiui, kai didėjo pavojingų šaltinių, kurių žmogui nebebuvo iki galo įmanoma sukontroliuoti, taikyti atsakomybę tik esant kaltei darėsi vis sudėtingiau. Buvo ieškoma teisinio pagrindo, kaip atsisakyti kaltės principo. Čia didžiausią vaidmenį suvaidino rizikos teorija⁵³, kuri buvo pagrįsta tuo, kad yra sritys, kuriuose žmogaus veikla pasižymi didesne žalos padarymo kitiems rizika. L. Duguit ir kiti jos šalininkai teigė, kad: „kaltės principo taikymas visais atvejais prieštarautų nukentėjusiojo interesams“⁵⁴. Taigi imta propaguoti griežtąją atsakomybę be kaltės, kas iš esmės radikaliai iš subjektyviosios deliktinės atsakomybės apvertė į objektyviąją deliktinę atsakomybę. Kaltė tapo tiek reikšminga, kiek reikėjo psichiniam asmens santykiui su neteisėtais veiksmais nustatyti. Atsirandant naujoms Vakarų Europos politinėms ideologijoms, kuriantis pirmosioms nacionalinėms valstybėms, kuriasi ir deliktinės atsakomybės sistemos. Labiausiai paveiktos romėnų teisės buvo germanų teisė ir prancūziškoji

⁵⁰Nekrošius, *supra note*, 34: 231.

⁵¹„Atskiri griežtosios deliktinės atsakomybės atvejai Lietuvos kasacinėje jurisprudencijoje“, Teismų praktika 48 (2018), 1, žiūrėta 2020 m. vasario 1 d., <https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-byly-apzvalgos/67>.

⁵²W. H. Van Boom ir kt., *Unification of Tort Law: Fault* (The Hague: Kluwer Law International, 2005), 101.

⁵³Plačiau, kaip ši rizikos teorija aiškinama šiandien, bus analizuojama kalbant apie neteisėtus veiksmus ir kaltę griežtojoje atsakomybėje.

⁵⁴Valentinas Mikelėnas, *supra note*, 8: 219.

teisė. Germanų deliktų teisė rėmėsi konkrečių pažeidimų buvimu, t.y. neteisėtus veiksmus ir kaltę išskyrė kaip atskirus deliktinės atsakomybės pagrindus, o prancūziškoji deliktų teisė – generaliniu deliktu, kur kaltės samprata apima ir neteisėtus veiksmus. Griežtoji atsakomybė rėmėsi neteisėtais veiksmais nukreiptais į delikto rezultatą⁵⁵.

Neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų raida, jų santykio taikymo būdai įtakojo vėlesnių valstybių deliktų teisės kūrimąsi, jų pokyčius iki šiandien. Lietuvos teritorijoje iki Mindaugo laikų buvo paprotinė teisė, šiandien dar vadinama precedentine, paremta tuo laikmečiu suvokiamu teisingumu ir papročiais. Su kalavijuočių kariais į Lietuvos teritoriją atkeliavo germanų teisė, kuri, kaip anksčiau jau minėta, buvo perėmusi romėnų teisės principus. Gedimino laikais, kai Lietuva pripažinta civilizuota Europos bendrijos nare, tampa tarptautinės teisės subjektu, atitinkamai plečiasi santykiai su kaimyninėmis ir kitomis šalimis, pradeda formuotis Lietuvos teisinė sistema.⁵⁶ Tiek pačios teisinės sistemos formavimuisi, tiek privalinės teisės kūrimuisi, didelę įtaką turėjo ne tik santykiai su kitomis valstybėmis, bet ir tokie veiksniai, kaip Lietuvos teritorijų prijungimai prie kitų šalių, laikinos okupacijos ir pan. Tai atitinkamai nulėmė tų šalių teisės galiojimą užimtose teritorijose, kaip, pavyzdžiui, Rusijos teisės šaltiniai, Prancūzijos CK, Vokietijos teisės šaltiniai⁵⁷.

Lietuvos teisės 1918-1940 metų laikotarpis pasižymėjo teisės šaltinių gausa, tačiau aptariamai to laikmečio neteisėtų veiksmų ir kaltės deliktinėje prievolėje sampratos, jų bruožai. Neteisėtas veiksmas buvo suprantamas kaip civilinės teisės pažeidimas, pažeidžiant kito asmens subjektinę teisę, taip padarant jam turtinę žalą. Į neteisėtų veiksmų sampratą nepateko veiksmai, kuriais asmuo įgyvendina savo teises, neperžengdamas įstatymo nustatytų ribų, nors ir sukeltų žalą kitiems asmenims. Atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis buvo laikoma būtinoji gintis, tarnybinių pareigų vykdymas, įstatymo vykdymas, valdžios reikalavimas, jei veikta buvo teisėtai. Civilinės teisės pažeidimas „buvo susietas su neteisėtu įsiveržimu į kito subjekto teises, todėl nebuvo teisės pažeidimu, kai žala padarytas teisės subjekto sutikimu, tačiau buvo žiūrima, ar gali subjektas laisvai disponuoti savo teisėmis“.⁵⁸ Atsakomybės netaikymas subjekto sutikimu išliko ir šiandienos Lietuvos CK, tik tas sutikimas jau turi daug papildomų sąlygų, kaip, pavyzdžiui, neprieštarauti viešajai tvarkai, sąžiningumo, protingumo principams ir pan. Deliktinė atsakomybė kildavo esant neteisėtiems veiksams ir kaltei (tyčios arba neatsargumo formai). Kaltės nebuvo, jei

⁵⁵Plačiau apie griežtąją deliktinę atsakomybę bei su ja susijusią rezultato teoriją kalbama antroje šio darbo dalyje.

⁵⁶Vytautas Andriulis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDT) XIV amžiaus teisė, jos sistemos“, iš *Lietuvos teisės tradicijos*, Mindaugas Maksimaitis ir kt. (Vilnius: Justitia, 1996), 38-44.

⁵⁷Mindaugas Maksimaitis, „Nacionalinės ir perimtos teisės koegzistencijos principai tarpukario Lietuvoje“, iš *supra note*, 56: 138-153.

⁵⁸Juozas Skirius ir Gintaras Šapoka, *Lietuvos teisės ir valstybės istorija*, (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001), 228-229.

asmuo žalos nenorėjo, negalėjo ir neturėjo jos numatyti⁵⁹. Žodis „nenorėjo“ suponuoja, kad kaltė vertinama kaip subjektyvusis elementas – vidinis asmens noras ar nenoras atlikti tam tikrus veiksmus, sukėlusius žalą. Žodis „neturėjo“, suponuoja objektyvaus kaltės elemento vertinimą – tai, kad asmuo neturėjo pareigos, o tik jos pažeidimas užtraukia tam asmeniui atsakomybę. Vadinasi, jei asmuo turėjo pareigą, jos nevykdė ir dėl to kilo žala, tai tas asmuo laikomas kaltas. Tokiais atvejais išvengti deliktinės atsakomybės leido savigny (aut. pastaba, šiandien vadinama būtinoji gintis) arba aplinkybės kurių neįmanoma nugalėti⁶⁰ (šiandien suprantamas kaip *force majeure*). Akivaizdu, kad neteisėti veiksmai ir kaltė deliktinėje atsakomybėje dar neturėjo aiškios sampratos.

Vėliau Lietuvos kaip valstybės ir jos nepriklausomybės atkūrimas po ilgai trukusios sovietinės okupacijos buvo visiškai naujos socialinės tikrovės kūrimas, tuo pačiu būtinybė kurti naujus elgesio modelius, atsisakant senų elgesio normų, jas apibrėžiant naujai⁶¹. Todėl kyla klausimas, kaip deliktinė atsakomybė buvo reglamentuota 1964 m. metų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civiliniu kodeksu⁶² (toliau – LTSR CK) lyginant su 2000 metais įsigaliojusių ir tebegaliojančių CK. Pirmiausia, būtina pažymėti, kad LTSR CK atitiko pagrindinį civilinės deliktinės atsakomybės principą esantį dabartiniame CK 6.251 straipsnyje. LTSR CK 496 straipsnyje su nuoroda į 227 straipsnį buvo įtvirtinta, kad žala turi būti atlygintina pilnutinai, tačiau kelia abejonių, ar toks menkas deliktinės atsakomybės reglamentavimas galėjo tai užtikrinti. Deliktinės atsakomybės nuostatos buvo įtvirtintos tik LTSR CK 19 skirsnio 225-237 straipsniuose dėl atsakomybės už prievolių pažeidimus ir 42 skirsnio 483-510 straipsniuose dėl prievolių, atsirandančių dėl žalos padarymo. Dar nebuvo sąvokų: deliktas, deliktinė atsakomybė, nebuvo nei skirsnio nei atskiro straipsnio, kuriame būtų reglamentuojamos sąlygos, būtinos kilti tokiai atsakomybei kaip šiandien suprantame deliktinę atsakomybę. Tad nebuvo ir neteisėtų veiksmų bei kaltės sampratų. Neteisėti veiksmai įvardijami tik atskiruose straipsniuose, atitinkamai pagal žalos kilimo priežastis, o kaltė LTSR CK 231 straipsnyje įvardijama panašiai kaip ir dabartiniame CK: „kaltė kaip atsakomybės už prievolių pažeidimą sąlyga⁶³“. Atitinkamai prievolių, nes, kaip jau ir minėta, dar nebuvo atskiro delikto instituto.

To meto teisės doktrinoje⁶⁴, kaip ir šiandien buvo laikomasi, kad civilinei deliktinei atsakomybei kilti reikalingos keturios sąlygos: 1) teisės pažeidimu padaryta žala; 2) priešingas teisei

⁵⁹Skirius ir Šapoka, *supra note*, 58: 229.

⁶⁰*Ibid*, 229.

⁶¹Šlapkauskas, *supra note*, 1: 25.

⁶²„Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas“, SEIMAS, žiūrėta 2020 m. vasario 4 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/256281f0088a11e5b0d3e1beb7dd5516?jfwid=fhhu5mm9v>.

⁶³*Ibid*.

⁶⁴V. Staskonis, „Civilinė atsakomybė už prievolių pažeidimą“, iš *Tarybinė civilinė teisė I dalis*, J. Žeruolis ir kt. (Vilnius: Mintis, 1975), 369-392.

elgesys; 3) priežastinis ryšys tarp priešingų teisei veiksnių ir jų sukeltos žalos; 4) kaltė. Nors V. Staskonis cituoja kitų teisės mokslininkų mintis, kad tam pakanka ir trijų sąlygų⁶⁶, kas sufleruoja, kad jau tada buvo bandoma atsisakyti neteisėtų veiksnių, panašiai kaip tai buvo padaryta prancūzų deliktinės atsakomybės tradicijoje.

Kalbant apie neteisėtus veiksmus, svarbu buvo skirti juridinius faktus, kurie pasireiškia veiksmais, o kurie įvykiais, nes pastarieji nepatenka į neteisėtų veiksnių sampratą. Įvykiais apibrėžiami tokie juridiniai faktai, kurių atsiradimas nepriklauso nuo asmenių, esančių to civilinio teisinio santykio subjektais, valios, tokie kaip žmogaus gimimas, mirtis, potvynis ir kt.⁶⁷. Asmens valia – kaip skiriamasis bruožas. Teisės požiūriu ir neveikimas gali būti laikomas veiksmu, kuris sukuria tam tikras teises pasekmes, kaip, pavyzdžiui, neužtikrinus saugios aplinkos mokykloje. Todėl neteisėti veiksmai doktrinoje buvo apibrėžiami kaip „tai tokie piliečių ar juridinių asmenių veiksmai, kuriais pažeidžiami teisės normų reikalavimai ir dėl to atsiranda teisinės pasekmės“⁶⁸, kaip, pavyzdžiui, turto sugadinimas. Išvada – už teisėtus veiksmus civilinė deliktinė atsakomybė negalima. Anot P. Rasimavičiaus, pagal LTSR CK, neteisėti veiksmai buvo suprantami kaip veiksmai priešingi teisei ir aiškinami kaip „neatitinkantys įstatymo reikalavimų, pažeidžiantys teisės normas ir piliečių bei juridinių asmenių subjektyvias teises ir teisėtus interesus, kuriuos tos normos gina“⁶⁹. Priešingumas įstatymui kaip ir dabar galėjo pasireikšti tiek veikimu, tiek neveikimu, todėl priešingu teisei buvo vadinamas ir toks elgesys, kuris pažeidžia civilinės teisės normas, o kai įstatyme nėra tiksliai numatytų taisyklių, pažeidžia bendrojoje LTSR CK 5 straipsnyje įtvirtintus bendrus civilinės teisės pradus, socialistinio bendro gyvenimo taisyklės ir socialistinės visuomenės moralės principus. Šiai dienai CK 1.137 straipsnis numato pareigą „laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisyklės ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų“. Įvedama sąžiningumo sąvoka, kuri šiandien yra pagrindas doktrinoje⁷⁰ bandant atskirti neteisėtus veiksmus ir kaltę deliktinėje atsakomybėje. 2000 metų CK 6.246 straipsnio 1 dalyje neteisėtų veiksnių reglamentavimas nekito iki šiandien.

Būtina pažymėti, kad LTSR CK dar nebuvo įtvirtinta *bonus pater familias* principas⁷¹, t.y. rūpestingo ir atidaus žmogaus reikalavimas, nei kalbant apie neteisėtus veiksmus, nei apie kaltę. Jei

⁶⁵P. Rasimavičius, „Prievoles atsirandančios dėl žalos padarymo“, iš *Tarybinė civilinė teisė II dalis*, P. Vitkevičius ir kt. (Vilnius: Mintis, 1977), 330-361.

⁶⁶Staskonis, *supra note*, 64: 379. S. Staskonis cituoja S. Zankovskajos mintis, kuri tvirtina, kad „civilinei atsakomybei atsirasti pakanka trijų sąlygų. Priešingas teisei elgesys, jos nuomone, ne atsakomybės sąlyga, o pradinis (išeities) momentas, pagal kurį galima spręsti, kokioms sąlygoms esant už prievolės neįvykdymą bus taikoma atsakomybė“.

⁶⁷*Ibid*, 56.

⁶⁸Staskonis, *op. cit.*, 55.

⁶⁹Rasimavičius, *op. cit.*, 336.

⁷⁰Norkūnas, *supra note*, 9: 112-118.

⁷¹Lotyniškas terminas, reiškiantis protingo ir apdairaus asmens elgesio standartą.

šio principo nebuvimas LTSR CK prie neteisėtų veiksmų iš esmės nieko nekeitė, tai jo atsiradimas 2000 metų CK absoliučiai pakeitė kaltės sampratą ir aiškinimą tiek teismų praktikoje⁷², tiek doktrinoje⁷³. LTSR CK 231 straipsnyje tik nurodoma, kad „asmuo, neįvykdęs prievolės arba ją įvykdęs netinkamai, atsako turtu, tik esant kaltei (tyčiai arba neatsargumui), išskyrus įstatymo arba sutarties numatytus atvejus“, tačiau kaltės samprata nepateikiama. Nurodoma, kad kaltė gali atsirasti tiek veikimu, tiek neveikimu, bei išskiriamos kaltės dvi formos: tyčia ir neatsargumas⁷⁴. Doktrinoje tyčia buvo aiškinama kaip pažeidėjo numatymas, kad jo elgesys yra priešingas teisei ir dėl to gali kilti žala bei jos siekimas arba sąmoningas leidimas tai žalai atsirasti. Neatsargumu buvo laikoma, kai pažeidėjas numatydamas, kad jo elgesys yra priešingas teisei ir dėl to gali kilti žala, lengvabūdiškai tikisi jos išvengti arba nenumato savo elgesio pasekmių, nors turi ir gali jas numatyti.⁷⁵ „Turi ir gali jas numatyti“ kyla labiau iš pareigos nevykdymo, nes nekalbama apie tai, ką pažeidėjas supranta ir siekia, čia nelieka vidinio santykio. Nors LTSR CK galiojo subjektyvioji kaltė kaip deliktinės atsakomybės sąlyga, tačiau, galima teigti, kad šiame neatsargumo formos aiškinime apčiuopiamos objektyvios kaltės užuomazgos. Rūpestingumo ir atidumo pareigos reikalavimas nebuvo visiems vienodas. Rūpestingumo pareiga skyrėsi pagal profesijas. Su kokiomis, šiuo klausimu susijusiomis, aiškinimo problemomis susiduriama šiandien doktrinoje ir taikoma teismų praktikoje įsigaliojus 2000 metų CK, analizuojama antroje šio darbo dalyje.

Nesant LTSR CK kaltės sampratos, teisės mokslininkai ją apibrėžia iš esmės panašiai⁷⁶. Kaltė LTSR CK komentare aiškinama kaip „asmens psichinis santykis su savo priešingu teisei veiksmu ar neveikimu ir dėl to atsiradusiomis pasekmėmis⁷⁷“. V. Staskonis teigia, kad kaltė „reiškia teisės pažeidėjo psichinį santykį su jo elgesiu vykdant įstatymo <...> nustatytas pareigas⁷⁸“. Anot P. Rasimavičiaus, „pagal tarybinę civilinę teisę, kaltė – tai psichinis asmens santykis su priešingais teisei jo veiksmais ir su tų veiksmų pasekmėmis (rezultatu)⁷⁹“. Taigi, esminis skirtumas nuo šiandien galiojančio CK, tai subjektyvios kaltės vertinimas. Jeigu dabar kaltė civilinėje teisėje „suprantama objektyviai, t. y. kaip žalą padariusio asmens elgesio išorinis vertinimas pagal

⁷² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 03 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-307/2009“, TEISMAI, žiūrėta 2020 m. sausio 25 d., <https://eteismai.lt/byla/209399164457395/3K-3-307/2009>.

⁷³ Kaltę plačiausiai pagal šiandien galiojančią CK analizuoja Algis Norkūnas moksliniame straipsnyje „Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas“, tačiau jo pateikiama nuomonė ir išvados išsamiau analizuojamos antroje šio darbo dalyje.

⁷⁴ *Supra note*, 62.

⁷⁵ Staskonis, *supra note*, 64: 387.

⁷⁶ *Ibid*, 386.

⁷⁷ J. Žeruolis ir M. Čapskis, *Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras* (Vilnius: Mintis, 1976), 154.

⁷⁸ Staskonis, *op. cit.*, 386.

⁷⁹ Rasimavičius, *supra note*, 65: 337

objektyviuosius elgesio standartus⁸⁰“, tai LTSR CK kaltė buvo suprantama kaip sąmoningas savo veiksmų bei galimų pasekmių įvertinimas. Todėl asmens kaltei buvo būdinga, kad asmuo ne tik numatė ar galėjo numatyti savo teisei priešingo elgesio pasekmes, bet ir suprato, kad buvo galima jų išvengti. Kaltės, kaip objektyviosios sampratos, atsiradimą 2000 metų CK lėmė CK 6.248 str. įtvirtintas protingo ir apdairaus elgesio standartas, kuris LTSR CK buvo vertinamas tik per neteisėtus veiksmus, bet ne kaltę. LTSR CK kaltė buvo viena iš būtinų atsakomybės sąlygų, kuri bet kokio neteisėtumo atveju turėjo būti nustatyta per vidinį asmens santykį su veiksmis ar neveikimu.

Bet kokių atveju atsakomybė už padarytą žalą buvo galima esant visoms keturioms sąlygoms: neteisėtiems veiksams, kaltei, žalai ir priežastiniam ryšiui tarp neteisėtų veiksmų ir dėl jų kilusios žalos. LTSR CK kaltę numatė kaip bendrą atsakomybės sąlygą⁸¹, todėl civilinė atsakomybė asmeniui galėjo kilti tik esant jo kaltei. Įdomu tai, kad LRST CK 485 ir 493 straipsniuose⁸² buvo reglamentuota atsakomybė už žalą, padarytą neteisėtais valstybinių ir visuomeninių organizacijų, taip pat pareigūnų veiksmais administracinio valdymo srityje ir atsakomybė dėl didesnio pavojaus šaltinio valdytojo veiksmų. Kas yra didesnio pavojaus šaltinis, buvo palikta spręsti teismui kaip iš šiandien, nes abu kodeksai įvardija keletą šaltinių ir palieka erdvės įstatymui prisitaikyti prie pasaulio technikos ir mokslų pažangos. Šiandien, minėtos CK atsakomybės normas laikomos specialiosiomis ir atsakomybė numatyta be kaltės, todėl įdomu, kaip būtų sprendžiamos tokios bylos pagal LTSR CK, kai, pavyzdžiui, atsakomybė kyla valstybei už jos institucijos neteisėtus veiksmus ar dėl valstybei priklausančiame objekte neužtikrinto saugumo sukeltos žalos. Tokios bylose⁸³ teismai remdamiesi 2000 metų CK pasisakė, kad valstybės atsakomybė kyla esant tik trimis sąlygoms: neteisėtiems veiksams, žalai ir priežastiniam ryšiui, tačiau kaip būtų reikėję pagal LTSR CK vertinti kaltę, t. y. ką valstybė suvokė ir suprato – neaišku.

Pagal LTSR CK 231 straipsnį kaltės nebuvimą turėjo įrodyti pažeidusysis prievolę asmuo. Iš to daroma išvada, kad civilinė teisė jau buvo atskirta nuo baudžiamosios, nes galiojo skolininko kaltės prezumpcija. Jei dėl asmens neteisėtų veiksmų kilo žala, tai tas asmuo buvo laikomas kaltu, išskyras jau minėtas išimtis. Reglamentuotos kaltės prezumpcijos paskirtis buvo užtikrinti šalių aktyvų dalyvavimą procese, nagrinėjant bylą⁸⁴. Tokiu būdu buvo paskirstomos šalių įrodinėjimo pareigos, nes kreditoriui sudėtinga, o kartais ir visai neįmanoma (ypač deliktinėse prievolėse) surinkti įrodymus, kad skolininko kaltas, kai skolininkui tuo tarpu daug paprasčiau, nes jis žino ar

⁸⁰Simona Drukteinienė ir Algis Norkūnas, *Civilinės atsakomybės praktikumas* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2017), 34.

⁸¹Staskonis, *supra note*, 64: 387.

⁸²*Supra note*, 62.

⁸³„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. sausio 25 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5b968bd0-f954-41fc-971e-e800c59a39fc>.

⁸⁴Staskonis, *op. cit.*, 389.

žala atsirado dėl jo kaltės ir gali tai įrodyti⁸⁵. Kaltės prezumpcijos neatsisakyta ir 2000 metų CK 6.248 straipsnyje, su mintimi, kad „tinkamas įrodinėjimo naštos paskirstymas padeda pašalinti ir teisinį neapibrėžtumą bei subjektyvaus sprendimo priėmimo galimybę tais atvejais, kai teismas negali nustatyti svarbių faktų buvimo ar nebuvimo (esant *Non-liquet-Lage* situacijai)^{86c}“.

Taigi, 2000 metais įsigaliojus naujam CK, pastebimi dideli pokyčiai lyginant su LTSR CK. Buvo atsisakyta socialistinės teisės tradicijos ir priartėta prie Vakarų Europos deliktinės atsakomybės tradicijų. Neteisėtų veiksmų institutas liko artimesnis Vokietijos deliktinės atsakomybės tradicijai, o su kaltės institutu, įtvirtinus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai, buvo pasukta Prancūzijos deliktinės atsakomybės tradicijos link⁸⁷. Jei iki CK turėta aiški atskirtis tarp neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratos, tai dabar viskas persipynė ir atsirado daugiau neaiškumų. Kaltės samprata įgavo objektyvųjį ir kaip subjektyvųjį elementus. Pasidarė sudėtinga atskirti kaltės sampratą nuo neteisėtų veiksmų sampratos. Neteisėtumo pagal 2000 metų CK kaip ir ankstesnįjį LTSR CK samprata apėmė pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą kaip tam tikro elgesio standarto neatitikimą teisei, kas tuo pačiu reiškė ir kaltę, nes CK 6.4248 straipsnio 3 dalyje sakoma, kad asmuo yra kaltas jei „nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina^{88c}“. Kyla klausimas, jei nesilaikoma pareigos būti atidžiam ir rūpestingam, kas tokiu atveju bus traktuojama? Kaltė ar neteisėti veiksmai? Taigi, jei LTSR CK buvo aišku, kad nesvarbu kokie neteisėti veiksmai, kokia pareiga bebūtų pažeista, kaltės sąlyga visada turėjo būti vertinama kaip asmens psichinis santykis su jo veiksmais ar neveikimu. Naujajame CK atsirado problemų aiškinant neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas, jų santykį, griežtąją atsakomybę.

Apibendrinant, galima teigti, kad neteisėti veiksmai ir kaltė deliktinėje atsakomybėje nuo romėnų laikų iki šiandien galiojančio CK niekada neturėjo pastovios sampratos dėl nuolatinės žmonių ir technikos evoliucijos, įvairių istorinių reiškinių, kaip karai, okupacijos ir pan. Visa tai nuolat keitė iš esmės pačias teises tradicijas, teisės principus, normų kūrimą, doktrininį aiškinimą, tačiau iš romėnų teisės analizės aišku, kad romėnų teisė padarė didžiausią indėlį civilinės deliktinės atsakomybės, neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų formavime. Pagrindinis lūžis link šiandienai artimesnių neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų buvo viešosios teisės atskyrimas nuo civilinės teisės, tuo būdu išgryninant pagrindinį deliktinės atsakomybės tikslą – atlyginti nuostolius, o ne bausti. Nuo tada vis labiau artėta prie šiandieninės neteisėtų veiksmų sampratos. Neteisėtus

⁸⁵Staskonis, *supra note*, 64: 389-390.

⁸⁶Žilvinas Terebeiza, „Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese“ (daktaro disertacijos santrauka, Mykolo Romerio universitetas, 2009), 1, <https://www.lvb.lt/permalink/f/1714dbi/ELABAETD1959932>.

⁸⁷Mizaras, *supra note*, 12: 65-68.

⁸⁸*Supra note*, 14.

veiksmus imta traktuoti kaip neatitinkančiais teisėtumo reikalavimų, kurie gali pasireikšti tiek veikimu, tiek neveikimu. Aiškinant kaltę imta vertinti ar asmens elgesys atitiko objektyvius elgesio standartus, nesiejant su tuo, ar asmuo suvokė savo elgesį ir to siekė, ar ne. Vidinis asmens psichinis vertinimas liko svarbus nustatant kaltės formas, bet ne visada ir ne visur, nes visos deliktų teisės tradicijos nenuėjo vienodu keliu. Vienos deliktinės atsakomybės tradicijos perėmė neteisėtų veiksmų sąlygos reglamentavimo modelį, antros – kaltės sampratą, trečios mišrius šių sąlygų elementus⁸⁹. Pavyzdžiui, LTSR CK galiojimo metu buvo keturios būtinos atsakomybės sąlygos, kur kaltė buvo aiškinama subjektyviai. Tik 2000 m. įsigaliojusiame ir iki šiandien galiojančiame CK įtvirtinus *bonus pater familias* standartą prie kaltės kaip deliktinės atsakomybės sąlygos, kaltė įgavo kitas reikšmes, t.y. kaltę imta sieti su objektyviu elgesio vertinimu, ar asmuo viską padarė, ko protingai buvo galima tikėtis toje situacijoje. Todėl priklausomai nuo to, koku būdu ir kiek romėnų teisė įtakojo, taip susiformavimo ir pagrindinės Vakarų Europos deliktinės atsakomybės tradicijos. Siekiant atskleisti su kokiomis problemomis Lietuvoje susiduriame aiškinant neteisėtus veiksmus, kaltę bei jų santykį, toliau būtina paanalizuoti kurios vienos ar kelių Vakarų Europos deliktinės atsakomybės tradicijomis yra paremta Lietuvos deliktų teisė, kokie bruožai būdingi vertinant neteisėtus veiksmus ir kaltę Lietuvos deliktinėje atsakomybėje.

1.2. Neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratos pagrindinėse Europos jurisdikcijose

Lietuvai priklausant Europos Sąjungai ir pasireiškiant tokiems reiškiniams kaip Europos privatinės teisės harmonizavimas, aktualu plačiau analizuoti konkrečiai Vakarų Europos šalis, jų neteisėtų veiksmų, kaltės bei santykio reglamentavimo ir aiškinimo pagrindus, ypatumus.

Kaip teigia Vytautas Andriulis, romėnų teisės kelias į Vakarų buvo sudėtingas, Vokietijoje ji beveik visai paneigė nacionalinę teisę, o Prancūzijoje ji buvo nuosaiki⁹⁰. Lietuvos ir kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių teisinės sistemos buvo įtakotos romėnų teisės, tačiau tokioje kaip Vokietijos teisinėse sistemose galima kalbėti apie romėnų teisės recepciją. Mažiausiai romėnų teisės paveikta išliko Anglija, nors šiandien daugiausia reglamentuota deliktinė atsakomybė ir yra būtent ten, kur viskas vyksta per precedento kūrimą ir jo taikymą, nėra aiškių teisės normų⁹¹. Tai rodo, kad formavosi tam tikri deliktų teisės stiliai, priklausomi nuo istorinės raidos ir pokyčių, vyraujančio specifinio teisinio mąstymo, būdingiausių teisės institutų, teisės šaltinių pobūdžio ir jų aiškinimo bei ideologinių veiksnių. Atitinkamai pagal stilių, K. Zweigertas ir H. Kotzas išskiria tokias teisės

⁸⁹Evaldas Jakštas, „*Neteisėtų veiksmų ir kaltės kaip dviejų deliktinės atsakomybės sąlygų skiriamoji riba*“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2016), 29, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAETD19916340>.

⁹⁰Andriulis, *supra note*, 56: 39.

⁹¹Helmut Koziol, *Unification of Tort Law: Wrongfulness* (Hague: Kluwer Law International, 1998), 40.

šeimas: romanų, Vokietijos, Šiaurės šalių ir *Common law* teisės šeimą⁹². Kalbant konkrečiai apie deliktų teisę, mokslininkai⁹³ skaido į keturias pagrindines Europos deliktų teisės tradicijas: kontinentinės Europos, kuri skaidoma į Prancūzijos ir Vokietijos deliktų teisės tradicijas, tada *Common law* (anglų) ir Skandinavų šalių deliktų teisės tradicijas, kuriomis remiantis šiame darbo skyriuje bus analizuojamos neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratos, jų istorinė raida Europos jurisdikcijose ir galiausiai pateikiama lyginamoji išvada.

Pirmiausia būtina paminėti dar kelias sąlygas, lėmusias, tokių šalių kaip Prancūzijos Vokietijos, anglų deliktų teisės skirtumus. „Priešingai nei Prancūzijoje ir Vokietijoje, kur revoliucijos XVIII – XIX amžiuje nutiesė kelią piliečių teisėms, Anglija niekada nebuvo patyrusi tokio įvykio“, nebuvo priėmusi Konstitucijos, tačiau tai dar nereiškia, kad piliečių teisės buvo neapsaugotos⁹⁴. Anglijos piliečių teisių pripažinimui didelę įtaką padarė 1998 m. Žmogaus teisių įstatymas ir vėliau, remiantis jais, sekę vienas po kito teismo sprendimai, kur buvo pripažinta, kad pacientas turi teisę būti informuotas apie operacijai būdingą riziką ir pan. Nors Prancūzijos ir Vokietijos įstatymai orientuojasi į teises, ginančias asmens gyvybę ir gėrį, Anglijos įstatymai, remdamiesi laisve veikti, remiasi skirtingu atskaitos tašku⁹⁵. Neišvengiama, kad šie skirtingi atskaitos taškai, susiję su piliečių teisių vaidmeniu, darė poveikį pareigų formavimui, o neteisėti veiksmai deliktinėje atsakomybėje gali kilti iš pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo. Vėliau dar įtakos turėjo Europos sąjungos susikūrimas bei jos užmojai harmonizuoti civilinę teisę.

Nepaisant visko, bendroji teisės tradicija išliko išskirtinė, neturi analogų kontinentinės Europos teisės sistemose, nes vienintelė teikia prioritetą teismų praktikai. Iš pradžių, tarp Anglijos civilinės teisės šaltinių, teisminis precedentas buvo pirmaujantis teisės šaltinis, lyginant su įstatymais ar poįstatyminiais teisės aktais, tačiau nemažai svarbių visuomeninio gyvenimo sferų imta konsoliduoti XX amžiuje. Nemažai norminių aktų buvo priimta Anglijai įstojus į bendrąją rinką, tačiau tokia sritis kaip deliktinė atsakomybė liko iki šiol precedentinėje teisės sferoje.⁹⁶

„Kontinentinės teisės sistemos šalyse juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda civilinė atsakomybė, yra vadinami civilinės atsakomybės sąlygomis“, kai tuo tarpu „bendrosios teisės sistemos šalyse vartojama šiek tiek kitokia terminija“. Anglijos civilinėje atsakomybėje vartojama ieškinio pagrindo sąvoka (angl. *cause of action*), apibrėžiant faktą ar faktus, kuriais įgyjama teisė į

⁹²K. Zweigert ir H. Kotz, *Lyginamosios teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2001), 67-76.

⁹³Vytautas Mizaras, „*Deliktų teisės samprata, paskirtis ir tikslai*“ (paskaitų medžiaga: Deliktų teisė, Vilniaus universitetas, 2007), žiūrėta 2020 m. sausio 10 d., http://web.vu.lt/tf/v.mizaras/dokumentai/DeliktuT_1tema.pdf.

⁹⁴Cees van Dam, „European Tort Law and the Many Cultures of Europe“, iš *Private Law and the Many Cultures of Europe*, Thomas Wilhelmsson, Elina Paunio, Annika Pohjolainen (Hague: Kluwer Law International, 2007), 57-58, <http://www.ceesvandam.info/default.asp?docid=216>.

⁹⁵*Ibid*, 57-58.

⁹⁶Mindaugas Maksimaitis, *Užsienio teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 291.

ieškinį, kuriuo siekiama apginti teisėtus interesus.⁹⁷ Pagrindinės deliktinės atsakomybės sąlygomis yra laikomos: teisinės pareigos buvimas atsakovo ieškovui, pareigos pažeidimas bei žala kaip tos pareigos pažeidimo rezultatas. Taip pat, atitinkamai pagal kaltės laipsnį, Anglijos doktrinoje deliktai skirstomi į tris tipus: tyčinius, dėl aplaidumo ir griežtąją atsakomybę⁹⁸. Cees van Dam teigia, kad „anglų deliktų teisei būdingas tradicinis požiūris, pagrįstas viduramžių laikais. Jo teigimu, pats svarbiausias ir bendriausias yra aplaidumo deliktas. Šis deliktas užtraukia atsakomybę asmeniui, kuris nesiėlgė atsargiai, tačiau tik tuo atveju, jei tas asmuo prieš tą kitą asmenį turėjo rūpestingumo pareigą. Pastarasis aspektas yra būdingiausias būtent aplaidumo deliktui ir daugelyje sričių jis vis dar laikomas svarbia kliūtimi deliktinei atsakomybei kilti⁹⁹. Pavyzdžiui, esant deliktui dėl aplaidumo, ieškinio pagrindą sudarytų trys imperatyvai: atsakovo pareiga elgtis atidžiai bei rūpestingai, šios pareigos pažeidimas ir žala, kuri kilo pažeidus atidumo ir rūpestingumo pareigą¹⁰⁰. Todėl rūpestingumo pareigos pažeidimas tapo esminiu elementu deliktinei atsakomybei kilti. XX amžiaus antroje pusėje „byloje *Donation v Sir Lindsay Co Ltd* buvo galutinai suformuotas trijų pakopų testas“, pagal kurį pirmiausia nustatoma „ar žalą buvo galima protingai numatyti, antra, ar tarp žalą patyrusio asmens ir žalą sukėlusio asmens yra glaudūs santykiai ir trečia, ar žalą sukėlusiam asmeniui protinga ir teisinga priskirti rūpestingumo pareigą“¹⁰¹. Protingumas vertinamas per vidutinio žmogaus standartą¹⁰². Todėl esant rūpestingumo pareigos pažeidimui, taip pat buvo laikoma neteisėtais veiksmais, tačiau tai kartu buvo suprantama ir kaip kaltės elementas. Šiuo aspektu, rūpestingumo pareigos pažeidimas panašus į Prancūzijoje toliau aprašomą bei Lietuvoje įvirtintą generalinio delikto standartą, pagal kurį yra numatyta bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai, tačiau Prancūzijoje, šis standartas taikomas bet kuriuo atveju, Lietuvoje jis taikomas kai asmeniui nėra įstatymo įvirtintų pareigų kito atžvilgiu, o Anglijoje, rūpestingumo pareiga vertinama kai jau yra pareigų kito asmens atžvilgiu pažeidimas.

Skandinavų šalys, kurioms priklauso Danijos, Suomijos, Islandijos, Norvegijos, Švedijos jurisdikcijos, išskiriamos atskirai, nes jos nepriskirtinos nei prie bendrosios teisės, kur prioritetą precedentui, nei prie kontinentinės teisės šalių, kur deliktinė teisė kodifikuota. Skandinavų šalių privatinės teisės raidai romėnų teisė turėjo mažiausiai įtakos (tik tiek, kiek Vokietijos ir Danijos

⁹⁷Mikelėnas, *supra note*, 8: 98-99.

⁹⁸„The Historical Development of Tort Law in England“, Ukessays (2017 m. balandžio 27 d.), žiūrėta 2020 m. vasario 5 d., <https://www.ukessays.com/essays/history/the-historical-development-of-tort-law.php>.

⁹⁹Cees van Dam, *European Tort Law. Preface*, (Oxford: Oxford University Press, 2006), <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199672264.001.0001/acprof-9780199672264-chapter-5>.

¹⁰⁰Mikelėnas, *op. cit.*, 99.

¹⁰¹Jakštas, *supra note*, 89: 23.

¹⁰²Walter van Gerven, Jeremy Lever ir Piere Larouche, *Common law of Europe casebooks: Tort law* (Oxford:Hart Publishing, 2000), 51.

karai leido persipinti šių šalių teisei) palyginus su Vokietija ar kitomis kontinentinėmis šalimis¹⁰³. Skandinavų šalys iki pat šiandien neturi tokių civilinės teisės kodeksų kaip Prancūzijos ar Vokietijos¹⁰⁴, tačiau jos nenuėjo ir *Common law* teisės tradicijai būdingu keliu ir vis dėlto yra artimesnė kontinentinės Europos teisės tradicijai. Nors kiekviena iš trijų valstybių, Danija, Norvegija ir Švedija, turi savo įstatymus, kartu su Suomija ir Islandija jos sudaro specialią grupę. Pakankamai plačiai taikoma paprotinė teisė, nes būtent senoji germanų papročių teisė, kuri kiekvienoje šalyje turėjo tik jai būdingų vietos ypatumų, yra bendras Skandinavijos šalių teisės pagrindas¹⁰⁵. „Istorinis ir kultūrinis skandinavų bendrumas, stiprėjantys ekonominiai ryšiai, kalbų giminingumas (išskyrus suomių) nuo XIX a. antrosios pusės paskatino aktyvų jų bendradarbiavimą leidžiant įstatymus“, atsirado nemažai unifikuoatų teisės aktų, siekta išleisti ir bendrą civilinį kodeksą, bet pasitenkinta tik daiktinės teisės unifikavimu¹⁰⁶. Taigi, Skandinavų valstybėse iki šiandien galioja atskiri įstatymai, kuriais reglamentuojami deliktinės atsakomybės klausimai.

Išsamesnei analizei darbo autorės pasirinkta Švedijos jurisdikcija, „kurioje pripažįstama platesnė civilinės atsakomybės sąlygų visuma: žala, asmens veikimas arba neveikimas, kaltė, priežastinis ryšys ir nebuvimas civilinę atsakomybę šalinančių aplinkybių, kuriomis yra nukentėjusiojo sutikimas, teisėti veiksmai ir būtinoji gintis¹⁰⁷“. Pastebėta, kad Švedijos deliktų teisės įstatyme nėra įvirtinta neteisėtų veiksmų sąvoka. Doktrinoje neteisėti veiksmai aiškinami „kaip subjektinių, teisės normomis įtvirtintų, pareigų, paprotinių normų pažeidimas ar pats žalos padarymas, įrodantis neteisėtų veiksmų egzistavimą¹⁰⁸“. Švedijos deliktų teisės įstatyme pagrindinė atsakomybės taisyklė įtvirtinta 2 straipsnio 1 dalyje: „tas, kuris tyčia ar dėl aplaidumo sukelia asmeniui ar turtui žalą, privalo ją atlyginti“¹⁰⁹. Švedijoje ši taisyklė nustatant atsakomybę laikoma svarbiausia, kuri kartais net taikoma ir sutartinėje atsakomybėje. Taigi, Švedijoje kaltė, neturi aiškios sampratos, tačiau žinoma, kad ji apima tiek tyčią, tiek aplaidumą ir yra deliktinės atsakomybės esminė sąlyga. Kaltė Švedijos deliktinė atsakomybėje suprantama objektyviai, kai ją galima paaiškinti per „idealaus veiksmo standartą“, kuris panašus į prancūziškąjį *bonus pater familias* standartą¹¹⁰, o aplaidumas artimas rūpestingumo pareigos nevykdymui. Remiantis pagrindiniu Švedijos delikto įstatymu, aplaidumas sprendžiamas atsižvelgiant į teisinius šaltinius.

¹⁰³Henry Ussing, „The Scandinavian Law of Torts“, *The American Journal of Comparative Law* 1, 4 (1952), 359, <https://doi.org/10.2307/837349>.

¹⁰⁴Zweigert ir Kotz, *supra note*, 92: 238.

¹⁰⁵Maksimaitis, *supra note*, 96: 436.

¹⁰⁶*Ibid*, 442.

¹⁰⁷Mikelėnas, *supra note*, 8: 98.

¹⁰⁸Boom ir kt., *supra note*, 52: 268.

¹⁰⁹Marten Schultz, „Tort Law in Sweden. An Introduction“, Faculty of Law, Stockholm University (2005), žiūrėta 2020 m. vasario 10 d., <http://www.juridicum.su.se/user/masc/introduction%20to%20Swedish%20law/TortLawInSweden.ppt>.

¹¹⁰Boom ir kt., *op. cit.*, 268.

Pirma, ar yra reglamentuojančių konkrečios situacijos tipą kokių nors taisyklių, kaip, pavyzdžiui, teisės aktų, papročių (pavyzdžiui, kelių teismo taisyklės), ar teismų praktikos. Jei teisiniuose šaltiniuose nepateikiama aiškių gairių, teismas aplaidumo klausimą sprendžia atviruoju būdu, t.y. pasitelkiant testo pagalbą, todėl „idealaus veiksmo standarto“ aiškinimas paliekamas teisėjui, kuris jį gali aiškinti plačiau. Toks teisėjų taikomas testas dažnai vadinamas išmoktos rankos (angl. „*Learned Hand*“) testu.¹¹¹ Švedišką rankos testą šiek tiek skiriasi nuo originalo, nes Švedijoje iš Amerikos prigijusiam rankos teste pridėtas dar vienas papildomas subjektyvumo vertinimas. Siekiant įvertinti, ar asmens elgesys buvo aplaidus, vertinama: žalos atsiradimo rizika, galimos žalos dydis, sunkumas, atsakovo išlaidos už rizikos vengimą bei minėtas papildomas – atsakovo subjektyvi galimybė numatyti žalą. Visi šie veiksniai būna teisėjo pasveriami vienas kito atžvilgiu. Tai yra teorinė formuluotė, tačiau kai kuriose teismo bylose motyvų linija būna gana aiški.¹¹² Todėl Švedijoje rūpestingumo pareigos pažeidimas nėra vertinamas vien objektyviai kaip Prancūzijoje, nes Švedijoje svarbus ir subjektyvus kaltės vertinimas.

Vokietijos deliktų teisei būdingas sisteminis požiūris ir daugybė subtilių skirtumų.¹¹³ Pirmiausia, būtina paminėti, kad iki XIX amžiaus antrosios pusės Vokietijoje nebuvo bendros civilinės teisės, nes kiekviena valstybė imperijos sudėtyje turėjo vietos partikuliarinę teisę. Gausi partikuliarinė ir romėnų teisė buvo didelė kliūtis tolimesnei visuomeninių santykių raidai, tačiau „poreikis unifikuoti teisę ypač padidėjo Vokietiją suvienijus“. Vokietijos civilinio kodekso (toliau Vokietijos CK) kūrimas užtruko keletą dešimtmečių kol per kelis bandymus buvo iš kodekso pašalinta daugybė romėniškos kilmės taisyklių, suteikiant daugiau dėmesio socialinei reikšmei, sutvarkant terminiją, dalį romėniškų terminų pakeičiant vokiškais.¹¹⁴

Galiausiai 1900 m. sausio 1 d. įsigaliojo Vokietijos CK (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*), kurį sudaro penkios knygos, iš kurių antroji skirta prievolių teisei, kartu ir prievolės kylančioms iš deliktų. Būtina pažymėti, kad pagal šią pandektinę, nors ir pakankamai sudėtingą, Vokietijos CK struktūrą sukurtas ir Lietuvos CK. Vienu ryškiausių Vokietijos deliktų teisės bruožų yra didelis teisėjų vaidmuo, reikalingas Vokietijos CK spragoms užpildyti. „Nors teismo vaidmuo kuriant teisę tiesiogiai nefiksuojamas, jo nuostatos, kuriuose specialiai pateikiama didesnė teisėjo nuožiūros laisvė, suvaidino didžiulį vaidmenį, palengvino teismams prisitaikyti prie kintančių aplinkybių¹¹⁵“, kas leido Vokietijos CK gyvuoti iki pat šių laikų. Kaip ryškus pavyzdys yra vadinamųjų eismo pareigų (vok. *Verkehrspflichten*) sukūrimas ankstyvajame XX amžiuje. Saugos pareigos, pagrįstos

¹¹¹Schultz, *supra note*, 109.

¹¹²*Ibid*, 109.

¹¹³Van Dam, *supra note*, 99.

¹¹⁴Maksimaitis, *supra note*, 96: 403.

¹¹⁵*Ibid*, 411.

neatsargumu ir paprastai reikalauja labai aukšto atsargumo lygio. Tinkama šių saugos pareigų vieta teisinėje sistemoje yra smarkiai aptariama teisinėje literatūroje, kurioje sisteminiai aspektai paprastai laikomi labai svarbiais, net jei jų praktinis poveikis ne visada aiškus.¹¹⁶ Kaip pavyzdį tokių aukšto atsargumo elgesio reikalaujama iš geležinkelių, automobilių, oro transporto valdytojų, dujų, energetikos pramonėje ir pan., kur nukentėjusioji šalis neturi įrodinėti savo nekaltumą.¹¹⁷ Šią specialiąją deliktinę atsakomybę reglamentuoja atskiri deliktinės atsakomybės įstatymai, kaip, pavyzdžiui, Vokietijos kelių eismo įstatymas, tačiau jie aiškinami kartu su Vokietijos CK. Palyginti su daugeliu kitų Europos teisinių sistemų, būtent Vokietijos įstatymų bruožas yra tas, kad griežtoji atsakomybė yra beveik visiškai reglamentuojama specialiuose įstatuose, išskyrus Vokietijos CK, nes jokia analogija šiems griežtos atsakomybės įstatymams neleidžiama, jie laikomi išimtimis iš bendro kaltės principo.¹¹⁸

Kaip viena iš naujovių 1900 metais įsigaliojusiam Vokietijos CK buvo įtvirtintas draudimas piktnaudžiauti teise, 226 straipsnyje teigęs, kad: „pasinaudoti teise neleidžiama, jei jos tikslas yra tik žalos padarymas kitam¹¹⁹“. Iš esmės, taip neteisėtais veiksmais pripažintas asmens elgesys, kuriuo realizuodamas savo teises asmuo siekia ar nenumato kitam asmeniui žalos. Pagal kitas teisės normas tai gali būti ir teisėtas elgesys, tačiau subjektyvioji to elgesio pusė daro jį neteisėtu pagal minėtą straipsnį. „Deliktų teisės kodekso normos iki šiol remiasi kaltosios šalies atsakomybės principu¹²⁰“. Vokietijos teisėje deliktas apibrėžiamas kaip vieno asmens pareiga atlyginti žalą kitam asmeniui, kuriam jis neteisėtai padarė žalą. Vokietijos CK, priešingai nei, Prancūzijos CK, nėra bendrosios išlygos, standartizuojančios delikto egzistavimo reikalavimus. Vokietijos CK ir dar keliuose kituose konkretesniuose įstatymuose pateikiamas ginamų vertybių sąrašas. Kitaip nei Anglijos deliktų teisė, Vokietijos – paremta kodifikuotomis prievolėmis, o ne ankstesniais precedentais ar teisiškai apibrėžtais deliktais.¹²¹ Vokietijos deliktinė atsakomybė galima tik esant visoms keturioms jos sąlygoms: neteisėtiems veiksams, žalai, priežastiniam ryšiui ir kaltei. Būtina pažymėti, kad daugiausia Vokietijos CK skiriama dėmesio deliktinei atsakomybei, esant neteisėtiems veiksams, įtvirtintiems kaip teisės pažeidimams atitinkamoms vertybėms, sukeltiant žalą kaltu elgesiu, nes Vokietijos CK¹²² 823 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „tas, kuris

¹¹⁶Van Dam, *supra note*, 99.

¹¹⁷Maksimaitis, *supra note*, 96: 412.

¹¹⁸Ulrich Magnus, „The Reform of German Tort Law“, *InDret*, 2 (2003): 5-6, <https://www.raco.cat/index.php/InDret/article/view/82541>.

¹¹⁹Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), žiūrėta 2020 m. vasario 14 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0679.

¹²⁰Maksimaitis, *op. cit.*, 412.

¹²¹T. Tremml, „Torts“, iš *Key Aspects of German Business Law*, M. Wendler, B. Tremml, B. Buecker (Berlin: Springer Heidelberg, 2008), 95, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-68577-7_8.

¹²²*Supra note*, 119.

tyčia ar dėl neatsargumo pažeidžia kito žmogaus gyvybę, kūną, sveikatą, laisvę, turtą ar kitas teises, privalo atlyginti kitam padarytą žalą“.

Vokietijos CK, priešingai nei Prancūzijos CK, kaltės elementą atskiria nuo objektyvaus neteisėtumo. Vokietijos doktrinoje neteisėtumas pirmiausia yra suprantamas kaip asmens, kuris tyčia ar dėl neatsargumo daro žalą kitam, požiūris, o antru atveju – laikoma tiesiog teisės normos pažeidimu nesant teisiškų atsakomybę šalinančių sąlygų. Teigiama, kad šios dvi sampratos iš tikrųjų gali būti labai ginčytinos, tačiau Vokietijos tradicinė mokykla, kuriai vis dar labai pritaria teismai, laikosi nuomonės, kad neteisėtumas automatiškai atsiranda, kai pažeidžiama viena iš nurodytų teisių ar interesų, esančių Vokietijos CK 823 straipsnio 1 dalyje.¹²³ Tačiau čia susiduriama su neaiškumais, susijusiais su netikslių teisių nurodymu. Nors Vokietijos CK apdairiai buvo palikta „kitas teises“, siekiant, kad kodeksas būtų lankstus prie gyvenimo, santykių pokyčių, įvairių naujovių, tačiau liko diskutuotinas klausimas, kas tos kitos teisės. „Kitos teisės“ sąvoka teismų praktikoje traktuojama gana siaurai: ši sąvoka apima tik tokias teises, kurias teisinė sistema gina *erga omnes*, tokias kaip daiktines teises (*in rem*) ir pramoninės nuosavybės teises, taip pat teisę į įkurtą ir veikiančią verslą bei teisę į vardą, atvaizdą ir kitas su asmenybe susijusias teises“¹²⁴. Taigi, neteisėtumo samprata itin artimai siejama su ginamomis vertybėmis. Viskas gali priklausyti nuo to, kaip teismas vertins konkrečią vertybę, todėl, tai ką asmuo nori apginti kaip pažeistą jo vertybę, ne visais atvejais teismo gali būti pripažinta *erga omnes*. Toliau analizuojant 823 straipsnio 2 dalį, pastebėta, kad asmuo gali gintis ne tik pažeistomis jo vertybėmis, bet ir pažeistu įstatymu, kuris jį saugo. Esant deliktui, kai yra pažeidžiamas asmenį saugantis įstatymas, jei pagal įstatymo turinį tai padaryti įmanoma be kaltės, pareiga pažeidėjui mokėti kompensaciją atsiranda tik esant jo kaltei.

Vokietijos CK 826 straipsnyje įvirtintas draudimas piktnaudžiauti teise, nes asmuo, kuris priešingai geriems papročiams sąmoningai padaro žalos kitam asmeniui, t.y. veikdamas *contra bonos mores*, privalo ją jam atlyginti. Šiuo atveju vėl susiduriama su normos neapibrėžtumu, nėra aišku, ką reiktų laikyti veikimu *contra bonos mores*. Autorės nuomone, ši norma reikalinga kaip saugiklis. Kai nėra galimybių atgauti žalą pagal aukščiau minėtas Vokietijos CK teisės normas, lieka šioji, kuri gali būti taikoma dėl bet kokio elgesio, kuris vidutinio asmens visuomenės akimis laikytinas nepriimtiniu, sukeltos žalos.

Išskirtinis Vokietijos deliktų teisės bruožas yra kaltės skirstymas į penkias formas: tiesioginę tyčią, netiesioginę tyčią, didelę neatsargumą, paprastą neatsargumą ir lengvą aplaidumą,

¹²³Basil S Markesinis, John Bell ir André Janssen, *Markesinis's German Law of Torts: A Comparative Treatise* (Oxford: Hart, 2019), 49, <http://tiny.lt/6hme6a>.

¹²⁴Simona Selelionytė Drukteinienė, „Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje“, *Jurisprudencija* 4, 118 (2009): 129, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2868350>.

tačiau aplaidumo formų, tarp lengvo, vidutinio, normalaus aplaidumo, deliktų atveju neturi didelės reikšmės¹²⁵. Būtina pabrėžti, kad netiesioginio kišimosi teorija reikalauja pažeisti specialią rūpestingumo pareigą, kad būtų nustatytas neteisėtumas. Be to, įtariamo neteisėtumo atvejais būtina išsiaiškinti ar aplaidumo nustatymo stadijoje, kaip apibrėžta Vokietijos CK 276 straipsnio 2 dalyje, egzistavo rūpestingumo pareiga, nes kaltės nustatymas *a priori* reiškia, kad rūpestingumo pareiga buvo sulaužyta, bus laikoma, kad nesugebėjo tinkamai pasirūpinti.¹²⁶

Pastebėta, kad Vokietijos civiliniame kodekse nepateikiamos nei neteisėtų veiksmų, nei kaltės sampratos, tačiau akivaizdu, kad neteisėti veiksmai ir kaltė bet kuriuo atveju Vokietijoje yra atskiros deliktinės atsakomybės sąlygos. Pagal R. Iheringo doktriną, Vokietijoje yra skiriamas objektyvus ir subjektyvus neteisėtumas. „Objektyvus elgesio neteisėtumas pasireiškia pačiu žalos padarymo faktu“, o „subjektyvus elgesio neteisėtumas – padariusio žalą asmens nesugebėjimas laikytis įstatymų nustatytų elgesio standartų, kurių privalo laikytis *bonus pater familias*, t.y. *rūpestinga šeimos galva*“.¹²⁷ *Bonus pater familias* taikomas ne visiems vienodai, nes ir reikalaujami elgesio standartai ne visiems yra vienodi. Jie priklausomi nuo amžiaus, profesijos ir kitų veiksnių. Gydytojo rūpestingumo lygis niekada nubus vienodas su statybininko ar kitomis profesijomis.

Nors dėl liberalizmo idėjų „Vokietijos ir Prancūzijos civilinių kodeksų ideologiniai pagrindai panašūs¹²⁸“, tačiau šios valstybės skirtingai reglamentavo neteisėtų veiksmų ir kaltės kaip deliktinės atsakomybės sąlygų reikšmę, kas įtakojo ir skirtingą jų sampratų vertinimą deliktinėje atsakomybėje. Galima daryti išvadą, kad atitinkamų subjektinių teisių į atitinkamas vertybes, tokias kaip gyvybė, sveikata, nuosavybė ir kt., pažeidimas ar kitų asmens interesų pažeidimas, gerų papročių pažeidimas kaltais veiksmais sukeltant žalos, Vokietijos deliktinėje teisėje laikoma neteisėtais veiksmais. Kaltė Vokietijos deliktų teisėje suprantama kaip elgesys neatitinkantis reikalaujamo tam asmeniui taikomo elgesio standarto, dėl kurio kilo žala, kurios asmuo nesiekė išvengti. Vokietijos CK neteisėti veiksmai yra esminė sąlyga deliktinei atsakomybei, tačiau į neteisėtumo sampratą patenka ir kaltė, nes be jos nėra neteisėtumo. Visiškai priešingai yra Prancūzijos jurisdikcijoje, kur akcentuojama kaltės sąlyga, todėl atitinkamai skiriasi ir jų sampratos. Jei Vokietijoje deliktinei atsakomybei kilti reikia tam tikros sudėties delikto, tai Prancūzijoje teisinė sistema taip sukurta, kad gina bet kokios rūšies žalą, svarbiausia, kad ji būtų teisėta.¹²⁹ Prancūzijoje deliktinei atsakomybei reikalingos bendrosios trys sąlygos, t.y. žala, priežastinis ryšys tarp veiksmo ir žalos bei kaltė. Todėl būtina aptarti, kodėl šios kontinentinės šalys taip išsiskyrė.

¹²⁵Markesinis, Bell ir Janssen, *supra note*, 123: 53.

¹²⁶*Ibid*, 52.

¹²⁷Mikelėnas, *supra note*, 8: 135

¹²⁸Maksimaitis, *supra note*, 96: 405.

¹²⁹Mikelėnas, *op. cit.*, 98.

Prancūzijos deliktų teisės sistema viena seniausių kodifikuotų įveikusių viduramžių partikuliarizmą. Kaip teigia K. Zweigertas ir H. Kotzas, „1804 metų civilinis kodeksas sudaro ne tik Prancūzijos civilinės teisės branduolį, bet kartu yra ir didysis romanų teisės šeimos privalinės teisės kodifikacijos pavyzdys“, nes buvo pašalinti feodalinės praeities teisiniai santykiai ir įtvirtintos nuostatos ginančios žmogaus laisves ir vertybes, taip pakeliant visuomeninius santykius į aukštesnę raidos lygį¹³⁰. Teigiama, kad 1804 metų Prancūzijos CK yra išsamiausias kodifikacijos darbas, kuriame nėra kazuistinio pobūdžio detalių, o suformuluoti bendrieji principai. Deliktinės atsakomybės klausimai buvo reglamentuoti paskutinėje trečiojoje knygoje negausiai, tačiau nuo kodekso priėmimo šios normos keitėsi mažiausiai ir išlaikė principinę jų reikšmę.¹³¹ Plečiantis kodifikacijos idėjai, vis svarbesnis darėsi ir doktrininis aiškinimas. Prancūzijos teisėje mažai diskutuojama dėl teisių apimties saugomos deliktine atsakomybe. Iš tikrųjų, Prancūzijos teisės požiūriu, neteisinga kalbėti apie „saugomas teises“ išimtaine prasme, nes nuosekliai buvo nustatyta, kad bendrosiose 1382 ir 1383 straipsnių nuostatose nėra jokių saugomų teisių ir interesų apimties ar jų pobūdžio apribojimų, iš esmės visos teisės ir interesai yra ginami¹³². Priešingai yra analizuotoje Vokietijos jurisdikcijoje, kur CK įtvirtintos pagrindinės ginamos vertybės.

Prancūzijos deliktų teisė visų pirma buvo skirta atgrasyti nuo socialiai nepageidaujamo elgesio, tačiau ji vystėsi tokia linkme, kad šiandien civilinės atsakomybės institutas ne tik leidžia teismams ginti tuos, kurie nepaiso jau pripažintų teisių egzistavimo, bet ir prisideda prie teisių, kurios dar neįsigalėjusios ir neatpažintos, atsiradimo ir apsaugos¹³³. Prancūzijos CK 1382 straipsnyje pateikiama delikto samprata, kad kiekvienas kaltas asmens veiksmas, kuris sukėlė žalą kitam, įpareigoja ją atlyginti, platesnė, lyginant su Vokietijos CK 823 straipsniu.

Prancūzijos CK 1383 straipsnis numato, kad asmuo yra atsakingas ne tik už savo veiksmus, bet ir už savo neatsargumą ar nerūpestingumą. „Prancūzijos teisėje, norint įvykdyti deliktą, nebūtinai reikia žinoti apie netinkamą elgesio pobūdį, t. y. ieškovui neprivalo būti specialios rūpestingumo pareigos - ieškiniui dėl žalos atlyginimo pakanka kaltės, žalos ir priežastinio ryšio įrodymų. Kaltė iš esmės yra plati sąvoka, todėl teismai turi didelę diskreciją nustatyti deliktinę atsakomybę esant konkrečioms bylos aplinkybėms.“¹³⁴ Dėl šio požiūrio, Prancūzijos deliktų teisė skiriasi iš esmės nuo tokių kaip Anglijos ar Vokietijos.

¹³⁰Zweigert ir Kotz, *supra note*, 92: 76-77.

¹³¹Maksimaitis, *supra note*, 96: 363-371.

¹³²„Introduction to French Tort Law“, British Institute of International and Comparative Law, žiūrėta 2020 m. vasario 16 d., https://www.biicl.org/files/730_introduction_to_french_tort_law.pdf.

¹³³G. Viney. W. Van Gerven, J. Lever, P. Larouche Cases, *Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law* (Hart Publishing 2000), cituota iš Jakštas, *supra note*, 89: 16.

¹³⁴*Supra note*, 132.

Iš 1383 straipsnio matoma, kad kaltė gali atsirasti dėl padaryto veiksmo arba dėl nerūpestingumo atlikti tam tikrą veiksmą, todėl kaltė gali būti apibūdinta kaip elgesio klaida, vertinama atsižvelgiant į protingo žmogaus standartą, kaip elgesį atitinkantį *bonus pater familias*¹³⁵. Kaltę, anot W. H. Boomo ir kitų teisės mokslininkų, neteisinga laikyti vien subjektyviaja, nes čia ji turi būti suprantama kaip susidedanti iš dviejų elementų: subjektyvaus ir objektyvaus. Subjektyvus „pasireiškia kaltumu, nustatomu per asmens gebėjimą suprasti ir priimti savo veiksmais sukeltus padarinius“, o „objektyvus pasireiškia neteisėtumu, t.y. asmens elgesiu, kuris nesuderinamas su tam tikros teisinio reguliavimo sukurtos prievolės ar bendro pobūdžio pareigos pažeidimu“.¹³⁶ Iš viso to, galima teigti, kad neteisėtumas – tai kaltės dalis, nors ir neįvirtintas Prancūzijos CK kaip deliktinės atsakomybės sąlyga. Tada kyla klausimas, kaip Prancūzijos deliktų teisėje jis gali pasireikšti? Anot W. H. Boomo, „neteisėtumas kaip objektyvusis kaltės elementas gali pasireikšti trimis aspektais: asmens veiksmais neatitinkančiais įstatyme ar kitame teisės akte numatyto elgesio reguliavimo, asmens pažeidimu vienos iš pagrindinių nukentėjusiojo teisių – nuosavybės ar asmeninės neturtinės teisės bei pažeidžiant bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai“. Esant įstatymo, kito teisės akto reikalaujamo elgesio ar pagrindinių asmens teisių pažeidimui, neteisėtumui patvirtinti nereikia įrodinėti, kad buvo pažeistas nerūpestingumas, jis konstatuojamas savaime.¹³⁷ Tačiau tai nepaneigia, kad kaltė yra esminė deliktinės atsakomybės sąlyga, bei priešingai - kad nesant kaltės nereikia įrodinėti neteisėtumo. Anot L. Diez-Picazo, išvis, galima kalbėti apie neteisėtumą, jei jis suprantamas kaip susidedantis iš kaltumo ir kaltės, t. y. jei manoma, kad neteisėtumas ir kaltė yra vienas ir tas pats¹³⁸.

Prancūzija pasižymėjo tuo, kad jos deliktų teisėje suformuotas generalinio delikto principas – kiekvienas teisei priešingas veiksmas sukuria prievolę. Tokio principo romėnų teisė neturėjo. Pagal šį principą, bet koks žalos padarymas laikomas neteisėtu, išskyrus atvejus, kai įrodomos atsakomybę šalinančios aplinkybės¹³⁹. Būtina pažymėti, kad šį principą perėmė ir Lietuva bei kitos valstybės (pvz., Ispanija, Portugalija).

XIX amžiuje, prasidėjus industrializacijai, Prancūzijoje atsakomybė su kalte nebeužtikrino asmens teisės į kompensaciją, kai jį sužalodavo ne kitas asmuo, o jo nuosavybėje esantis daiktas. „Taigi Prancūzijos įstatymai siekė kompromiso tarp laisvės užsiimti bet kokia veikla ir atsakomybės už visas su tuo susijusias pasekmes“. Pagrindinė diskusinė nuostata tapo 1384 straipsnis, kuriame numatyta: „žmogus atsako ne tik už savo paties padarytą žalą, bet ir už tą, kurią sukelia asmenys, už

¹³⁵Supra note, 132.

¹³⁶Boom ir kt., supra note, 52: 92.

¹³⁷Ibid.

¹³⁸L. Diez-Picazo, *Fundamentos de Derecho civil patrimonial* (Madrid: Civitas, 2011), 304, cituota iš García-Ripoll, supra note, 33: 8.

¹³⁹Mizaras, supra note, 93.

kuriuos jis yra atsakingas arba dėl daiktų, kurie yra jo globoje“. Netruko įsivyrauti nuomonė, kad 1384 straipsnis yra aiškus pripažinimas, jog atsakomybė gali būti pateisinama ne tik kaltės pagrindu.¹⁴⁰ Esminis to įvirtinimas buvo 1930 metais *Cour de Cassation* sprendimas sukūręs griežtos atsakomybės už visų rūšių daiktus taisyklę¹⁴¹¹⁴². Taigi, esant tokiems deliktams, nukentėjusiajam tereikia įrodyti, kad saugotojo daiktas jam sukėlė žalą.

Skirtingų deliktinės atsakomybės teisės tradicijų formavimuisi įtakos turėjo romėnų teisė. Jei anglų bendrojoje teisėje buvo perimtas romėnų teisei būdingas kazuistinis deliktų modelis, tai Vokietijoje – daugelyje sričių, tuo pačiu ir deliktinėje atsakomybėje, romėnų teisė tiesiog buvo recepuota, o Prancūzijoje, nors nerecepuota, tačiau itin prisidėjo prie deliktinės atsakomybės instituto formavimosi. Prancūzija teisės kūrime visiškai atsisakė kazuistinio modelio ir rėmėsi bendrais teisės principais. Priklausomai nuo susiformavusių deliktinės teisės tradicijų, skirtingų reglamentavimo modelių, skirtinga reikšmė suteikiama neteisėtiems veiksams ir kaltei deliktinėje atsakomybėje. Nei vienoje iš aptartų jurisdikcijų nėra įvirtintų neteisėtų veiksų ir kaltės sąvokų, todėl jos plačiau analizuojamos doktrinoje per atitinkamus teisės aktus. Skirtingose Europos jurisdikcijose skirtingai aiškinamos neteisėtų veiksų ir kaltės sąvokos. Ne visose jurisdikcijose šios sąvokos laikomos atskiriomis. Prancūzijoje kaltės sąvoka apima ir neteisėtų veiksų sąvoką ir yra pagrindinė sąlyga deliktinei atsakomybei. Anglija ir Prancūzija turi rūpestingumo pareigos pažeidimą, tačiau jį vertinama skirtingai. Kitose jurisdikcijose, kaip, pavyzdžiui, Vokietijoje, viena iš sąlygų deliktinei atsakomybei kilti – neteisėti veiksmai, kurie suprantami kaip asmens elgesys prieštaraujantis teisės normoms, bet ir asmens nesugebėjimas elgtis pagal reikalaujamą elgesio standartą bei nesistengimas išvengti žalos. Tai parodo, jog į Vokietijos neteisėtų veiksų sampratą patenka ir objektyvi kaltė. Galima daryti išvadą, kad atitinkamai kokį metodą valstybės yra pasirinkusios deliktinei atsakomybei reglamentuoti, ar išsamių taisyklių metodą kaip Vokietijoje, ar bendrą lankstų metodą kaip Prancūzijoje, ar bendrą šių minėtų metodų mišinį, priklauso ir neteisėtų veiksų bei kaltės sampratų formavimasis, jų aiškinimas. Bet kuriuo atveju yra linkstama šias sąvokas aiškinti atitinkamai taip, kiek labai siekiama kompensavimo tikslo.

¹⁴⁰*Supra note*, 132.

¹⁴¹Van Dam, *supra note*, 99.

¹⁴²Pieter De Tavernier ir Jeroen van der Weide, „Harmonising tort law. Exploring the concept of fault“, *BW Krant Jaarboek* (2016): 136, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/41223>.

2. NETEISĖTŲ VEIKSMŲ IR KALTĖS SAMPRATŲ BEI JŲ SANTYKIO DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE AIŠKINIMO PROBLEMOS

„Deliktinei atsakomybei atsirasti nėra teisinio pagrindo, neišrodžius visų būtinųjų tokios atsakomybės atsiradimo sąlygų“¹⁴³. Lietuvoje deliktinei atsakomybei bendrais pagrindais kilti reikalingos keturios sąlygos: neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų jų sukeltos žalos bei kaltė. Lietuvoje kaip ir daugelyje kitų jau anksčiau aptartų Vakarų Europos jurisdikcijų kyla klausimų dėl neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų. Aiškinant neteisėtų veiksmų sampratą, akivaizdu, kad nepakanka pasakyti, jog neteisėta tai, kas priešinga teisei, būtina išsiaiškinti kur yra skiriamoji riba tarp teisėtų veiksmų ir neteisėtų, ar neteisėtumui nustatyti vertinamas neteisėtas žalos atsiradimo faktas ar priešingai, tą žalą sukėlus neteisėtas asmens elgesys. Taip pat keliamas klausimas, koks elgesio standartas turi būti pažeistas ir kaip jis vertinamas, siekiant nustatyti, kada jau asmeniui taikyti deliktinę atsakomybę. Keliamos kaltės sampratos objektyvaus ir subjektyvaus elementų klausimai, neteisėtų veiksmų ir kaltės santykio problemos bei atsakomybės su kalte ir griežtosios atsakomybės santykis. Kaip Hansas Kelsenas yra pasakęs: „taikydamas teisę, teisinis organas turi suprasti taikomų normų prasmę“¹⁴⁴. Turi būti aiški ir taikomų teisės sąvokų esmė, ir reikšmė, siekiant užtikrinti teisinį aiškumą valstybėje.

2.1. Teisėtų ir neteisėtų veiksmų santykis deliktinėje atsakomybėje

Neteisėtumo sąvoką sugalvojo vokiškai kalbantys teisininkai kurdami Vokietijos CK, tačiau šios sąvokos prigimtis yra iš romėnų teisės, tiksliau iš Romos leksikos *Aquilia de damno*. Vėliau ši sąvoka buvo naudojama Civilinės teisės sąvade (lot. *Corpus Iuris Civilis*), ypatingai Institucijose (lot. *Institutiones*), Digestuose (lot. *Digesta*) ir Kodekse (lot. *Codex*). Pirmą kartą neteisėtumo sąvoka *iniuria*¹⁴⁵, panaudota romėnų teisės teisyne *Lex Aquilia*, įvirtinus „ieškinį dėl neteisėtos žalos atlyginimo“ (lot. „*Damni iniuriae actio constituitur per legem Aquiliam*“).¹⁴⁶

Norint prisiteisti iš pažeidėjo žalą, teisme reikia įrodyti vadinamąją *iniuria*, tačiau šiais laikais neteisėtumo sąvoka civilinėje teisėje yra įgavusi kitokių aspektų. Neteisėtumas gali būti vertinamas kaip bendras terminas, apimantis elgesį, kuriam teisinė tvarka nepritaria, tačiau taip pat

¹⁴³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-520/2012“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 17 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a672bca7-917e-4819-b9f1-6cc971e3a432>.

¹⁴⁴ Hans Kelsen, *Grynoji teisės teorija* (Vilnius: Eugrimas, 2002), 277.

¹⁴⁵ *Iniuria* – iš lotynų kalbos verčiasi kaip „neteisinga“, „prieš įstatymą“, tačiau keičiantis romėnų kalbai ir teisei, keitėsi ir *iniuria* samprata.

¹⁴⁶ García-Ripoll, *supra note*, 33: 3.

gali būti traktuojama kaip kaltės nustatymo metodas¹⁴⁷. Pavyzdžiui, „Vokietijoje skiriamas objektyvus veiksmų neteisėtumas ir subjektyvus veiksmų neteisėtumas, vadinamas kalte¹⁴⁸“, kurie sudaro neteisėtus veiksmus. Tuo tarpu Prancūzijoje, kur objektyvus neteisėtumas yra kaltės elementas, suprantamas kaip įstatymo, asmens teisių ar tam tikro elgesio standarto pažeidimas. Neteisėtų veiksmų sąvoka jų teisėje netaikoma, nes neteisėti veiksmai nelaikomi pagrindu deliktinei atsakomybei kilti. Be to, kaip jau buvo minėta, neteisėtumas yra gan nežinomas bendrosios teisės šalims, net jei ir galima teigti, kad neteisėtumo sąvokoje esantys elementai Anglijos teisėje atsispindi rūpestingumo pareigos sampratą¹⁴⁹. Vis dėlto Dufwa teigia, kad Anglijos teisėje kalbėti apie neteisėtumą, susijusį su atsakomybe už žalą, yra beveik beprasmiška.

Geriausiai neteisėtumo ir neteisėtų veiksmų sąvokų skirtumas paaiškinamas viename iš *soft law* instrumentų, t.y. Europos deliktų teisės principuose. Siekiant apjungti visas jurisdikcijas, tuo pačiu nepaneigiant neteisėtų veiksmų kaip deliktinės atsakomybės sąlygos taikymo tokiose valstybėse kaip Vokietija ar Lietuva, buvo nuspręsta naudoti bendrąją sąvoką „neteisėtumas“ (angl. *wrongfulness*), tinkančią visoms jurisdikcijoms. Kas iš esmės išsprendė Europos jurisdikcijų, kur kaltė laikoma esmine atsakomybės sąlyga, problemas. Kalbant apie Lietuvos deliktų teisę, kaip ir būtų teisinga naudoti sąvoką neteisėti veiksmai (angl. *unlawfulness*), tačiau „neteisėti veiksmai iš esmės reiškia neteisėtumą siaurąja prasme¹⁵⁰“, t.y. neteisėtumo sąvoka apima neteisėtus veiksmus, todėl Lietuvoje vis dėlto tikslingiau vartoti sąvoką neteisėti veiksmai.

Teismų praktika patvirtina CK 6.246 straipsnio nuostatas, kad „žalą padariusio asmens veikos ar neveikimo neteisėtumas yra privaloma deliktinės atsakomybės sąlyga, išskyrus atvejus, kai įstatymas nustato pareigą atlyginti žalą, padarytą teisėtais veiksmais, <...>, yra pakankamas teisinis pagrindas pripažinti, kad reikalavimai atlyginti turtinę ir neturtinę žalą negali būti tenkinami, nes veikos teisėtumas savaime paneigia tokio pobūdžio turtinės prievolės egzistavimą¹⁵¹“. Daugiausia klausimų kyla, kai reikia išsiaiškinti, kas deliktinėje atsakomybėje laikytina neteisėtais veiksmais, o kas teisėtais. Anot Petro Algirdo Čiočio, teisėtas elgesys yra sąmoninga forma asmens veiksmų, kurie atitinka teisės normų reikalavimus, todėl toks elgesys visuomenės interesų požiūriu yra socialiai naudingas ir pageidautinas, jį garantuoja ir gina valstybė, reglamentuodama teisės normomis, kokios vertybės yra saugomos, o kas yra draudžiama. Asmens

¹⁴⁷Marten Schultz, „Analyze This! Some Swedish Reflections on the Europeanization of Tort Law“, Stockholm Centre for Commercial Law, Juridiska Institutionen, Stockholms Universitet (2004): 239, žiūrėta 2020 m. vasario 9 d., <http://www.juridicum.su.se/user/masc/>.

¹⁴⁸Valentinas Mikelėnas, *Prievolių teisė: Pirmoji dalis* (Vilnius: Justitia, 2002), 223.

¹⁴⁹Schultz, *op. cit.*, 239.

¹⁵⁰European Group on Tort Law, *Principles of European Tort Law: Text and Commentary* (Viena: Springer, 2005), 14.

¹⁵¹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-331/2008“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 17 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=254e28f4-3395-4f6b-9db0-19c672c44830>.

teisėtas elgesys gali pasireikšti kaip: teisinių pareigų vykdymas (pvz., mokesčių mokėjimas), subjuktinių teisių naudojimas (pvz., paciento laisvas pasirinkimas kokioje gydymo įstaigoje gydytis), teisinių draudimų laikymasis (pvz., vairuotojo dalyvavimas eisme nepažeidžiant kelių eismo taisyklių). Svarbiausia, kad teisėtas elgesys niekada negali būti visuomenei pavojingas ar žalingas, tačiau kartais asmuo patenka ties teisės normų pažeidimo riba, nors ir suvokia teisės pažeidimų galimus padarinius, bet laikosi teisės reikalavimų ir elgiasi formaliai teisėtai, kad išvengtų didesnių neigiamų pasekmių.¹⁵² Pavyzdžiui, pasipriešinimo atveju, pareigūnai veikdami pagal Lietuvos Respublikos įstatymus¹⁵³ turi teisę panaudoti jėgą. Taigi, žala gali atsirasti ir iš teisėtų veiksmų, tačiau pagal CK 6.246 straipsnio 3 dalį, tokia žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais¹⁵⁴, o jos atlyginimui nebus taikomos deliktinės atsakomybės nuostatos. Pritartina nuomonei¹⁵⁵, kad tarp teisėtumo ir neteisėtumo labai plona riba.

Neteisėti veiksmai, kaip aiškina Pranciškus Vitkevičius, yra tokie, „kurie prieštarauja civilinės teisės normoms arba bendriesiems civilinių įstatymų pradams, jų prasmei“, t.y. civilinės teisės pažeidimai, kurie dar vadinami sudėtingais teisiniais faktais. Sudėtingi, nes į jų sistemą susideda keli savarankiški faktai, pavyzdžiui, kai padaromas teisės pažeidimas ir dėl jo atsiranda žala kitam asmeniui, „tai yra vienas teisinis faktas – priešingas teisei veiksmas“, „tačiau iš objektyvios pusės šį veiksma apibūdina žala ir priežastinis ryšys tarp to veiksmo ir žalos, iš subjektyviosios – žalą padariusio asmens kaltė“.¹⁵⁶ Teisės pažeidimas, anot Petro Algirdo Čiočio, „tai fizinių ir juridinių asmenų priešinga teisei, kalta veika (veikimas ar neveikimas), kuria padaroma žala visuomenei ir už ką yra numatyta teisinė atsakomybė“. „Teisės pažeidimas yra valstybės uždrausta veika, prieštaraujanti elgesiui, nustatytam teisės normoje. Priešinga teisei veika gali pasireikšti įvairiomis formomis: nevykdant pavestų pareigų, tiesiogiai pažeidžiant teisės draudimą, piktnaudžiaujant subjektine teise, viršijant savo kompetenciją ir pan. Neturi reikšmės tas faktas, kad teisės pažeidėjas nežinojo tam tikros teisės normos, nes įstatymų nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia. Kita vertus, tai ko teisė nedraudžia, negalima laikyti teisės pažeidimu.“¹⁵⁷ Tai patvirtina principo „viskas leidžiama, kas nėra uždrausta“ civilinėje teisėje galiojimą. Būtina pabrėžti, kad „neteisėtumas civilinėje teisėje yra platesnis nei neteisėtumas baudžiamojoje ar administracinėje teisėje“. „Administracinėje ar baudžiamojoje teisėje neteisėtumas visada yra

¹⁵²Petras Algirdas Čiočys, *Teisės pagrindai* (Vilnius: VVAM, 2008), 48-50.

¹⁵³„Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas“, TAR, žiūrėta 2020 m. vasario 17 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.717DD0E6FE37/asr>.

¹⁵⁴*Supra note*, 14.

¹⁵⁵Jakštas, *supra note*, 89: 33.

¹⁵⁶Pranciškus Vitkevičius, „Civilinis teisinis santykis“, iš *Civilinė teisė. Bendroji dalis*, Vytautas Pakalniškis, Pranciškus Vitkevičius, Ramutė Ruškytė, Julija Kiršienė (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), 125 ir 128.

¹⁵⁷Čiočys, *op. cit.*, 48-50.

siejamas su kalte, o civilinėje teisėje neteisėtu gali būti pripažintas pats žalos padarymo faktas, nesiejant žalos padarymo su ją padariusio asmens kalte.¹⁵⁸ Visas toks paaiškinimas suponuoja mintį, kad, jei asmuo veiks tik pagal įstatymą, vykdys savo pareigas, kad nekiltų žala, jai kilus, vis tiek gali būti konstatuoti neteisėti veiksmai kaip priešingas teisei asmens elgesys. Ne visada įmanoma išvengti neigiamų pasekmių, nors ir atrodo, kad viskas lyg ir buvo daryta teisėtai. Todėl siekiant nustatyti veiksmų neteisėtumą, reikia analizuoti neteisėtumo santykį su teise, o ne pasekmėmis¹⁵⁹¹⁶⁰. Anot Valentino Mikelėno, būtent, pareigos pažeidimas laikytinas pagrindiniu kriterijumi nustatant veiksmų teisėtumą ar neteisėtumą¹⁶¹.

Neteisėti veiksmai suprantami kaip nustatytos pareigos nevykdymas ar netinkamas vykdymas, todėl teismų praktikoje¹⁶² neteisėti veiksmai nustatomi pagal tai, ar tas asmuo turėjo teisinę pareigą ir ar ją objektyviai įvykdė. Pareigos gali būti nustatomos įvairiai. Iš CK 6.246 straipsnio 1 dalies suprantama, kad pareigos gali būti numatytos įstatymo ar gali kilti iš bendro reikalavimo elgtis atidžiai ir rūpestingai. Teismų praktika plečia CK nuostatas aiškindama, kad pareigos gali kilti suteikiant teises leidimais, taip pat apribojant jas draudimais ar nustatant suvaržymus, kurių nesilaikoma pažeidžiant numatytas ribas bei piktnaudžiaujant suteiktomis teisėmis¹⁶³. Draudimas piktnaudžiauti teise yra įtvirtintas ir CK 1.137 straipsnio 3 dalyje. Kitoje teismų praktikoje¹⁶⁴ sutinkamos pareigos kildinamos iš profesinę veiklą reglamentuojančių taisyklių, kaip, pavyzdžiui, elgesio standartų, taisyklių gydytojams, kuriems taikomi griežtesni atidumo, rūpestingumo ir dėmesingumo kriterijai. Iš notarų, kurių veiklą reglamentuoja Notariato įstatymas, reikalaujama aukščiausio lygio atidumo, rūpestingumo ir dėmesingumo, nes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) buvo pasakyta, kad notarė „netinkamai įvykdė Notariato įstatymo 30 straipsnyje nustatytą pareigą išaiškinti atliekamų notarinių veiksmų prasmę ir padarinius asmenims, kurie nori juos atlikti, nes netinkamai parengdama pirkimo–pardavimo sutartį, t. y. neįtraukdama į jos tekstą hipotekos kreditoriaus sutikime nurodytų sąlygų, nesilaikė jai keliamų griežtesnių rūpestingumo ir atidumo reikalavimų, t. y. atliko neteisėtus veiksmus,

¹⁵⁸ Algis Norkūnas ir Simona Selelionytė-Drukeitinienė, *Civilinės atsakomybės praktikumas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas: 2009), 59.

¹⁵⁹ Mikelėnas, *supra note*, 8: 102.

¹⁶⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2004“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 18 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprenimupaieska/tekstas.aspx?id=f7994006-3b81-4bf3-b8fb-69a00ad844e5>.

¹⁶¹ Mikelėnas, *op. cit.*, 106.

¹⁶² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2008“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 18 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprenimupaieska/tekstas.aspx?id=e7d3cfd2-ee33-4688-9a5a-3b031dc13c63>.

¹⁶³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-58/2009“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 18 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprenimupaieska/tekstas.aspx?id=444d5e9f-e84b-4f35-b843-e7116db5e859>.

¹⁶⁴ *Ibid.*

netinkamai užtikrino ieškovų (pirkėjų) ir hipotekos kreditoriaus teises, dėl kurių atsirado žala¹⁶⁵”. Būtina paminėti ir Konstitucinio Teismo 2018 metų nutarimą, kuriame pasisakyta, kad neteisėtumui konstatuoti pagal CK 6.271 straipsnį, „reikia nustatyti, kad valdžios institucijos darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus privalėjo veikti, neįvykdė jiems teisės aktais priskirtų funkcijų arba, nors ir vykdė šias funkcijas, veikė nepateisinamai aplaidžiai, pažeisdami bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai¹⁶⁶“. Galima daryti išvadą, kad neteisėtumą pirmiausia bandoma įvertinti per konkrečios reglamentuotos pareigos nevykdymą, tačiau neradus konkretaus pažeidimo neteisėtumas kildinamas ir bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tačiau čia dar ne viskas, teisinės pareigos šiandien kildinamos ir iš moralės normų bei gerų papročių reikalavimų. Doktrinoje teigiama, kad „teisėje įtvirtinta ar teisės pripažinta moralinė ar paprotinė pareiga kartu yra teisinė pareiga, kurios pažeidimas reiškia asmens elgesio neteisėtumą¹⁶⁷“. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje profesiniai etikos kodeksai turi įstatymo galią, panašiai kaip Lietuvoje Notariato įstatymas ar kiti etikos kodeksai, kuriuose numatytos aukščiausių reikalavimų elgesio taisyklės tam tikrų profesijų atstovams. Tiek teismų praktikoje¹⁶⁸, tiek doktrinoje¹⁶⁹ manoma, kad teisinė etika, kaip profesinės etikos sritis, yra siejama su teisininko profesionalumu ir kompetencija, todėl šie kriterijai leidžia objektyviai įvertinti teisininko profesijos atstovų elgesį. Pagrindiniais veiksniais, kurie daro įtaką teisininko profesinei etikai yra teisinės ir moralinės nuostatos, asmeninis ir visuomeninis interesai, o jų prioriteto pasirinkimas gali lemti galutinę išvadą, kad elgesys laikytinas etišku arba ne, t.y. teisėtu arba ne¹⁷⁰. Nei teisės normose, nei teismų praktikoje nėra įvardijama, galutinis sąrašas to, ką reikia ar nereikia daryti, tik LAT¹⁷¹ yra pasakęs, kad tam tikrais atvejais veiksmų neteisėtumą civilinėje atsakomybėje gali sudaryti pareigos, kylančios iš moralinių, etinių ir kitų reikalavimų. Tai įtakoja didelę problemą nustatant veiksmų teisėtumą arba neteisėtumą, todėl čia paliekama didelė laisvė teismui, remiantis CK 1.5 straipsnyje numatytais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, vertinti veiksmų teisėtumo klausimą konkrečioje situacijoje atsižvelgiant į visas aplinkybes.

Būtina paanalizuoti ir tokius atvejus, kur LAT sako, kad „laiku nepradėjus priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso, valstybės institucijų, organizuojančių baudžiamąjį procesą,

¹⁶⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-645/2002“, Teisės gidas, žiūrėta 2020 m. vasario 19 d., <http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=10706>.

¹⁶⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio 2018 m. kovo 8 d. nutarimas Nr. KT4-N3/2018“, SEIMAS, žiūrėta 2020 m. vasario 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/959491a0231411e88a05839ea3846d8e?jfwid=q8i88lp51>.

¹⁶⁷ Mikelėnas, *supra note*, 8: 108.

¹⁶⁸ *Op. cit.*, 165.

¹⁶⁹ *Supra note*, 162.

¹⁷⁰ Eglė Ruzgytė, „Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės“, *Parlamento studijos*, 23 (2017): 147-148, <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr23/files/122-153.pdf>.

¹⁷¹ *Op. cit.*, 162.

elgesys neatitiko baudziamojo proceso teisės normų reikalavimų, taip pat buvo pažeista pareigūnų bendroji rūpestingumo pareiga bei bendroji pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai¹⁷². Nors veiksmų teisėtumui konstatuoti būtų pakakę teisės normų nesilaikymo, teismas lyg apsidrausdamas įtraukia ir rūpestingumo pareigos pažeidimą, kas iš esmės tie patys neteisėti veiksmai, todėl galima teigti, kad, esant teisės normų pažeidimui, savaime konstatuotinas ir elgesio standarto pažeidimas, kurio papildomas vertinimas laikytinas pertekliniu.

Teisės realizavimas – tai teisės normų nustatytų reikalavimų ir galimybių faktinis įgyvendinimas tiesės subjektų praktinėje veikloje, kuris pasireiškia 4 formomis: teisės laikymusi, teisės vykdymu, naudojimusi teise ir teisės taikymu. Laikantis teisės normų reikalavimų nereikia atlikti kokios nors specialios veiklos, užtenka nevykdyti uždraustų veiksmų.¹⁷³ Autorius pritaria Valentino Mikelėno nuomonei, kad neteisėti veiksmai deliktinėje atsakomybėje suprantami kaip asmens turimos subjektinės pareigos pažeidimas ir atitinkamai kito asmens subjektinės teisės pažeidimas, sukėlęs jam žalą¹⁷⁴. Iš esmės subjektinės pareigos kyla atitinkamai esant kitų asmenų subjektinėms teisėms, todėl vieno asmens subjektinės pareigos pažeidimo atveju gali atsirasti žala dėl kito asmens subjektinės teisės pažeidimo. „Pagrindas kreiptis į teismą yra dėl asmens pažeistos ar ginčijamos teisės¹⁷⁵“. Tuo tarpu neteisėtų veiksmų samprata Vokietijoje artima Lietuvos deliktų teisei, tačiau Vokietijoje yra įvirtintas nebaigtinis saugomų vertybių sąrašas, kur taip pat kyla problemų, kai reikia įvertinti už kokių vertybių pažeidimą kyla deliktinė atsakomybė. Prancūzija neteisėtus veiksmus traktuoja plačiausiai, dėl galiojančios generalinio delikto doktrinos, daugiau paliekant laisvės teismui, tačiau tai dar nereiškia geriausio varianto.

Apibendrinus analizę, nustatyta, kad teisinės pareigas sudaro teisės normos ir moralinės kilmės įsipareigojimai, o neteisėti veiksmai gali pasireikšti nevykdymu minėtų pareigų, į kurias patenka tiek piktnaudžiavimo atvejai, tiek profesinę veiklą reglamentuojančių taisyklių pažeidimai, tiek kitų asmenų subjektinių teisių pažeidimai ar reikalaujamo rūpestingumo, atidumo, moralaus, etiško, protingo, sąžiningo elgesio taisyklių pažeidimai. Pastebėta, kad profesinių pareigų tinkamo vykdymo vertinimui taikomas aukščiausio lygio profesionalumo ir kompetencijos standartai. Reikalaujami elgesio standartai – esminis kriterijus vertinant ar asmens elgesys teisėtas ar ne. Neteisėtų veiksmų sąvoka kintanti, o teismams vis sudėtingiau nesant aktyvaus ar pasyvaus asmens teisės normų ar bent jau konkrečių reglamentuotų privalomų elgesio taisyklių pažeidimų nustatyti neteisėtus veiksmus. Tokiu atveju, teismams tenka vertinti pareigos nevykdymą per įvairius

¹⁷² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-423-378/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 19 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=45d9fcba-f870-4733-9a9c-6741362300fc>.

¹⁷³ Čiočys, *supra note*, 152: 39.

¹⁷⁴ Mikelėnas, *supra note*, 8: 106.

¹⁷⁵ *Supra note*, 163.

reikalaujamo elgesio standartus, kurie šiai dienai teismų praktikoje įgavo didesnį neapibrėžtumą, konkrečiais minėtais atvejais daug griežtesnį vertinimą. Moralės ir teisės santykio vertinimas sudaro itin ploną ribą tarp teisingo sprendimo ir ne, bei neužtikrina teisinio aiškumo.

2.2. Neteisėtumas kaip veiksmų ar jų sukulto rezultato priešingumas teisei

Vokietijos baudžiamosios teisės mokslininkai beveik vieningi, kad neteisėtumas susijęs su neteisėtu elgesiu, tačiau kalbant apie neteisėtumą deliktinėje atsakomybėje – vyrauja dvi nuomonės¹⁷⁶. Tai patvirtina ir ankstesniuose skyriuose atlikta užsienio deliktinės atsakomybės tradicijų analizė. Viena pusė gina nuomonę, kad neteisėtumas susijęs neteisėtu elgesiu, kita pusė palaiko nuomonę, kad neteisėtumas - tai neteisėtas rezultatas. Aiškinantis kokios pozicijos laikomasi Lietuvos deliktų teisėje, būtina pasiaiškinti kuom pagrįstos šios kilusios diskusijos.

Galioja dvi teorijos: elgesio ir rezultato. Pagal elgesio teoriją, vertinamas pats elgesys, kuris yra blogas dėl prigimties, o pagal rezultato teoriją – pasekmės, nes blogas yra tik toks elgesys, kuriuo sukeliama nepageidaujama pasekmė, žala. Taigi, kad pripažinti elgesį neteisėtu, žala nebūtina, tiesiog jai ir kitoms sąlygoms esant kyla deliktinė atsakomybė. Tiek pirmosios, tiek antrosios teorijos atspindžių galime aptikti teisės doktrinoje, įstatymuose bei kituose teisės aktuose. Žinoma, šių dviejų teorijų atstovai nėra vieningos nuomonės.¹⁷⁷ Plačiau šį klausimą deliktinės atsakomybės aspektu analizuoja Garcia Ripollis. Jo teigimu, diskusijas sukėlė neteisėtumo samprata, kurią vokiškai kalbantys mokslininkai įtvirtino kurdami Vokietijos CK. Dėl didelės šio kodekso įtakos nemažai Vakarų Europos jurisdikcijų savo civiliniuose kodeksuose įtraukė neteisėtumą kaip vieną iš būtinų sąlygų deliktinei atsakomybei kilti. Neteisėtumo sąlyga yra įtraukta į Italijos (2043 straipsnis¹⁷⁸), Portugalijos (483(1) straipsnis¹⁷⁹) ir Nyderlandų (BW 6:162 straipsnis¹⁸⁰) civilinius kodeksus. Vokietijoje dauguma laikosi nuomonės, kad neteisėtumas yra susijęs su žala ir rezultatu, nes elgesio neteisėtumas neatitinka Vokietijos CK 823 straipsnio formuluotės: „tas, kuris tyčia ar dėl neatsargumo neteisėtai daro žalą kito asmens gyvybei, kūnui, sveikatai, laisvei, nuosavybei ar kitoms specialioms teisėms, turi atlyginti žalą“¹⁸¹. Neteisėtumas,

¹⁷⁶García-Ripoll, *supra note*, 33: 3.

¹⁷⁷Birutė Pranevičienė, „Ulitarizmo įtaka žmogaus teisės sistemai“, *Jurisprudencija* 4, 106 (2008): 36, <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2792957>.

¹⁷⁸„Italian Civil Code“, *Italian Tort Law*, žiūrėta 2020 m. vasario 19 d., <http://italiantortlaw.altervista.org/civilcode.html>.

¹⁷⁹A. Pareira, S. Rodrigues, P. Morgado, „Portugal“, iš *Digest of European Tort Law Vol3: Essential Cases on Misconduct*, Benedict Winiger, Ernst Karner, Ken Oliphant (Berlin/Boston: De Gruyter, 2018), 46, <http://tiny.lt/4x59whb>.

¹⁸⁰„2015 m. rugsėjo 10 d. Europos Teisingumo Teismo (trečiosios kolegijos) sprendimas byloje Nr. C47/14“, EUR-Lex, žiūrėta 2020 m. vasario 19 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2015_363_R_0010.

¹⁸¹García-Ripoll, *op. cit.*, 3.

kaip jau anksčiau išsiaiškinta, turėtų būti suprantamas kaip elgesys priešingas teisės normoms, tačiau dėl Vokietijoje galiojančios neteisėto rezultato taisyklės, neteisėtumas yra aiškinamas kaip žalos padarymo faktas įstatymų saugomoms vertybėms. Taigi, tai suponuoja mintį, kad kiekviena žala (neigiama pasekmė ar vadinamas rezultatas) iš esmės yra neteisėtumas. Toks mąstymas kelia daug abejonių, ypač dėl Vokietijos CK 823 straipsnio formuluotės, į kurią patenka ir aplaidumas dėl neteisėtumo. Reikia prisiminti, kad Vokietijos deliktų teisėje neatsargumas tai kaltės forma, subjektyvusis neteisėtumas. Todėl Garcia Ripollis kritikuodamas¹⁸², teigia, kad tokia formuluotė sumažina galimai pažeisto asmens gynybos galimybes, nes nukentėjusio asmens rūpestingo elgesio atveju nebus įmanoma būtinoji gintis ar reikalavimas neveikti, nes kai asmuo reikalauja atsisakyti tokio elgesio ar pašalinti tam tikrą situaciją, pagal rezultato teoriją, elgesio rezultatas ir situacija visada yra neteisėti.

Garcia Ripollis analizuodamas įvairias logines konstrukcijas teigia, kad, jei neteisėtumą sietume su žala, tokiu atveju ir vėjo, audros sukelti padariniai prieštarautų vertybėms, o įstatymai skirti reguliuoti žmogaus elgesiui. Kitu atveju, jei žala yra neteisėta, tai jokio skirtumo ar asmens elgėsi teisėtai, rezultato neteisėtumas vis tiek išlieka. Kitas įtikinamas argumentas – jei iki žalos padarymo nėra neteisėtumo, užpultas asmuo negali apsiginti ar atlikti jokio pateisinamo veiksmo, kol žala nepasireiškė. Galiausiai, anot mokslininko, čia slypi gilus teisės filosofijos klausimas, nors teisinėmis taisyklėmis stengiamasi, kad socialinis gyvenimas būtų kuo mažiau įmantrus, tačiau yra atvejų, kai net teoriniu požiūriu neįmanoma jų išvengti. Socialinis gyvenimas susijęs su žmogaus elgesiu, o tai, savo ruožtu, yra susiję su žmogumi, kuris elgiasi.¹⁸³ Čia galima prisiminti ankstesniame skyriuje aptartas visų asmenų subjektines teises, kiekvienas yra laisvas veikti tiek, kiek nepažeidžia kito asmens teisių, todėl logiška būtų teigti, kad realiai nesant įsikišimo elgesiu (tiek veikimu, tiek neveikimu) į kito asmens subjektines teises, neįmanoma ir žala, tol nėra ir delikto. Būtent paskirstomasis teisingumas yra delikto teisės pagrindas, nes, kas pranoksta savo veiklos sritį, privalo atlyginti padarytą žalą¹⁸⁴. Todėl, galima daryti išvada, kad vien žalos atsiradimas nėra pagrindas neteisėtumui, nes visuomeniniuose santykiuose nuolat kam nors atsiranda žala. Parduotuvėje paėmus paskutinę prekę, kurios norėjo kiti asmenys, žala yra, bet ne deliktine prasme, nes tas asmuo kuris paėmė tą paskutinę prekę savo elgesiu nepažeidė savo pareigų ir kitų asmenų subjektinių teisių, jo elgesyje nėra neteisėtumo, nors žala kitų akimis lyg ir atsirado.

Neteisėtumo kaip rezultato požiūrį užginčijo daugybės garsių akademikų, tokių kaip Nipperdey, von Caemmerer, Esser ir kt., kurie teigia kad neteisėtumas turėtų būti nustatomas

¹⁸²García-Ripoll, *supra note*, 33: 3.

¹⁸³*Ibid.*, 9.

¹⁸⁴*Ibid.*

atsižvelgiant ne į elgesio rezultatą, o į patį elgesį. Anot jų, vien tik išvardytų vertybių pažeidimas, jei tai padaryta netyčia, nebūtinai tenkina neteisėtumo elementą. Viskas priklauso nuo to, koks požiūris pasirinktas valstybėje. Neteisėtų pasekmių požiūris neteisėtumą ir kaltę vertina atskirai, tai reiškia, kad kaltė bus svarstoma tik tuo atveju, jei pirmasis bus patenkintas. Kita vertus, neteisėto elgesio teorija yra pasirengusi protingo rūpestingumo nebuvimą laikyti neteisėtumo sąvokos dalimi ir kaltę suprasti labiau priskyrimo prasme. Anot autorių, praktiškai šios dvi teorijos duos tą patį rezultatą, nes praktiškai nesvarbu, ar atsakomybė pagal Vokietijos CK 823 straipsnį atmestina dėl kaltės ar neteisėtumo nebuvimo.¹⁸⁵ Barbara Steininger ir Nora Wallner-Friedl, pritaria kitų autorių nuomonei, kad visų pirma, neteisėtumas ir kaltė nebūtinai laikomi atskiromis kategorijomis. Prancūzijos teisėje (universalioji) kaltės samprata minima kaip pagrindinė atsakomybės sąlyga, tačiau sistemose, skiriančiose neteisėtus veiksmus ir kaltę, šios sąvokos yra gana skirtingos. Kai kurios jurisdikcijos kaip atskaitos tašką pasirenka atsakovo elgesį, nepaisant jo rezultato. Asmens elgesys laikomas neteisėtu tik tuo atveju, jei jis prieštarauja tam, ko reikalauja įstatymai. Toks metodas taikomas Austrijoje. Anglijos deliktų teisė paremta pareigos rūpintis idėja ir asmens elgesį laiko pagrindu, tačiau kai kurios sistemos bent iš dalies sutelkia dėmesį į asmens elgesio rezultatą. Vokietijoje kai kalbama apie tiesioginį absoliučiai saugomos teisės pažeidimą, aiškinama, kad jei bus pažeisti tam tikri saugomi interesai, elgesys, dėl kurio padarytas šis pažeidimas, automatiškai bus laikomas neteisėtu.¹⁸⁶ Būtina pabrėžti, kad priešingai nuo rezultato teorijos, elgesio teorijoje neteisėtumas labiau siejamas su kalte, todėl asmens elgesys gali būti teisėtas, tik priklausomai nuo tam tikros eigos, kuri priklauso nuo asmens valios ar pažeis įstatymų saugomas teises ir interesus¹⁸⁷. Dažniausiai, vis tiek, antrasis požiūris yra derinamas su pirmuoju, o tai reiškia, kad pasirinktas metodas priklauso nuo nykstančių teisių kategorijų ir nagrinėjamo veiksmo pobūdžio¹⁸⁸. Tik, kyla klausimas, jei įmanomas toks veiksmo pobūdis, kurio metu ne veiksmas, o žala būtų laikomi neteisėtais, kas reikštų automatišką veiksmų neteisėtumą, ar toks neteisėtų veiksmų ir žalos sampratų apjungimas į vieną užtikrintų teisinį aiškumą? Todėl būtina paanalizuoti kaip Lietuvos teismų praktikoje šių dviejų teorijų kontekste vertinamas neteisėtumas, nes Lietuvos deliktų teisės reguliavimas nesutampa su Vokietijos ar Prancūzijos modeliais. Lietuvoje dėl neteisėtų veiksmų ir kaltės vertinimo kaip atskirų deliktinės atsakomybės sąlygų yra pasekusi Vokietijos pavyzdžiu, o generalinio delikto principas kildinamas iš Prancūzijos deliktų teisės.

¹⁸⁵Markesinis, Bell ir Janssen, *supra note*, 123: 49-53.

¹⁸⁶Barbara C Steininger ir Nora Wallner-Friedl, „Wrongfulness and Fault“, iš *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol, Elizabeth Steiner (Berlin: De Gruyter, 2011), 502-503.

¹⁸⁷Van Gerven, Lever ir Larouche, *supra note*, 102: 303.

¹⁸⁸Steininger ir Wallner-Friedl, *op. cit.*, 502-503.

Jau romėnų teisėje buvo žinoma pareiga užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį (pranc. *obligations de moyens*), pagal kurį asmuo privalėjo užtikrinti maksimalų rūpestingumo ir atidumo laipsnį, tačiau nebuvo pareigos garantuoti tam tikrą rezultatą¹⁸⁹. Lietuvos CK 6.246 straipsnis numato, kad civilinė atsakomybė asmeniui kyla, kai nevykdo įstatymų ar atlieka veiksmus, kuriuos draudžia įstatymas, ar jo elgesys pažeidžia bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Kaip ir akivaizdu, kad Lietuvos deliktų teisėje turėtų būti vertinamas asmens elgesys, tačiau CK 6.263 straipsnyje sakoma, kad „kiekvienas asmuo privalo laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais ar neveikimu nepadarytų žalos kitam asmeniui¹⁹⁰“. Žalos atsiradimas užtraukia prievolę ją atlyginti¹⁹¹. Vėl nebeaišku, ar tai žalos atsiradimas, ar asmens elgesys Lietuvos deliktų teisėje yra vertintinas kaip neteisėtumo pagrindas, todėl analizuojama LAT praktika.

Profesinės deliktinės atsakomybės 2002 metų byloje dėl notaro atsakomybės buvo pasisakyta, „jeigu teismas panaikina ar pripažįsta negaliojančiu notaro patvirtintą sandorį, tai yra prielaida svarstymui, kad notaras ne viską atliko tinkamai¹⁹²“, tačiau vėlesnėse bylose toks požiūris buvo pakeistas ir konstatuota, kad „profesinės pareigos netinkamas įvykdymas, sukėlęs žalingus padarinius, yra pagrindas profesinei civilinei atsakomybei atsirasti“¹⁹³. Bylose, kur sprendžiamas klausimas dėl sveikatos priežiūros įstaigos atsakomybės už paciento sveikatai padarytą žalą, teismas ne kartą pasisakė, kad gydytojų veiksmai taip pat turi būti vertinami „ne jų rezultato, o proceso aspektu, t. y. ar konkrečioje situacijoje medicinos paslaugos buvo teiktos dedant maksimalias pastangas, imantis visų galimų ir reikalingų priemonių ir jas naudojant atidžiai, rūpestingai ir kvalifikuotai“¹⁹⁴. Tik pastebėta, kad vienoje byloje¹⁹⁵ teismas užsiminė, jog gydytojas nepatenkino asmens lūkestį sužinoti diagnozę ir gauti adekvatų gydymą, kas veda prie rezultato vertinimo, tačiau gydytojas neturi pareigos tenkinti lūkesčius, nes kiekvieno paciento galimi įvairiausi lūkesčiai, o gydytojas turi užtikrinti itin rūpestingą savo pareigų vykdymą.

Visiškai priešingai yra bylose, kuriose taikoma griežtoji atsakomybė. Byloje dėl nuostolių atlyginimo, sustabdžius degalinės statybos darbus, kurioje buvo prašoma sustabdyti statybos

¹⁸⁹Mikelėnas, *supra note*, 148: 72.

¹⁹⁰*Supra note*, 14.

¹⁹¹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2010“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 20 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5d6c01a2-49ec-4bfc-9c4d-26bafc42b637>.

¹⁹²*Supra note*, 165.

¹⁹³„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 20 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=afc5bf67-a68d-4fbc-adf8-2a3326406ef4>.

¹⁹⁴„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. birželio 02 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-292-686/2016“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 20 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=757fcb6b-328b-47af-a8e5-0593b5c7b8a3>.

¹⁹⁵„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-53-378/2018“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 20 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=8783123e-294c-4e3b-b366-b2dbb9ec4098>.

leidimo galiojimą, teismas sprenddamas, ar nebuvo piktnaudžiavimo teisėmis, pasakė, kad „nuostoliai gali būti atlyginami civilinės atsakomybės tvarka, jeigu jie padaryti neteisėtai, <...> žalos padarymo faktas yra pagrindas išvadai, kad asmuo nesilaikė bendros pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai“¹⁹⁶. Dėl didesnio pavojaus šaltinio padarytos žalos atlyginimo byloje teismas nurodė, kad „tokiais atvejais atsakomybė atsiranda už žalos padarymo faktą, nesiejant jo su teisinių pareigų nevykdymu ir didesnio pavojaus šaltinio valdytojo kalte; neturi reikšmės, buvo pažeisti saugumo reikalavimai ar ne“¹⁹⁷. Taigi, galima teigti, kad neigiamo rezultato atsiradimas yra pagrindas deliktinei atsakomybei kilti, tačiau visai kitaip yra kai sprendžiamos bylos, kur įvyksta dviejų didesnio pavojaus šaltinių sąveika. Tokiais atvejais teismas numato, kad „didesnio pavojaus šaltinių valdytojams dėl šių šaltinių sąveikos padaryta žala atlyginama bendrais pagrindais. <...> tai reiškia, kad teisę į žalos atlyginimą ieškovas galėtų būti laikomas įgijusiu tik tuo atveju, jei būtų nustatytos bendrosios būtinos civilinės atsakomybės sąlygos – atsakovo neteisėta veika, atsiradusi žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos bei kaltė“¹⁹⁸. Ir čia jau vertinamas ne rezultatas, o aiškinamasi, kuris asmuo savo elgesiu objektyviai pažeidė kelių eismo taisykles, vertinas elgesio priešingumas teisės normoms arba numatytų pareigų pažeidimas.

LAT praktikos analizė leidžia pritarti nuomonei, kad „su elgesio teorijos nuostatomis yra siejama formalioji teisės pažeidimo sudėtis, o rezultato teorijos nuostatų galime aptikti daugelio valstybių įstatymuose, pavyzdžiui, numatančiuose griežtesnę teisinę atsakomybę už neteisėta veika padarytą didesnę žalą“¹⁹⁹. Tik šiuo atveju kalbant konkrečiai apie deliktinę atsakomybę Lietuvoje, esant bendrajai deliktinei atsakomybei ar profesinei deliktinei atsakomybei galioja elgesio teorija ir vertinamas asmens elgesys, jo veiksmai ar neveikimas kaip neteisėtumą sudarantys elementai, o griežtajai atsakomybei būdinga rezultato teorija – žalos atsiradimas yra neteisėtumo pagrindas.

2.3. Kaltės objektyvioji ir subjektyvioji pusė deliktinėje atsakomybėje

Įstatymų egzistavimas priklauso nuo žmogaus valios laisvės. Žmogaus laisvė leidžia spręsti apie žmogaus veiksmus. Jei laikysime delikto įstatymą kaip taisyklių rinkinį, draudžiantį daryti žalą ir nustatantį už tai atsakomybę, tada teisinga teigti, kad kaltė yra deliktinės atsakomybės sąlyga, nes laisvė yra paties įstatymo vykdymo prielaida. Nustatydamas kaltę, teismas tiria, ar

¹⁹⁶ *Supra note*, 163.

¹⁹⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446/2011“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 20 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=03a9059a-aa25-438a-a13b-b06eaf1f00a4>.

¹⁹⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-56-969/2017“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 21 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=775d399f-d895-4b1d-a566-499e91390e36>.

¹⁹⁹ Pranevičienė, *supra note*, 177: 36.

kaltininkas žalos padarymo metu buvo laisvas. Kaltė reiškia, kad formaliai neteisėta veika buvo padaryta laisvai.²⁰⁰ Valentinas Mikelėnas pritaria, kad „deliktas yra neteisėtas valinis asmens veiksmas, padaręs žalą (turtinės ar neturtinės) kitam asmeniui, su kuriuo žalą padaręs asmuo iki šiai atsirandant neturėjo jokių santykių“²⁰¹. Todėl, galima teigti, kad delikto sąlygos: neteisėtumas, asmens valios būtinumas ir žala. „Valia – kryptingas sąmoningas savo pasirinkimų, veiklos bei elgesio valdymas, siekiant įveikti kliūtis bei pasiekti laike išstėtų tikslų; subjektyvi vidinė paskata atlikti nepakankamai motyvuotus išorinius ir vidinius veiksmus siekiant apibrėžtų tikslų“²⁰². Todėl, galima teigti, kad per valią vertinama kaltė, kuri turi tiek objektyviają pusę – elgesio valdymą, tiek subjektyviają – vidinį santykį su elgesiu, tačiau kyla klausimas ar abu kaltės elementus galima vienodai vertinti deliktinėje atsakomybėje, kas juos skiria.

LAT ne kartą yra akcentavęs, kad „spręsdami dėl atsakovo neteisėtų veiksmų ir kaltės teismai neapsiriboja atsakovo išteisinimo baudžiamojoje byloje faktu, kaip atsakovo kaltę civilinės teisės prasme paneigiančia aplinkybe“²⁰³. Konkrečiai „deliktinės atsakomybės taikymo tikslas – grąžinti asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų likęs, jei nebūtų delikto“²⁰⁴. Akivaizdu, kad nukentėjusiojo grąžinimu į buvusią padėtį nesiekama asmenį, sukėlusį žalą, kaip nors už tai pamokyti, tiesiog jam kyla prievolė atlyginti žalą. Tiek doktrinoje²⁰⁵, tiek teismų praktikoje²⁰⁶, teigiama, kad civilinės atsakomybės sąlygos ir taikymo tikslas skiriasi nuo baudžiamosios, nes „civilinės atsakomybės taikymo tikslas yra kompensuoti žalą, o ne nubausti žalą padariusį asmenį“. Būtina pabrėžti, kad kaltė baudžiamojoje teisėje ir kaltė civilinėje teisėje aiškinamos skirtingai. Baudžiamojo teisėje kaltė vertinama remiantis subjektyviais kriterijais, t. y. aiškinamasi kokie vidiniai asmens siekiai paskatino jo atitinkamą elgesį, ieškomas psichikos ir veiksmų santykis, kuriam įrodyti pasitelkiami sudėtingi ir ilgai trunkantys tyrimo procesai, vertinamas visuomenės požiūris ir paties asmens požiūris į savo veiksmus. Tuo tarpu civilinėje teisėje, konkrečiai deliktinėje atsakomybėje, kaltė yra objektyvioji.

Kaip jau žinoma iš pirmojo šio tiriamojo darbo skyriaus, šios dvi kaltės sampratos kildinamos dar iš Romos laikų, tiksliau iš klasikinės romėnų teisės laikmečio, nes ankstyvuojau

²⁰⁰Karnaukh Bohdan Petrovych, "Fault in tort law: Moral justification and mathematical explication", *Problems of Legality*, 141 (2018): 54-64, <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/126813/130431>.

²⁰¹Mikelėnas, *supra note*, 148: 62.

²⁰²Aurelijus Gutauskas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2015), 588.

²⁰³*Supra note*, 198.

²⁰⁴„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-687/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 21 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprenimupaieska/tekstas.aspx?id=aba2e869-c649-4ab6-9e5c-793d157e47eb>.

²⁰⁵Ambrasienė ir Norkūnas, *supra note*, 16: 178.

²⁰⁶„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-53/2010“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 21 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprenimupaieska/tekstas.aspx?id=5aff353a-0ea5-4a75-8ea5-6355b7d71325>.

romėnų teisės laikotarpiu nei kaltės sąvoka, nei kaltės samprata dar neegzistavo. Būtent klasikiniu laikotarpiu *Lex Aquilia* teisyne įvesta kaltės sąvoka, kuri tuo metu buvo labiau abstrakti sąvoka, tačiau jos objektyvioji pusė prigijo ir šiandieninėje deliktų teisėje. To pagrindas buvo XIX amžiuje Europos jurisdikcijose priimti civiliniai kodeksai, ypač Prancūzijos, kur kaltei skiriamas didžiausias dėmesys. Bendrosios teisės šalyse išliko subjektyvus kaltės vertinimas deliktinėje atsakomybėje. Tiek neteisėtų veiksmų sąvoką, tiek kaltės sąvoka istorinėje raidoje keitė savo sampratas. Didelę įtaką turėjo romėnų teisė, taip pat įvairūs istoriniai įvykiai, mokslo pažanga, politiniai interesai, sienų kaita bei, žinoma, labai prie to prisidėjo ir teisininkų požiūris, siekiai, interesai ir įvairūs kiti procesai lėmė šiandien skirtingose jurisdikcijose susiformavusias kaltės sampratas deliktinėje atsakomybėje. Galima teigti, kad atitinkamai pagal pasirinktą deliktinės atsakomybės taikymo modelį galima aiškinti kaip kiekviena valstybė supranta kaltę deliktinėje atsakomybėje.

Egzistuoja keturi modeliai, kurie skirstomi atitinkamai pagal neteisėtų veiksmų ir kaltės sąlygų inkorporavimą į nacionalinę teisę. Pirmasis valstybių pasirinktas modelis yra kai neteisėti veiksmai ir kaltė neskiriami į atskiras deliktinės atsakomybės sąlygas, o sudaro vieną bendrą sąlygą, antruoju modeliu – neteisėti veiksmai ir kaltė aiškinami kaip atskiros dvi atsakomybės sąlygos darant tarp jų aiškią skiriamąją ribą. Trečiojo deliktinės teisės modelio atveju kiekvienam atskiram deliktui yra numatyti atskiri reikalaujami neteisėtiems veiksams ir kaltei būdingi ypatumai, o ketvirtasis modelis apima visus tris anksčiau minėtus modelius – mišrus.²⁰⁷ Pirmasis deliktų teisės modelis atitinka taikomą Prancūzijos jurisdikcijoje, antrasis – Vokietijos, trečiasis – Anglijos, o ketvirtasis – Lietuvos, nes Lietuvos deliktų teisė panaši į Prancūzijos ir Vokietijos derinį. Prancūzijos civiliniame kodekse nėra kaltės apibrėžimo, autorės manymu, sąmoningai jos aiškinimą paliekant teismams. Anglijoje ir Vokietijoje taip pat nėra bendros sampratos, tik Anglijoje išskiriamas neatsargumas ir tyčia, o Vokietijoje – sąmoningo ir neatsargaus elgesio kategorijos. Pagal PETL ir jo komentarą, kaltės termino prasmė yra dvejopa, apima tiek tyčinius, tiek aplaidžius veiksmus, kuriais pažeidžiamas reikalaujamas elgesio standartas, tuo tarpu DCFR kaltės sąvokos atsargiai vengia, nes, anot Christiano von Baro, aplaidumas nereikalauja kaltės moraline prasme, o kaltės sąvoka turėtų reikšti tik tai, kad asmuo yra teisiškai kaltas dėl savo neteisėto elgesio, todėl kaltė reikalauja, kad kaltininko elgesys būtų subjektyviai neteisingas ir siūlo kaltę apibrėžti kaip teisinį kaltumą, o ne kaip priskirtiną neteisėtiems veiksams²⁰⁸. Tai kelia klausimų ar neteisėti veiksmai ir kaltė laikytini atskiromis sąlygomis, objektyvus ar subjektyvus elementas turi būti naudojamas vertinant žalą sukėlusio asmens kaltę. Todėl svarbu išsiaiškinti su kokiomis problemomis susiduriama aiškinant būtent kaltės sampratą Lietuvoje.

²⁰⁷Jakštas, *supra note*, 89: 69.

²⁰⁸Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 132.

Anksčiau jau minėtas geros valios (lot. *bona fides*) terminas doktrinoje įvardijamas dar kaip sąžiningumo principas, kuris laikomas itin svarbia civiline teisine kategorija. Anot Martijno W. Hesselinko, Europoje daugelis civilinių kodeksų remiasi bendra geros valios nuostata, kurią angliškai vadina *good faith*. „Geros moralės nuostata apibūdina teisinių santykių dalyvio teisingą moralinę valią – moralinį teisumą“. Sąžiningumo principas tai dorumo, atvirumo, tiesumo moralinis standartas, kuris traktuojamas įvairiai, kaip „labai svarbus principas, taisyklė, pareiga, elgesio standartas ar taisyklė, nerašytinės teisės šaltinis, bendra klauzulė“. Sąžiningumas kaip teisės principas laikytinas dorumo atitikmeniu, kuris vertinamas ar asmens vidinės nuostatos, pasireiškiančios jo elgesyje yra visuotinai moralios, atitinkančios teisės papročius.²⁰⁹ Moralinės vertybės pripažintinos teisės papročiais. Lietuvoje naudojamas šis sąžiningumo terminas taip pat reiškia tą patį geros valios principą. Sąžiningumo principas Lietuvos CK 1.5 straipsnyje įtrauktas ne tik kaip bendrasis principas, tačiau jis pakartojamas ir kituose (pvz. CK 4.96, CK 4.97 str.), siekiant apsaugoti sąžiningus civilinės teisės subjektus, ar CK 1.137 straipsnio 4 dalyje, numatant draudimą civilinėmis teisėmis naudotis nesąžiningai. Jei pagal Vokietijos CK 242 straipsnį ir sąžiningumo principą, pagrindžiantį konvencinę moralę (dorovę), sąžiningumą, laiko susiformavusiu papročiu, kaip visuomeninių santykių (ekonominių, socialinių ir t. t.) raidos nulemtu paprotiniu (paprotys *ipso facto*), tai minėta Lietuvos CK 1.137 straipsnio 2 dalyje sąžiningumo principas atskiriamas nuo jo paties turinį sudarančių elementų – bendro gyvenimo taisyklių (papročių) ir geros moralės principų (konvencinės moralės), todėl sąžiningumo principo reglamentavimas LR CK I knygoje sukelia šio principo taikymo neaiškumą ir dviprasmiškumą²¹⁰. Toks paliktas neaiškumas atiteko teismams, kurie savo sprendimuose turi nustatyti teisės ir moralės santykį.

Kita problema susijusi su subjektyvaus ir objektyvaus sąžiningumo samprata, kurią teismų praktikoje aiškinama taip: objektyviuoju požiūriu sąžiningumas suprantamas kaip elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. rūpestingas, apdairus ir atidus elgesys. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens vidinę būklę konkrečioje situacijoje, be kita ko, veikiamą subjektą individualizuojančių savybių, pavyzdžiui: jei tai fizinis asmuo – jo amžiaus, išsimokslinimo, praktinių įgūdžių ir pan., jei tai juridinis asmuo – veiklos pobūdžio, jos ypatybių, verslo patirties ir t. t. Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu šiuos kriterijus. Sąžiningumas konkrečioje situacijoje yra fakto klausimas, tačiau reikalavimai jo turiniui

²⁰⁹Saulius Arlauskas, *Šiuolaikinės teisės filosofija* (Vilnius: Charibdė, 2011), 198-204.

²¹⁰Saulius Arlauskas ir Remigijus Jokubauskas, „Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose“, *Jurisprudencija* 20, 4 (2013): 1382, <https://elaba.lvb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAPDB3242716>.

gali skirtis, priklausomai nuo to, <...> kokioje situacijoje asmenys veikia²¹¹“. Remdamiesi tokiu aiškinimu, teisės filosofijos mokslininkai teigia, kad Lietuvoje sąžiningumas suvokiamas kaip jo objektyvaus ir subjektyvaus elementų sintezė²¹². Doktrinoje taip pat kaltė vertinama sąžiningumo aspektu. Algis Norkūnas teigia, kad esant neteisėtų veiksmų ir kaltės sutapties, neteisėti veiksmai laikytini objektyviai nesąžiningumu, kaip asmens elgesio neatitikimas teisės aktų reikalavimų, o kaltė laikytina subjektyviai nesąžiningumu, t.y. vertinama ar pakako tokio asmens elgesio, atsižvelgiant į tai, kaip jis galėjo elgtis, protingai tikintis pagal jam nustatytus elgesio standartus²¹³. Žodis subjektyvusis iš esmės klaidina ir primeta norą vertinti asmenį, o ne jo elgesį, nors autorius, konkrečiai pasako, kad vertintinos kitos tikimybės kaip jis dar galėjo pasielgti, bet nevertintina asmens psichinio santykio su jo elgesiu. Pasirinkta sąžiningumo sąvoka itin plati, apima ir atidaus, rūpestingos elgesio standartą (lot. *bonus pater familias*), todėl čia reikia atkreipti dėmesį, kad pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai skiriama nuo galimybės elgtis atidžiai ir rūpestingai. Jeigu asmuo neįvykdė savo pareigos objektyviai, kaip, pavyzdžiui, asmuo pro langą išmetė namų apyvokos daiktą, kuriuo sužalojo kitą asmenį, tai čia laikoma, kad asmuo yra objektyviai nesąžiningas, nustatomi neteisėti veiksmai, tačiau kai reiks įvertinti kaltę, bus keliamas klausimas ar asmuo galėjo ką nors numatyti kitaip. Taip ir buvo padaryta kitu konkrečiu pavyzdžiu byloje dėl žalos atlyginimo, padaryto automobiliui pakilus iš po ratų šulinio dangčiui, teismas nurodė, kad valdytojo kaltės nebuvo, „nes jis kelių eismo taisyklių nepažeidė ir negalėjo numatyti, kad iš po automobilio ratų pakils šulinio dangtis ir atsitrenks į automobilį²¹⁴“. „Teisėje galioja tokia pagrindinė nuostata: jeigu asmuo galėjo ką nors numatyti, vadinasi, jis privalėjo tai numatyti“, ko nepadarė, laikoma, kad asmuo buvo nesąžiningas²¹⁵. Papildomo objektyvaus vertinimo prideda ir kaltės prezumpcija, jei asmuo pareigos neįvykdė, tai pagal CK jo kaltė preziumuojama. Taigi, toks bendras aiškinimas tuo pačiu patvirtina objektyviąją kaltę, kai vertinamas faktinio asmens elgesio ir tam tikro reikalaujamo elgesio standarto santykis. Tai patvirtina ir teisės doktrina²¹⁶ ir naujausia teismų praktika²¹⁷ pasakydami, kad „asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę ir kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina“.

²¹¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 21 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=72ad09a5-4bf4-42bd-9a03-a86ffdc982b>.

²¹² Arlauskas ir Jokubauskas, *supra note*, 210: 1383.

²¹³ Norkūnas, *supra note*, 9: 116.

²¹⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-186-701/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 21 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=0af576a7-0368-468c-ad28-2ba556ca57c5>.

²¹⁵ Norkūnas, *op. cit.*, 116.

²¹⁶ Mizaras, *supra note*, 12: 62-63.

²¹⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-99-701/2017“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 22 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=0c46214d-def6-4727-b6fe-23d0479c0482>.

Objektyvioji kaltė aiškinama kaip asmens faktinio elgesio objektyvi neatitiktis reikalaujamam atidumo ir rūpestingumo standartui, kurio laikymasis buvo būtinas konkrečiu atveju, kad asmuo nesukeltų žalos²¹⁸. Toks aiškinimas leidžia paprastesnį įrodinėjimą, paprastesnę procedūrą, didesnę tikimybę, kad nukentėjusiam asmeniui bus atlyginta žala. „Deliktine teise ginamas tikrumo interesas, kuris reiškia, kad asmuo tikisi išlikti tokioje padėtyje, kokioje yra (tikisi, kad padėtis neblogės), taigi deliktinės atsakomybės taikymo tikslas – grąžinti asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų likęs, jei nebūtų buvę delikto²¹⁹“. Tai patvirtina tiek CK 6.251 straipsnio nuostatos, tiek LAT²²⁰, kad Lietuvos deliktinės atsakomybės pagrindinė funkcija ir tikslas yra kompensuoti nukentėjusiajai šaliai jos nuostolius, padengti žalą, todėl, galima teigti, kad toks kaltės vertinimas geriausias būdas šiam tikslui pasiekti, kuris, kaip jau minėta, laikomas esminiu Lietuvos deliktų teisėje.

Anot Helmuto Koziolo, būtent tikslai, kuriuos siekiama patenkinti delikto įstatymu, ir yra pagrindas aiškinantis, kodėl skirtingose jurisdikcijose kaltė suprantama skirtingai. Kai kuriose Europos jurisdikcijose daugiau dėmesio skiriama taisomajam teisingumui, kaip, pavyzdžiui, Anglijos teisėje akcentuojamas principas „*casum sentit dominus*“, kuris išreiškia, kad žalą patyręs asmuo iš esmės turi pats padengti savo žalą. Turi būti tam tikrų pateisinančių priežasčių, kad nukentėjusiojo žala galų būti perkeliama kitam asmeniui. Taip yra todėl, kad Anglijos deliktų įstatyme kaltė paprastai grindžiama atsakovo kalte, t.y. „dėl kaltės deliktas yra deliktas, tačiau kaltė turi būti“ bei Anglijos teisinė sistema labai nenori pripažinti griežtos atsakomybės. Anglijoje teisininkai kalba ne apie bendrą kaltės sąvoką, o nerūpestingumą ir tyčią laiko atskiomis kategorijas.²²¹ Anglijoje kaltė neturi vien objektyvaus ar vien subjektyvaus kaltės vertinimo, viskas labiau priklauso nuo delikto. Austrijoje, Ispanijoje, Šveicarijoje, Italijoje ir Vokietijoje neteisėti veiksmai ir kaltė yra atskiros kategorijos, todėl neteisėti veiksmai aiškinami kaip objektyvus teisės saugomos situacijos pažeidimas, o kaltė suprantama kaip subjektyvus veiksmų priskyrimas tam tikram asmeniui²²². Būtina pabrėžti, kad Vokietijoje itin svarbus yra kaltės formų vertinimas, nes nuo jų tam tikrais atvejais priklauso ar bus taikoma deliktinė atsakomybė, ar ne²²³. Būtent objektyvaus ir subjektyvaus kaltės vertinimo pasirinkimas itin priklausomas nuo pasirinkto neteisėtų veiksmų ir kaltės sąlygų perkėlimo į nacionalinę teisę bei tokio modelio teisinius siekius.

²¹⁸Vytautas Mizaras, *Autorių teisė. Antras tomas* (Vilnius: Justitia, 2009), 301.

²¹⁹*Supra note*, 204.

²²⁰„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-270-915/2018“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 22 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fca76dd2-75a5-41f8-892b-9dadaf9cef0a>.

²²¹H.V. Horton Rogers, „Fault under English Law“, *Unification of Tort Law: Fault*, P. Widmer (The Hague: Kluwer Law International, 2005), 65, cituota iš Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 123.

²²²Mikelėnas, *supra note*, 8: 223.

²²³*Ibid*, 225.

Prancūzijoje – atvirkščiai, delikto įstatymai iš esmės yra orientuoti į nukentėjusįjį, todėl pabrėžiama paskirstomo teisingumo idėja. Prancūzija kaip ir daugelis kitų valstybių nepateikia kaltės apibrėžimo, todėl Prancūzijos jos aiškinimą paliko teismams ir doktrinai. Šią spragą bandė užpildyti daugelis teisininkų. Vienas jų, anot S. Galand-Carva, buvo Planiolis, kuris kaltę apibrėžė kaip jau egzistuojančios pareigos pažeidimą, tai reiškia, kad kaltė yra ne tik įstatymų numatytos pareigos pažeidimas, prilygstantis kaltės principui, bet ir bendrųjų pareigų, tokių kaip pareiga bet kokiomis aplinkybėmis elgtis atsargiai ir rūpestingai, pažeidimas.²²⁴ Iš esmės tuo pasakyta, kad kaltė Prancūzijoje aiškinama objektyviai, nesiremiant asmens psichiniu santykiu su jo elgesiu, dėl pagrindinio tikslo – ne bausti ar pamokyti asmenį, o užtikrinti žalos kompensavimą, kuris iš esmės labai artimas Lietuvos deliktų teisei.

Kita vertus, remiantis Lietuvos CK straipsniais, matoma, kad Lietuvoje neapsieinama be subjektyvios kaltės. Tai sufleruoja tokios CK nuostato, kaip, pavyzdžiui, CK 6.270, CK 6.271, CK 6.272, CK 6.275, CK 6.277, CK 6.279, CK 6.282 bei kituose straipsniuose, kur kalbama apie tyčią ar neatsargumo kriterijus deliktinėje atsakomybėje. Čia ir įsivelia neaiškumai. Išsiaiškinta, kad kaltės kaip subjektyvios sąvokos deliktinės atsakomybės nustatymui vertinti nereikia, tačiau pagal šias CK normas aišku, kad be subjektyvios kaltės neįmanoma apsieiti nustatant šalinančias atsakomybę aplinkybes bei nustatant atsakomybės dydį, kur būtent subjektyvios kaltės vertinimu galima žalos dydį perkelti atsakingiems asmenims, paskirstyti²²⁵ ar tiesiog tą žalos dydį sumažinti. Subjektyvi kaltė ta prasme, kad vertinimas tampa artimas baudžiamosios teisės aiškinimui. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos jurisdikcijų, galioja dvi kaltės formos: tyčia ir neatsargumas, kuris savo ruožtu skirstomas į didelį ir paprastą. CK šios kaltės formos nėra įvirtintos, jų sampratos pateikiamos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. Tyčia, tai sąmoningas žmogaus elgesys žalai atsirasti ar sudaryti sąlygas žalai kilti²²⁶. Teismų praktikoje aiškinama, kad „didelis neatsargumas yra tuomet, kai asmuo neužtikrina elementarių rūpestingumo ir atidumo reikalavimų laikymosi“²²⁷, o paprastas neatsargumas – „kai veiksmai neatitinka tam tikro rūpestingumo standarto, <...> , arba neatitinka rūpestingo žmogaus elgesio standarto“, gali būti net ir neatidumas²²⁸. Tokio vertinimo laikomasi ir viename iš *soft law* instrumentų (DCFR), kuriuo teismų praktikoje²²⁹ vis dažniau remiamasi. Taigi, tyčia kyla iš asmens vidinių siekių, tačiau aptartas neatsargumo vertinimas vėl

²²⁴Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 131.

²²⁵*Supra note*, 214.

²²⁶A. Bakanas ir kt., *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė* (Vilnius: Justitia: 2002), 339.

²²⁷*Supra note*, 191.

²²⁸*Supra note*, 51: 5.

²²⁹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-461-378/2017“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 22 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a9fd956f-5671-4135-820d-6a0e9be7044b>.

suponuoja mintį objektyviam kaltės vertinimui, nes teismai nekalba apie tai, ką asmuo siekė, o jei nesiekė, bet suprato ir lengvabūdiškai bandė išvengti ar panašiai. Tačiau byloje dėl neturtinės žalos, LAT nurodo, kad „esminiais neturtinės žalos nustatymo kriterijais yra nukentėjusiajam teisės pažeidimo sukelti neigiami padariniai, kurie nustatomi pirmiausia atsižvelgiant į pažeistų vertybių specifiką, pažeidimo pobūdį, o nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens asmeniniai santykiai, jų kaltės laipsnis ir kiti subjektyvūs kriterijai“²³⁰. Doktrinoje, taip pat nurodoma, kad „Lietuvos deliktų teisė taip pat yra pagrįsta kaltės, kaip būtiniosios subjektyviosios civilinės atsakomybės sąlygos, principu, nors tuo pačiu įstatymas numato atvejus kai yra galimas žalos, taip pat ir neturtinės, atlyginimas nesant jų padariusio asmens kaltės, tačiau tiek vienu, tiek kitu atveju kaltė, jos forma, bei laipsnis tampa svarbiais veiksniais, į kuriuos atsižvelgtina nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, kadangi jie padeda įvertinti kaltininko veiksmų kryptingumą, pobūdį, intensyvumą, atskleisti jų turinį“²³¹. Reikia atkreipti dėmesį, kad pasakymai „subjektyvūs kriterijai“ ir „subjektyvios sąlygos“, apima tik tyčios vertinimą, todėl galima teigti, kad nustatant žalą ar atsakomybę šalinančias aplinkybes, tik tyčios forma laikoma subjektyviaja. Neatsargumo vertinimas atitinka nerūpestingumo vertinimą, todėl tai objektyvi kaltės forma.

Elgesio ir asmens atskyrimas taip pat būtinai ir kitose situacijose. Kaip jau buvo išsiaiškinta, Lietuvos deliktų teisėje galioja objektyvus kaltės vertinimas, tai yra aiškinamasi kokias pareigas asmuo turėjo ir kokios galimybės buvo jam veikti, tačiau kartais būna situacijų, kai teismui tenka patikrinti, ar tas asmuo, turėdamas pareigą veikti ir kitas galimybes kitaip veikti, turėjo fizinius ar psichinius pajėgumus taip veikti, kad išvengti kaltės. Šiuo atveju kalba apie teisingą teisingumą²³², ar jo galimybės leido viską padaryti, kad išvengti žalos. Žmogus veikdamas turi turėti galvoje išorę. Jei žmogus žino, kad jo elgesys sukels neigiamas pasekmes, tai bus laikoma jo valingo norėjimo esatimi. Pagal Georgą Wilhelmą Friedrichą Hegelį „ketinimo teisės esmė yra ta, kad visuotinė poelgio kokybė yra ne tik savyje, bet buvo žinoma jį darančiajam, taigi jau slypėjo jo subjektyviojoje valioje; ir atvirksčiai, poelgio objektyvumo teisė, kaip ją galima pavadinti, yra tvirtinimas, kad subjektas kaip mąstantysis tai žinojo ir to norėjo“. „Ši teisė į tokį supratimą kartu suponuoja visišką ar mažesnę vaikų, silpnapročių, pamišėlių ir. t. t. nepakaltinamumą. Tačiau kaip poelgiai jų išorinės esaties atžvilgiu apima pasekmių atsitikinumas, taip pat ir subjektyvi esatis turi savyje neapibrėžtumą, kuris susijęs su savimonės ir apdairumo galia bei stiprumu, - neapibrėžtumą, į kurį visgi gali būti atsižvelgta tik tada, kai kalbama apie silpnaprotybę, pamišimą ir pan., ir apie

²³⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-202/2012“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 22 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=c90f2efa-f993-47c7-ab5b-47cae64bb074>.

²³¹ Renata Volodko, *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010), 209-210.

²³² Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 134.

vaikų amžių, nes tik tokios akivaizdžios būsenos panaikina mąstymo bei valios laisvės pobūdį ir neleidžia į besielgiantį žiūrėti pagarbiai kaip mąstantį ir jo valią.²³³ Todėl, tais atvejais, kai kalbama apie neveiksnių, asmenų negalinčių suprasti savo veiksmų reikšmės ar vaikų deliktinę atsakomybę, subjektyvus kaltės vertinimas neišvengiamas.

Vaikų deliktinės atsakomybės atveju, tai patvirtina ir 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos²³⁴ preambulės teiginys, kad „vaiko teisių deklaracijoje, „vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“. Tuo pasakoma, kad vaiko veiksmai turi būti vertinami atsižvelgiant į subjektyvius kriterijus. Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnis numato, kad vaikais yra laikomi asmenys iki 18 metų. Lietuvos CK 2.7 straipsnis numato, kad dėl asmens neveiknumo vaikai iki 14 metų nelaikytini civilinės teisės subjektais, todėl už juos pagal CK 6.275 straipsnį atsako tėvai ar atitinkamos institucijos, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Nuo 14 iki 18 metų CK 6.276 straipsnis numato vaikų atsakomybę bendrais pagrindais, nes tokio amžiaus vaikas jau laikomas iš dalies veiksnium. Institucijų ir tėvų „kaltė delikto prasme yra vaikų nepriežiūra ar netinkama priežiūra²³⁵“, o konkrečiai tėvų atveju, „kaltė suprantama, kaip netinkama mažamečių priežiūra, neatsakingas požiūris į jų auklėjimą, nepanaudojimas arba netinkamas tėvų valdžios panaudojimas, sudaręs sąlygas neteisėtam, žalingo pobūdžio vaikų elgesiui²³⁶“. Akivaizdu, kad kaltė priežiūros įstaigų ir tėvų atveju išlieka objektyvaus vertinimo, o konkreti amžiaus riba nors ir užtikrina teisinį aiškumą, tačiau klausimas, ar tai tikrai užtikrina teisingumą, nes vaikų brandumas gali itin labai skirtis nepriklausomai nuo jų amžiaus. Amžiaus nustatymas ir sudėtingas tėvų kaltės nuneigimas (pvz., kaip tėvų liga), tikslingas siekiant kuo labiau atlyginti nukentėjusiajam žalą. Kiek kitaip gali būti įvertinta ir tėvų kaltė, jei, sakykim, būtų nustatyta, kad tėvai negalėjo suprasti savo netinkamo auklėjimo, netinkamos priežiūros reikšmės dėl tam tikros psichinės ligos. Tokia menama situacija sudarytų prielaidą subjektyviam kaltės vertinimui, dėl to kiltų teisės ir moralės santykio vertinimo problemų.

Teigiama, kad Europoje galima atskirti keturis modelius, susijusius su tėvų atsakomybe už žalą, kurią padarė jų nepilnamečiai vaikai. Pagal pirmąjį modelį nėra specialių tėvų atsakomybės taisyklių, o vaiko padarytos žalos auka turi įrodyti tėvų kaltę ir priežastinį ryšį su žala (pvz., Anglijoje). Pagal antrąjį modelį – tėvų kaltė preziumuojama, tačiau tėvai ar asmenys, atsakingi už

²³³ George Wilhelm Friedrich Hegel, *Teisės filosofijos apmatai* (Vilnius: Mintis, 2000), 199.

²³⁴ „Vaiko teisių konvencija“, *Valstybės žinios* 60, 1501 (1995), SEIMAS, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.

²³⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-434/2010“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprensimupaieska/tekstas.aspx?id=62e03cf5-1f59-4b4d-8e66-25e1f20f98d7>.

²³⁶ Norkūnas, *supra note*, 16: 234.

nepilnametį, gali būti atleisti, įrodžius, kad jie prižiūrėjo ir auklėjo tinkamai ir rūpestingai (pvz., Vokietijoje, Šveicarijoje, Estijoje). Pagal trečiąjį modelį – asmenys, atsakingi už nepilnamečius vaikus, yra griežtai atsakingi (pvz., Prancūzijoje), galiausiai pagal ketvirtąjį modelį – tėvų atsakomybė yra kaltės ir griežtos atsakomybės mišinys (pvz., Nyderlanduose). Dauguma jurisdikcijų, ne išimtis ir Lietuva, veikia pagal antrą paneigiamos prielaidos modelį. Todėl tiek PETL, tiek DCFR rengėjai susitarė dėl šio modelio kaip bendro vardiklio: PETL aiškiai nurodo, kad tėvų ar nepilnamečiams atsakingų asmenų kaltė paneigiama, jei pareiga rūpintis vaikais buvo vykdoma tinkamai, o DCFR eina tuo pačiu keliu, tik nustato aiškia amžiaus ribą: „tėvai ar kiti asmenys, kuriems įstatymai įpareigoti teikti tėvų globą asmeniui iki keturiolikos metų, yra atsakingi už padarytą teisiškai reikšmingą žalą, jei tas nepilnametis asmuo padarė žalą elgesiu, kuris reikštų tyčią ar aplaidumą, jei tai būtų suaugusio asmens elgesys.“²³⁷

Skirtingose deliktinės teisės sistemose, vertinant nepilnamečio vaiko elgesį, kuris sukėlė žalą, daug dėmesio skiriama to nepilnamečio vaiko elgesio individualizavimui, žiūrima ar jis pasielgė protingai atsižvelgiant į objektyvųjį ir subjektyvųjį elementą. Švedijoje nepilnamečio elgesys vertinamas taip pat, kaip suaugusio žmogaus elgesys toje pačioje situacijoje, nes taikomas objektyvumo standartas atsižvelgia į tą pačią situaciją, o ne to paties amžiaus protingą asmenį. Nepilnamečio amžius ir veiksnumas reikšmingas nustatant žalos dydį, išskyrus atvejus, kai yra civilinės atsakomybės draudimas, kuris sumoka visą kompensaciją, kai tik atsiranda atsakomybė.²³⁸ Vokietijoje vaikams iki septynerių metų atsakomybė nekylo, o vyresnių vaikų elgesys vertinamas, per tai, ar vaikas galėjo veikti protingai. t.y. ar jo intelektualinė branda leido suprasti, kad jis elgėsi neteisėtai ir, kad už tai gali kilti civilinė atsakomybė. Tiek objektyvus, tiek subjektyvus vertinimas kiekvienu atveju yra individualus.²³⁹ Anglijoje remiamasi subjektyviu vertinimu, t. y. vertinamas vaiko elgesys lyginant su atitinkamo kito amžiaus vaiko suvokimo lygmeniu. Pastebėta, kad objektyvaus standarto vertinimas nesuderinamas su vaikais, nes dažniausiai jie nesugeba atitikti protingų suaugusiųjų protingo elgesio standartų.

Lyginamuoju požiūriu Prancūzijos vaikų asmeninė atsakomybė užima ypatingą vietą. Kaip pavyzdys išskirtinumo yra pateikiama 1984 m. byla, kur kasacinis teismas turėjo nuspręsti dėl 7 metų berniuko, kuris sąmoningai trenkėsi į kitą berniuką mokyklos žaidimų aikštelėje, dėl kurio pastarasis atsitrenkė į suolą ir buvo sunkiai sužeistas. Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas 7 metų berniuką pripažino atsakingu, nes jo elgesys buvo kvalifikuojamas kaip kaltė, neatsižvelgiant į tai, ar jis sulaukė protingo amžiaus. Buvo pasisakyta, kad turi būti vertinamas ne to paties amžiaus

²³⁷ Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 125-126.

²³⁸ Bertil Bengtsson, „Children as Tortfeasors under Swedish Law“, iš *Children in Tort Law. Part 1: Children as Tortfeasors*, Miquel Martin-Casals ir kt. (Wien: Springer, 2006), 416.

²³⁹ Gerhard Wagner, „Children as Tortfeasors under German Law“, iš: *ibid*, 217-218.

vaikas, o suaugęs asmuo, kuris yra *le bon père de famille*.²⁴⁰ Toks vertinimas remiasi Prancūzijoje galiojančia deliktų įstatymų kultūra, pagal kurią aukai atlyginama kiek įmanoma daugiau už padarytą žalą. Kitaip tariant, tai dera su Prancūzijos paskirstyto teisingumo principu. Atkreipiamas dėmesys, kad daugeliu atvejų nepilnamečių padarytos žalos rizika Prancūzijoje yra apdrausta civilinės atsakomybės draudimu, todėl, negalima paneigti, kad mažamečių vaikų teisinei padėčiai gali kilti didelis pavojus, jei jų atsakomybė nėra apdrausta civilinės atsakomybės draudimu.²⁴¹ Tokiam absoliučiam objektyvios kaltės vertinimui, autorės manymu, reikalingas civilinio draudimo užtikrinimo sistemos įvedimas ir tokios visuomenės draudiminės kultūros kėlimas.

Jau užsiminta ir apie kitus atvejus, kai žalą sukelia neveiksnūs asmenys ar asmenys, negalintys suprasti savo veiksmų reikšmės, kurie neleidžia taikyti absoliučiai objektyvios kaltės vertinimo, nes galėtų pažeisti protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principus. Dėl darbo apimties plačiau neanalizuojama, tačiau būtina paminėti, kad ir užsienio deliktų teisė, ir *soft law* pripažįsta, kad tokiais atvejais neįmanoma vien objektyvioji kaltės samprata, reikalinga ir subjektyvioji²⁴².

Apibendrinant, pritarta nuomonei, kad skirtingas valstybių požiūris į rūpestingo, atidaus, protingo žmogaus elgesio standarto taikymo ribas buvo vienas iš pagrindinių kriterijų, kuris lėmė skirtingą civilinės atsakomybės reguliavimo atsiradimą skirtingose jurisdikcijose²⁴³. Lietuvos pasirinktas variantas labai artimas Prancūzijai, galioja objektyvi kaltės samprata, nes vertinamas ne asmens psichinis santykis su jo elgesiu, o tai, ar asmuo elgėsi pagal *bonus pater familias* reikalaujamą elgesio standartą. Tik pastebėta, kad be subjektyvaus kaltės vertinimo neįmanoma apsieiti, kai reikia nustatyti tyčios formą, neturtinę žalą bei vaikų, neveiksnųjų, asmenų negalinčių suprasti savo veiksmų reikšmės ir įvertinti galimų pasekmių. Galima teigti, kad, pagal esančią situaciją Lietuvos deliktų teisėje, kaltės samprata apima asmens pareigą nesiekti žalos kitam asmeniui, elgtis tiek rūpestingai, atidžiai ir apdairiai, kad neatsirastų neigiamų pasekmių ar gebėti numatyti jas. Akivaizdu, kad 2000 metų įsigaliojusiam CK kaltės suformavimas leido ją vertinti objektyviai, tačiau tuo pačiu toks pasirinkimas neleido visiškai atsisakyti subjektyvios kaltės vertinimo, kas šiai dienai ir neleidžia pilnai užtikrinti teisinį aiškumą deliktų teisėje, sudaro prielaidas teisės ir moralės santykiui atsirasti. Kaltės vertinimas deliktinėje atsakomybėje tiesiogiai priklausomas nuo taikomo deliktinės atsakomybės modelio ir jos siekiamo tikslo, todėl Lietuvoje

²⁴⁰Cees van Dam, *European Tort Law* (Oxford: Oxford University Press 2013), 273; cituota iš Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 136.

²⁴¹Helmut Koziol, „Liability of Children as well as Persons with Reduced Abilities and the Notion of Fault. Comparative stimulations“, iš Helmut Koziol, *Comparative Stimulations for Developing Tort Law* (Wien: Jan Sramek Verlag 2015), 106; cituota iš: Tavernier ir Weide, *op.cit.* 136.

²⁴²Jakštas, *supra note*, 89: 51-56.

²⁴³Valentinas Mikelėnas, *supra note*, 8: 222.

prioritetas turėtų būti teikiamas objektyviajam, o subjektyvusis kaltės vertinimas turėtų būti laikomas išimtinu, siekiant užtikrinti teisingumo, sąžiningumo, protingumo teisės principus.

Problemos Lietuvos deliktų teisėje dėl kaltės sampratos ne išimtis ir Europos lygmeniu, todėl vieni gina kaltės objektyvumo idėją, o kiti²⁴⁴ priešingai, palankiai vertina sumanymą visiškai išvengti dviprasmiško neteisėtumo išraiškoje ir kalbėti apie faktinius žalos sukėlimo elementus (saugomo intereso pažeidimą), aplaidumą (objektyvų pareigos pažeidimą) ir kaltę (subjektyvų kaltumą), tuo pačiu gindami idėją, kad kaltė turi būti aiškinama kaip subjektyvi (kai nusprendžiame, ar kas nors kaltas, atsižvelgti į kaltininko asmenines savybes). Autorės manymu, toks variantas neužtikrintų Lietuvoje siekiamo visiško kompensavimo deliktinėje atsakomybėje tikslo.

2.4. Skirtingi reikalaujamo *bonus pater familias* elgesio standartai

Vertinamojo pobūdžio nuostatoje, konkrečiai CK 6.248 straipsnio 3 dalyje įvirtintas atidaus ir rūpestingo elgesio standartas (*bonus pater familias* standartas), nes nei CK, nei kiti įstatymai nepateikia kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima įvertinti, ar asmuo elgėsi pagal reikalaujamą atidaus ir rūpestingo elgesio standartą, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Šis elgesio standartas siejamas ne tik su rūpestingumu, atidumu, bet ir sąžiningumu, protingumu, teisingumu reikalavimais, kylančiais tiek iš delikto sampratos apibrėžimo (CK 6.263 str. 1 d.), tiek iš bendrųjų CK nuostatų (CK 1.5 str.). Šio tiriamojo darbo metu analizuotoje Lietuvos teismų praktikoje, autorės pastebėta, kad itin dažnai šalys ginčijasi dėl reikalaujamų elgesio standartų vertinimų, todėl dažnai LAT tenka išaiškinti, kokiais kriterijais reikia remtis. Kyla klausimas ar teismo vertinimai užtikrina teisinį tikrumą, todėl tai būtina paanalizuoti plačiau.

Prancūzijoje asmuo laikomas kalto, jei konkrečioje jam susiklosčiusioje situacijoje jis nepasielgė pagal protingo žmogaus standartą. Šis standartas dar vadinamas rūpestinga šeimos galva (pranc. *bon pere de famille*), o profesinės atsakomybės atveju – geras savo veiklos profesionalas (pranc. *bon Professional*). Teigiama, kad Prancūzijoje norint įvykdyti deliktą, asmeniui nebūtinai reikia žinoti apie neteisėtą savo elgesio pobūdį, asmeniui nekeliama privaloma rūpestingumo pareiga, nes asmens elgesys vertinamas abstrakčiai, o rūpestingumo sampratos aiškinimas tenka teismui.²⁴⁵ Vokietijoje reikalaujamas elgesio standartas deliktinėje atsakomybėje reglamentuojamas CK 276 straipsnio 1 dalyje, kur nurodyta, kad rūpestingumu laikomas atitinkamo visuomenėje reikalaujamo elgesio lygio laikymasis. Rūpestingo visuomenėje asmens standartas nustatomas lyginant asmenį su atitinkamomis socialinių asmenų grupėmis, nustatinėjant kaip būtų pasielgęs tos

²⁴⁴Tavernier ir Weide, *supra note*, 142: 136.

²⁴⁵*Supra note*, 132.

grupės vidutinis asmuo²⁴⁶. Anglijos deliktų teisės sistemoje rūpestingumas aiškinamas per protingo žmogaus standartą, kuris laikomas tarpiniu variantu vertinant santykį tarp be galo atsargaus, rūpestingo ir visiškai negebančio pastebėti net aukščiausio laipsnio galimybės žalai kilti asmens²⁴⁷. Tiek Prancūzijoje, tiek Anglijoje rūpestingo žmogaus elgesio standartas vertinamas iš esmės objektyviai²⁴⁸. Tai reiškia, kad vertinimas yra abstraktus, neanalizuojant konkretaus asmens sugebėjimų, žinių, jo patirties ar kitų asmeninių savybių. Toks abstraktus vertinimas atlieka prevenciją, nes skatina protingo žmogaus standarto neatitinkantį asmenį nesiimti tokių veiksmų, kurių rizikos jis gali neįvertinti²⁴⁹.

Asmens elgesys yra vertinamas jo paties teisių ir pareigų bei kitų asmenų teisių kontekste. Civilinėje apyvartoje taip, kaip teisės, taip ir rūpestingumo pareiga gali skirtis pagal saugomas vertybes. Pastebėta, kad Lietuvos deliktų teisė neturi saugomų vertybių sąrašo kaip Vokietijoje, kur yra įtvirtintas saugomų vertybių sąrašas CK 823 straipsnio 1 dalyje: „tas, kuris tyčia ar dėl neatsargumo pažeidžia kito žmogaus gyvybę, kūną, sveikatą, laisvę, turtą ar kitas teises, privalo atlyginti kitam padarytą žalą²⁵⁰“. Lietuvoje saugomos vertybės yra įtvirtintos Lietuvos Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose, tačiau teismų praktikoje²⁵¹ sutinkama, kad tam tikros vertybės yra saugomos labiau, atitinkamai pagal jų aiškumą ir svarbą, todėl dėl jų apsaugos gali būti keliami ir didesni rūpestingumo, atidumo reikalavimai. Kaip teigia Simona Selelionytė-Drukteinienė, „teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę yra konkrečios, aiškios absoliučios teisės, jų apsauga yra ir turi būti plačiausia“. Teisė į nuosavybę taip pat yra konkreti, bet ne tiek svarbi kaip ankstesniosios, o tuo tarpu grynai ekonominio pobūdžio interesai neturi tokio aiškumo ir yra ginamų vertybių skalės apačioje, tik pripažįstama, kad, „suteikiant jiems plačią gynimo apimtį, būtų stipriai ribojama asmenų veiklos laisvė²⁵²“. LAT yra pasisakęs: „tai, kad pažeista vertybė yra deliktų teisės ginamų vertybių skalės apačioje, savaime neduoda pagrindo išvadai, kad ši vertybė neturi būti ginama²⁵³“. Norima pasakyti, jog kriterijai, kuriais remiantis vertinamas asmens elgesio standartas, turėtų būti ne tiek griežti, kiek vertinant asmens elgesio standartą, kai reikia ginti svarbesnes nei ekonominio pobūdžio vertybes. Todėl teismų praktikoje pažymėta, kad „atsakomybė dėl grynai ekonominio

²⁴⁶Van Gerven, Lever ir Larouche, *supra note*, 102: 314.

²⁴⁷Van Dam, *supra note*, 94: 221.

²⁴⁸Van Gerven, Lever ir Larouche, *op. cit.*, 314.

²⁴⁹*Ibid.*, 307.

²⁵⁰*Supra note*, 119.

²⁵¹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaieska/tekstas.aspx?id=ec543298-50fd-4cd9-9895-341b3e347a1c>.

²⁵²Selelionytė-Drukteinienė, *supra note*, 124: 123–146.

²⁵³„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8-916/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaieska/tekstas.aspx?id=056f499e-56d4-4c47-aedf-e4d020460db3>.

pobūdžio žalos galėtų kilti tik tuo atveju, jei būtų konstatuota tyčinė pažeidėjo kaltės forma²⁵⁴“, kurios įrodymo našta tektų nukentėjusiam asmeniui.

Kaip skirtingoms vertybėms apsaugoti keliami skirtingi rūpestingumo reikalavimai, taip ir profesijoms taikomi skirtingi elgesio reikalavimai, lyginant su protingu žmogumi. Teismas dar mėgsta vadinti profesionalo elgesio standartu²⁵⁵. Lietuvos CK 6.38 straipsnyje numatyta, jeigu vienos šalies pareigos kyla iš profesinės veiklos, tai tam asmeniui keliami tos profesijos veiklai taikomi reikalavimai. Tai patvirtina ir naujausia teismų praktika, kurioje teigiama, kad gydytojo „pareiga užtikrinti, jog ši prievolė būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, t.y. užtikrinant maksimalų atidumo, rūpestingumo, atsargumo ir kvalifikuotumo laipsnį“. Gydytojui, dėl jo nerūpestingumo, per vėlai nustačius ligą, LAT pateikė vertinimo kriterijus, kuriais būtų galima nustatyti kiek gydytojas buvo rūpestingas: „ar veikė kaip protingas ir rūpestingas tos specialybės gydytojas tokiomis aplinkybėmis; <...> kokia medicinos praktika buvo protinga ir pagrįsta konkrečiomis aplinkybėmis; <...> objektyviai pagal sąžiningo gydytojo, kuris turi reikiamas medicinos srities ir specialybės žinias, įgūdžius bei sugebėjimą priimti tinkamus sprendimus, veiksmų standartą, atsižvelgiant į aplinkybes, kuriomis jis veikė; <...> ar gydytojas turėjo pareigą ir galimybę atlikti tam tikrus veiksmus, kuriuos atlikus pacientas būtų turėjęs galimybę išvengti visų ar bent dalies neigiamų padarinių“; ar būtų išvengęs žalos jei būtų veikęs rūpestingai²⁵⁶. Į jo rūpestingumo pareigą patenka net administracinio pobūdžio dokumentų užtikrinimas, pavyzdžiui, paciento sutikimas operacijai²⁵⁷, numatytas Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo²⁵⁸ 8 straipsnyje. Vokietijos teismų praktikoje teigiama, kad būtent paciento sutikimas pašalina gydytojų „neteisetą intervenciją“, tačiau tik tuo atveju, jei apie jį buvo pranešta, t.y. kai gydytojas pateikė visą informaciją, reikalingą pacientui apsispręsti, tačiau čia kyla daug problemų nustatant kiek pats pacientas atskleidė apie save informacijos, kokią informaciją turėjo pateikti gydytojas ir kiek išsamiai, kiek reikia atsižvelgti į paciento ligos sunkumą ir panašiai²⁵⁹. Taigi, gydytojo profesijos atstovams taikomas maksimalių pastangų standartas, nes žmogaus gyvybė ir sveikata yra viena labiausiai saugomų vertybių, todėl gydytojams keliami *bonus pater familias* reikalavimai

²⁵⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <https://pdfslide.net/documents/lat-2015-m-sausio-27-d-nutartis-byloje-nr-3k-3-82015.html>.

²⁵⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-603-701/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 23 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=ec1e652a-9ce9-4b63-963c-a54a42bbb67f>.

²⁵⁶ *Supra note*, 195.

²⁵⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2005“, Teisės gidas, žiūrėta 2020 m. vasario 24 d., <http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=28024>.

²⁵⁸ Van Gerven, Lever ir Larouche, *supra note*, 102: 307.

²⁵⁹ Markesinis, Bell ir Janssen, *supra note*, 123: 49-53.

daug aukštesni, todėl gydytojas „lyginamas su tokio paties lygio protingo profesionalo hipotetiniu standartu²⁶⁰“. Vertinamas net pasirinktos gydymo praktikos protingumas, t.y. gal buvo kitas alternatyvus elgesio prieinamumas. Vis dėlto, nėra aiškių kriterijų, pritaikomų visiems deliktų atvejams. Kitoje byloje dėl notaro atsakomybės, LAT pažymėjo, kad „*bonus pater familias* etalono taikymas notarui reiškia ne tik tai, kad jis turi būti toks geras teisininkas, kad nebūtų sandorių, turiniu ar forma neatitinkančių įstatymų, bet ir toks atidus teisininkas, kad atkreiptų dėmesį į visas sandorio sudarymo aplinkybes, o kilus menkiausiai abejonei, darytų viską, kad sandoris būtų įformintas tinkamai, arba atsisakytų atlikti notarinį veiksma (Notariato įstatymo 40 straipsnis)²⁶¹“. Notaro profesija taip pat reikalauja aukščiausio lygio rūpestingumo, net teigiama, kad turi būti užtikrinti sandoriai atitinkantys įstatymus, o notaro kaip gero teisininko etalonas yra keliantis pasitikėjimą asmenims, todėl turi elgtis taip rūpestingai, kad nekiltų neigiamų pasekmių nei dėl teikiamų paslaugų, nei dėl duomenų apsaugos.

Kitoje byloje dėl nuostolių, kurių susidarymas grindžiamas dėl kitoje išnagrinėtoje civilinėje byloje įsiteisėjusiu teismo sprendimu atmesto ieškinio ir laikinųjų apsaugos priemonių taikymo ieškovo turtui, atlyginimo, LAT pasisakė: „tai, kad teismo nutartimi būtų taikytas nuostolių, galinčių kilti pritaikius laikinąsias apsaugos priemones, atlyginimo užtikrinimas, tai nenulemtų žalos dėl laikinųjų apsaugos priemonių išvengimo“. „Tačiau susipažinęs su tokiu asmens prašymu užtikrinti nuostolių, galinčių kilti pritaikius laikinąsias apsaugos priemones, atlyginimą, ieškovas turėtų galimybę numatyti tai, kokio dydžio žala galės atsirasti dėl jo prašomų laikinųjų apsaugos priemonių taikymo ir dar kartą įvertinti atsakomybę dėl savo rizika atliktų veiksmų, kurie gali lemti žalos atsiradimą. Nuostolių numatymas taip pat gali būti teisiškai reikšmingas sprendžiant dėl atsakomybės ribojimo.“²⁶² Taigi, teismas vertino tiek prevencinių priemonių, tiek žalos numatymo kriterijus. Jeigu teismas būtų prašęs užtikrinti nuostolius dėl laikinųjų apsaugos priemonių pritaikymo, gal asmuo būtų persigalvojęs dėl jų taikymo ir nebūtų buvę žalos, todėl žalos numatymo kriterijus reikšmingas nustatant atsakomybę. Taip pat ir byloje²⁶³ dėl juridinio asmens vadovo nepradėto laiku bankroto proceso, teismas pasakė, kad vadovas žinojo, jog finansinė situacija yra sunki, jis negali ir (arba) negalės atsiskaityti su kreditoriais, kad bendrovė taps nemoki, todėl jo pareiga buvo elgtis rūpestingai ir laiku inicijuoti bankroto procesą. Taigi, teismų praktikoje rūpestingumas apima ir žalos numatymo kriterijų.

²⁶⁰Mizaras, *supra note*, 12: 64.

²⁶¹*Supra note*, 193.

²⁶²„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-465/2012“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 24 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaiseska/tekstas.aspx?id=85256151-98a4-48e3-87bd-fa2a0220aeea>.

²⁶³„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416-469/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 24 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaiseska/tekstas.aspx?id=35024418-4045-4a4e-9697-a6383354d654>.

Žalos numatymas svarbus ir kai kalbama apie veiklos ar daiktų pavojingumą, nes rūpestingumas apima CK 6.270 straipsnio 1 dalį, kur nustatyta, kad „asmuo, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams (transporto priemonių, mechanizmų, elektros ir atominės energijos, sprogstamųjų ir nuodingų medžiagų naudojimui, statybomis ir t. t.)“ bei pagal teismų praktiką²⁶⁴ dėl pavojingos veiklos (pvz., vežimo, transporto veiklos, tam tikros rūšies gamybos, tam tikrų pramoginių paslaugų teikimo bei kt.), kurių asmuo nepajėgus visiškai kontroliuoti. Su didesnio pavojaus šaltiniais ir pavojingomis veiklomis reikalaujamas elgesio standartas nustatomas per rizikos prisiėmimo vertinimą, todėl taikomi griežti reikalavimai, o žalą sukėlęs asmuo tegali gintis nenugalima jėga arba nukentėjusio asmens tyčia, dideliu neatsargumu. „Reikalavimas laikytis visų įmanomų saugumo reikalavimų tokiu atveju neišnyksta, tačiau nėra esminis, nes, net ir elgiantis maksimaliai saugiai, išlieka realus žalos padarymo kitiems pavojus²⁶⁵“. Tokia teismų praktika aiškiai parodo, kad nėra vieno visiems pritaikomo *bonus pater familias* standarto.

Pastebėta, kad Lietuvos teismų praktikoje²⁶⁶ jau pradama remtis ir *soft law* teise, taip pripažįstant jos reikšmę. Autorės manymu, tai priemonė vertinti ne tik Lietuvos kontekste, bet ir Europos mastu, tuo pačiu užtikrinant galutinį sprendimą. PETL rengėjai aiškina, kad „protingas žmogus neturi būti suprantamas visiškai abstrakčiai kaip vidutinis šalies pilietis ar statistiškai apibūdinamas kaip tyli visuomenės dauguma“. PETL 4:102 straipsnio 1 dalyje pateikiami protingo žmogaus elgesio standarto atitinkamomis aplinkybėmis vertinimo kriterijai: ginamo intereso prigimtis ir svarba, veikos pobūdžio pavojingumas, galėjimas numatyti žalą, dalyvių santykio ryšys, artumas ir pasitikėjimas tarp santykio dalyvių bei prevencinių priemonių ir alternatyvaus elgesio prieinamumas. PETL 4:102 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „šis standartas gali būti nustatomas atsižvelgiant į asmens amžių, jo protinę ar fizinę negalią, neeilines aplinkybes, kurių asmuo negalėjo numatyti“.²⁶⁷ Jei šio straipsnio pirmoje dalyje kalbama apie objektyvų vertinimą, tai antroji dalis atitinka absoliučiai subjektyvaus vertinimo kriterijus, kas aktualu tik vertinant vaikus, neveiksnius asmenis ir asmenų negalinčius suprasti savo veiksmų. Pastebėta, kad Lietuva teismų praktikoje realiai remiasi šiais identifikuotais rūpestingo elgesio kriterijais, tačiau išlieka vis tiek neaišku, nes jie nekonkretūs, o tik abstrakčios vertinimo priemonės ir negali būti pritaikytos visais deliktinės atsakomybės atvejais vienodai.

Taigi, galima teigti, kad nėra teisės normų nustatyto ar teismų praktikoje išaiškinto bendro visiems pritaikomo aprašymo, kas turėtų būti laikoma *bonus pater familias* elgesio standartu. *Bonus*

²⁶⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2012“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 24 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=5b3576cc-ce25-4e62-81ed-0c110d997cd8>.

²⁶⁵ *Ibid.*

²⁶⁶ *Supra note*, 253.

²⁶⁷ *Supra note*, 150: 4-5 ir 75-76.

pater familias elgesio standartas aiškinamas neskiriant neteisėtų veiksmų ir kaltės sąvokų bei apima protingo, rūpestingo, atidaus, nuovokaus, sąžiningo asmens vertinimo kriterijus, o konkrečiais profesinės, griežtos atsakomybės ar kitais didelės rizikos atsirasti žalai atvejais keliami aukštesni reikalavimai, kurie iš esmės vertinami objektyviai, nesiremiant asmens vertinimo kriterijais, išskyrus minėtas išimtis, kur subjektyvus vertinimas turėtų būti taikomas kartu su objektyviu. Aiškiai apibrėžti *bonus pater familias* standarto neįmanoma, nes jo vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į konkrečią situaciją ir jos faktus, atsižvelgiant į kintančius santykius, jų sudėtingumą, pavojingumą ir visus kitus pasaulio pažangos reiškinius.

2.5. Neteisėtų veiksmų ir kaltės santykis deliktinėje atsakomybėje

„Principo, kad kiekvienas teisei priešingas veiksmas sukuria prievolę, romėnų teisėje nebuvo. Jis suformuluotas Prancūzijos teisėje ir pavadinamas generaliniu deliktu.“²⁶⁸ Generalinio deliktas įvirtintas Prancūzijos CK 1382 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „bet kuris kaltas veiksmas, kuriuo vienas asmuo padaro žalą kitam asmeniui, sukelia kalto dėl žalos padarymo asmens atsakomybę už padarytą žalą“. Lietuvoje generalinio delikto institutas buvo suformuotas CK 6.263 straipsnio 1 dalyje, nurodant pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais nepadaryti kitam asmeniui žalos. Svarbu pažymėti, kad Lietuvos deliktų teisę nuo Prancūzijos skiria Lietuvos CK įvirtintas neteisėtų veiksmų institutas ir kaltės prezumpcija.

Kad neteisėti veiksmai ir kaltė šalių nacionalinėse jurisdikcijose persidengia, pastebėjo ir Helmutas Koziolas. Anot mokslininko, šie sąvokų skirtumai turi būti nagrinėjami atsižvelgiant į dvi pagrindines „neteisėtumo“ ir „kaltės“ funkcijas: teisinės sistemos saugomų interesų atskyrimo ir tam tikro elgesio, prieštaraujančio reikalaujamam elgesio standartui, kvalifikavimo. Daugelyje jurisdikcijų neteisėtumo samprata turi atribojimo funkciją.²⁶⁹ Prancūzija išvis neturi neteisėtų veiksmų sampratos. Jeigu neteisėtumas grindžiamas tam tikro elgesio rezultatu, kaip, pavyzdžiui, Lietuvoje griežtos atsakomybės atveju, tokiu atveju yra siekiama minėto atribojimo tikslo, nes „pagal šią sąvoką ginamas tik ribotas interesų skaičius tiek griežtai, kad vien tik šio intereso pažeidimas pats savaime laikomas neteisėtu“²⁷⁰. Tačiau Anglijoje taikoma „rūpestingumo pareigos“ sąvoka rodo, kad „net sąvoka, sutelkianti dėmesį į elgesį, gali įvykdyti tikslą apibrėžti teisinės sistemos saugomus interesus, nes rūpestingumo pareiga gali būti laikoma priemone, nustatančia tiek

²⁶⁸Algis Norkūnas, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2020 m. vasario 18 d., <https://www.vle.lt/Straipsnis/deliktas-64117>.

²⁶⁹Steininger ir Wallner-Friedl, *supra note*, 186: 503.

²⁷⁰*Ibid.*

įstatymų saugomus interesus, tiek jų apsaugos mastą²⁷¹. Lietuvoje nėra taikomas saugomų interesų sistema kaip Vokietijoje, todėl Lietuvai labiau tinka kitas saugomų interesų atskyrimo būdas, t.y. imperatyvių taisyklių, draudžiančių tam tikrą elgesį, priėmimas, todėl didžiausias dėmesys skiriamas neteisėto asmens elgesiui. Anot Helmuto Koziolo, „net tuo atveju, kai pažeidžiama imperatyvi norma, kai kuriose sistemose manoma, kad antrame etape būtina išnagrinėti, ar pažeisdamas imperatyviąją taisyklę, asmuo taip pat nepažeidė reikalaujamo elgesio standarto²⁷²“. Kai kuriose jurisdikcijose, klausimas, ar buvo pažeisti reikalaujami elgesio standartai, laikomas neteisėtumo sąvokos dalimi, o kitose kaip kaltės sąvokos dalis²⁷³. Galiausiai Helmutas Koziolas kelia atitinkamai klausimą, ar žalą sukėlusį asmenį galima kaltinti asmeniškai dėl jo elgesio ir tokiu būdu pritaikyti subjektyvų kaltės standartą? Todėl būtina paanalizuoti, kokia deliktų teisė galioja Lietuvoje, kokias funkcijas atlieka neteisėti veiksmai ir kaltė bei koks yra jų santykis?

Lietuvos deliktų teisės sistemoje bendro pobūdžio reikalavimas elgtis taip, kad niekam nedarytum žalos (CK 6.263 str. 1 d.) koreliuoja su kitu bendro pobūdžio reikalavimu elgtis atidžiai ir rūpestingai²⁷⁴. Lietuvos CK komentaro šeštoje knygoje teigiama: „generalinio delikto doktrina reiškia, kad bet koks žalos padarymas laikomas deliktu, jeigu žalos padaręs asmuo neįrodo esant aplinkybių, dėl kurių jo civilinė atsakomybė negalima“. Remiantis šia doktrina buvo aiškinama, kad žalos faktas kartu reiškia ir padariusio asmens elgesio neteisėtumą bei jo kaltės prezumpciją.²⁷⁵ Kaip jau buvo minėta, 2000 metais įsigaliojusiam ir dabar tebegaliojančiam CK, kaltės samprata sukėlė nemažai susidomėjimo, ją aiškinant teisės doktrinoje²⁷⁶. Dar CK neįsigaliojus, Valentinas Mikelėnas kalbėjo apie objektyviąją kaltę esant rūpestingumo pareigos pažeidimui. Akivaizdu, kad nerūpestingas elgesys siejamas tiek su neteisėtais veiksmais, tiek su kalte, kurie abu patenka į bendrą delikto reikalavimą elgtis taip, kad nekiltų žalos. Kaip jau išsiaiškinta, objektyvi kaltė vertinama per pareigos ir galimybės kitaip pasielgti santykį, o pareigos pažeidimas, tai kartu ir neteisėti veiksmai, tuo pačiu galimybė pasielgti rūpestingai, tai tiek objektyvios kaltės, tiek neteisėtų veiksmų dalis, todėl akivaizdu, kad neteisėtų veiksmų ir kaltės sąvokos iš esmės persidengia. Nors Lietuvos CK 6.246 straipsnyje nurodyta, kad neteisėti veiksmai kildinami pirmiausia iš įstatyme numatytų pareigų nevykdymo, o tada iš pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, tačiau juk pats įstatymas, pavyzdžiui, CK 1.5 straipsnis, ir numato pareigą elgtis teisingai, protingai, sąžiningai, kas, iš esmės, apima atidumo ir rūpestingumo reikalavimą. Todėl kyla klausimas, kokia tokio neteisėtų veiksmų skaidymo prasmė. Dar aiškiau tai patvirtina taikoma kaltės prezumpcija,

²⁷¹Steininger ir Wallner-Friedl, *supra note*, 186: 503.

²⁷²*Ibid*, 503-504.

²⁷³*Ibid*, 504.

²⁷⁴*Supra note*, 163.

²⁷⁵Bakanas ir kt., *supra note*, 226: 366.

²⁷⁶Norkūnas, *supra note*, 9: 112-118.

nes nustačius neteisėtus veiksmus, pagal Lietuvos CK 6.248 straipsnį, savaime konstatuojama kaltė. Tik kyla logiškas klausimas, jei neteisėti veiksmai iš esmės yra ir kaltė, o kaltę nustačius į ją patenka ir neteisėti veiksmai, tai kam reikalinga papildoma kaltės prezumpcija. Akivaizdu, kad materialiai aiškinant sąvokas tai perteklinė norma, tačiau norint drąsiai sakyti, jog ji nereikalinga, būtina tai paanalizuoti iš procesinės pusės, ar jos panaikinimas užtikrintų šalių interesų, jų įrodinėjimo naštos pusiausvyrą esant skirtingoms deliktinėms situacijoms, kas dėl šio darbo apimties stokos nebus daroma. Galima daryti išvadą, kad neteisėti veiksmai ir kaltė atlieka tam tikro elgesio, prieštaraujančio reikalaujamam elgesio standartui, kvalifikavimą, o reikalaujamo elgesio pažeidimas patenka į neteisėtų veiksmų sampratą, o kartu yra ir objektyvios kaltės elementas, kas iš esmės reiškia, kad tokiu atveju neteisėti veiksmai yra kaltės dalis. Teismų praktikoje teigiama, kad „taikant civilinę atsakomybę remiantis generalinio delikto taisykle, Lietuvoje taikoma kaltumo prezumpcija savaime apima ir neteisėtų veiksmų prezumpciją²⁷⁷“. Tačiau tokie apylinkės teismo teiginiai: „kuomet buvo įsiteisėję teismo sprendimai, kuriais BUAB „Finansų srantai“ bankrotas buvo pripažintas tyčiniu, tuomet įmonės vadovo T. R. neteisėti veiksmai preziumuojami²⁷⁸“, neįtraukiant kaltės sąvokos, kuri deliktinei atsakomybei kilti vertinama kaip objektyvi, neleidžia preziumuoti ir neteisėtų veiksmų. Kaip jau išsiaiškinta, tyčia – tai subjektyvus kaltės elementas, kuris nustatant atsakomybės sąlygas nevertinamas. Kitas klausimas, ar išvis pateisinamas neteisėtų veiksmų preziumavimas? Taip išeina, kad nustačius objektyvią kaltę ir preziumavus neteisėtus veiksmus bus pripažinta, kad kilusi žala yra iš neteisėtų veiksmų, kas nėra visada teisinga, todėl, galima teigti, kad toks vertinimas gali klaidinti ir suponuoti neteisingą sprendimą.

Neteisėti veiksmai, pagal CK, ne tik rūpestingo elgesio pareigos pažeidimas, bet, kaip jau buvo išsiaiškinta, ir reglamentuotų teisės normų pažeidimas. Kyla klausimas, koks neteisėtų veiksmų ir kaltės santykis yra esant įstatymo numatytos pareigos pažeidimui. Ši santykį bandyta reguliuoti porą kartų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimais. Pirmuoju 2006 metų nutarimu Konstitucinis Teismas pasisakė, kad „asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamas žalos atlyginimo atvejis jokiame įstatyme nėra nurodytas, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus atitinkamą žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją (joje įtvirtintus teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principus, kitas Konstitucijos nuostatas), bendruosius teisės principus, vadovaudamiesi

²⁷⁷ *Supra note*, 163.

²⁷⁸ „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2019 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. A2-23813-868/2019“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 25 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=22714f5e-49fa-4dd9-9805-29ebad2869a3>.

inter alia protingumo principu ir kt.²⁷⁹. Naujausiame 2018 metų Konstitucini Teismo nutarime pasisakyta: „kad būtų konstatuotas neteisėtumas pagal CK 6.271 straipsnį, reikia nustatyti, kad valdžios institucijos darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus privalėjo veikti, neįvykdė jiems teisės aktais priskirtų funkcijų arba, nors ir vykdė šias funkcijas, veikė nepateisinamai aplaidžiai, pažeisdami bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai²⁸⁰“. Taigi, pirmuoju nutarimu, teismas konstatavo, kad žalą, remiantis CK 6.263 straipsnio 1 dalimi, galima prisiteisti už patį žalos padarymo faktą, neieškant papildomų argumentų, kurie galėtų pagrįsti tą žalą teisės normomis. Iš esmės, teismas pripažino, kad bet koks subjektinės pareigos pažeidimas sukėlęs žalą yra neteisėtas veiksmas.²⁸¹ Nors teismas tiesiogiai nepasakė, bet konstatavo, kad neteisėti veiksmai pripažinti ne visada būtinas įstatyme numatytos pareigos pažeidimas. Toks požiūris artimas Prancūzijos deliktų teisės sistemai, kur kaltė yra esminė ir visą apimanti sąlyga, nes pati deliktinės atsakomybės sistema paremta žalos kompensavimo užtikrinimo principu, artimu ir Lietuvos deliktų teisės sistemai. 2018 metų nutarimu buvo pakartota CK 6.246 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta norma, kur neteisėti veiksmai yra atskira atsakomybės sąlyga ir jų sampratą skaido įstatymuose numatytų pareigų bei reikalaujamo elgesio standartų pažeidimą. Teismas vis tiek grįžo prie neteisėtų veiksmų kaip įstatymų numatytos pareigos pažeidimo ir taip numatė dvi atskiras neteisėtų veiksmų formas.

2015 metų teismų praktikoje nustatyta, kad „laiku nepradėjus priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso, valstybės institucijų, organizuojančių baudžiamąjį procesą, elgesys neatitiko baudžiamojo proceso teisės normų reikalavimų, taip pat buvo pažeista pareigūnų bendroji rūpestingumo pareiga bei bendroji pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai²⁸²“. Nors pirmoji Konstitucinio Teismo nutartis kaip ir leido atsakomybės nustatymui numatyti vien bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą, teismai lyg apsidrausdami konstatuodavo abi neteisėtumo formas, kas, iš esmės, yra perteklinis variantas. Tačiau po antrojo Konstitucinio teismo nutarimo, galima teigti, kad teismai linkę konkrečiai konstatuoti įstatymų normų pažeidimus kaip neteisėtus veiksmus, pavyzdžiui, „neteisėta veika, suprantama kaip darbo pareigų, nustatytų įstatymų, kitų norminių teisės aktų netinkamas vykdymas²⁸³“. Todėl šiandienos Lietuvos deliktų teisėje neteisėti veiksmai kaip įstatymo numatytos pareigos pažeidimas laikoma atskira neteisėtų veiksmų forma, kuri nesiejama su generalinio delikto taisykle.

²⁷⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas byloje Nr. 23/04“, LRKT, žiūrėta 2020 m. vasario 25 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta217/content>.

²⁸⁰ *Supra note*, 166.

²⁸¹ Jakštas, *supra note*, 89: 40.

²⁸² *Supra note*, 172.

²⁸³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-322-1075/2018“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 25 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d6c63ab5-266d-4f06-a8f0-ea80b220696e>.

Pastebėta, kad teismų praktikoje pasitaiko ir toks neteisėtų veiksmų vertinimas kaip šis: „atsakovai atliko neteisėtus veiksmus, pasireiškusius darbuotojų pervilijimu ir tikrovės neatitinkančios informacijos skleidimu²⁸⁴“. Tokiu būdu neatskleidžia neteisėtų veiksmų samprata ir, iš esmės, neišpildo neteisėtų veiksmų sąlygos, nes nenurodoma nei koks įstatymas buvo pažeistas, nei kalbama apie rūpestingumo pareigos pažeidimą. Teismai turėtų vengti tokios formuluotės nutarimuose, nes neužtikrinamas teisinis aiškumas.

Remdamasis tyrimu, Billas Dufwa nustatė, kad bendra Europos deliktų įstatymų tendencija yra tai, kad neteisėtumo svarba didėja. Jis taip pat nustatė, kad kodifikavimo metu, įvedus neteisėtumo sąvoką, buvo sunku jos atsikratyti, tačiau, anot Marteno Schultzo, valstybėms, tokioms kaip Švedija, kurios atsisakė neteisėtumo, būtų sunku sugrįžti prie jo. Tai padaryta buvo remiantis pagrįstais teisės mokslo argumentais.²⁸⁵ Būtina pažymėti, kad Švedijos deliktinės atsakomybės pagrindinis tikslas toks pat, kaip ir Lietuvos – kompensuoti nukentėjusiajam žalą. Taigi, turint objektyvų kaltės vertinimą, o elgesio standarto pažeidimo atveju nustačius kaltę, į ją patenka ir neteisėti veiksmai, todėl kyla klausimas, ar Lietuvai irgi nepakaktų vienos bendros elgesio standarto vertinimo, kaip išpildančio kaltės ir neteisėtų veiksmų sampratas, kurie apimtų ir įstatymo pareigos nevykdomo pažeidimą. Juk iš esmės bendrasis reikalavimas subjektams, įgyvendinantiems savo teises ir atliekantiems pareigas elgtis pagal protingumo, sąžiningumo ir teisingumo reikalavimus yra imperatyvus ir jo pažeidimas sukėlęs žalą užtraukia atsakomybę, tačiau to kliūtis yra kaltės samprata, kurios šiai dienai taikyti kaip visiškai objektyvios neįmanoma, dėl ko neįmanomas ir didesnio teisinio aiškumo užtikrinimas deliktinėje atsakomybėje. Siekiant išsamesnės analizės, būtina suprasti kaip neteisėti veiksmai yra aiškinami griežtos atsakomybės atveju, kokia jų reikšmė, kas skiria atsakomybę su kalte ir griežtąją atsakomybę.

2.6. Atsakomybė su kalte ir griežtoji atsakomybė

Jau žinoma, kad deliktinė atsakomybė be kaltės negalima, tačiau CK ir kiti teisės aktai Lietuvoje numato išimtinius atvejus, kai atsakomybė kyla būtent be kaltės: savininko (valdytojo) už jo statinio padarytą žalą (CK 6.266 str.); už gyvūnų padarytą žalą (CK 6.267 str. 1d.²⁸⁶); bendroji –

²⁸⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-312-313/2017“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 25 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=73ac14af-3960-43d2-8983-bf1566e76d66>.

²⁸⁵ Schultz, *supra note*, 147: 247-248.

²⁸⁶ Valstybei už laukinius gyvūnus atsakomybė taikoma su kalte („Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330-706/2015“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 26 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=f45172ec-dfff-4d85-9eb9-580fac546abc>).

už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą (CK 6.270 str.²⁸⁷); už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, dėl kurios atsakinga valstybė (CK 6.271 str.); už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų, už kuria taip pat atsakinga valstybė (CK 6.272 str. 1 d.); už žalą sukeltą gamintojo netinkamais produktais ar paslaugomis (CK 6.292 - 6.300 str.). Taip pat yra ir atskiri įstatymai, kuriais reglamentuota deliktinė atsakomybė be kaltės, pavyzdžiui, dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymu padarytos žalos²⁸⁸, dėl aplinkai padarytą žalos²⁸⁹ ir dėl žalos padarytos veiklomis, susijusiomis su radioaktyviais produktais²⁹⁰. Dėl darbo apimties ribų, analizuojama bendras griežtosios atsakomybės klausimas ir keletas pasirinktų probleminių atvejų.

Anot Vytauto Mizaro, pirmieji trys CK įvirtinti civilinės atsakomybės be kaltės atvejai yra pagrįsti klasikine rizikos teorija (pradžia nuo 1868 m. Lordų rūmų Anglijoje priimto sprendimo Rylands v. Fletcher byloje²⁹¹), kurios klasikinės griežtos civilinės atsakomybės taikymo pavyzdys ir yra atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio, valdant jį, padarytą žalą²⁹². Plačiau šios teorijos esmę aiškina Valentina Mikelėnas, kad „atvejai, kai civilinė atsakomybė atsiranda ir taikoma, nesant žalą padariusio asmens kaltės, vadinami absoliučia arba griežta atsakomybe (angl. *strict liability*)“, o „teorinis šios atsakomybės pagrindas – rizikos teorija, pagal kurią rizika ir pripažįstama esminiu civilinės atsakomybės be kaltės elementu“. Teorijos esmę sudaro postulatų: „jeigu asmens veika ir jo veikoje naudojami daiktai kelia didesnę žalos atsiradimo riziką, o šis asmuo, nors ir suvokdamas egzistuojančią riziką, tačiau jos nepaisydamas, savo veiklos neatsisako, vadinasi, jis prisiima visą atsakomybę už rizikos materializavimąsi, t. y. už žalos atsiradimą“. Esmine aplinkybe yra laikoma tai, kad „žmogus kai kuriais atvejais apskritai nėra pajėgus pilnai kontroliuoti tam tikro objekto savybių bei jo žalingo poveikio, ir todėl atsakomybė atsiranda už patį žalos padarymo faktą, nesiejant jos su protingo, atsargaus žmogaus elgesio standartu“. Būtina paminėti, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose galioja „gilios kišenės“ doktrina, pagal kurią aplinkybės, kad asmuo pažeidė nustatytus saugumo reikalavimus nesudaro esmės, nes „asmeniui verčiantis tam tikra pavojinga, tačiau pelninga veikla, pavyzdžiui, įmonei gaminant chemines medžiagas, asmuo iš šios veiklos

²⁸⁷6.270 str. 5 d. didesnio pavojaus šaltinių valdytojams dėl šių šaltinių sąveikos padaryta žala atlyginama bendraisiais pagrindais, tai reiškia, kad atsakomybė kyla esant kaltės sąlygai.

²⁸⁸„Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas“, TAR, žiūrėta 2020 m. vasario 26 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr>.

²⁸⁹„Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas“, TAR, žiūrėta 2020 m. vasario 26 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E2780B68DE62/asr>.

²⁹⁰„Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymas“, TAR, žiūrėta 2020 m. vasario 26 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6286F15970B3/asr>.

²⁹¹Šioje byloje buvo pasakyta, kad „asmuo, kuris dėl savo tikslų pastato, įjungia, laiko savo žemės sklype daiktus, kurie potencialiai kelia žalos atsiradimo riziką, privalo prisiimti visą atsakomybę už šių daiktų padarytą žalą“.

²⁹²Mizaras, *supra note*, 12: 65.

gauna pelno, privalo atlyginti aplinkiniams <...> jo veiklos sąlygojamą žalą“, tačiau, būtent, „rizikos teoriją praktikoja dauguma užsienio šalių“.²⁹³

Deliktinė atsakomybė be kaltės pagrindinėje Europos jurisdikcijose reglamentuota skirtingai. Vokietijoje apibrėžiamas konkretus deliktas, kada kyla griežta deliktinė atsakomybė, Prancūzijoje reglamentuotos bendrosios civilinės teisės normos, kurias pažeidus kyla griežta deliktinė atsakomybė²⁹⁴. Kaip ir daugelyje šalių XIX amžiuje, industrializacijos laikotarpiu, ją imta taikyti dėl anglies, plieno, elektros ir chemikalų gamybos keliamo rizikos. Daugėjo atsitiktinių susižalojimų, kurių pagrindinis veiksnys buvo mechaninis ir anoniminis, pavyzdžiui, įvairūs įrengimai, cheminės medžiagos. Prancūzijos CK 1382 straipsnis neužtikrindavo nukentėjusiajam kompensacijos, todėl Prancūzijoje buvo siekiama kompromiso tarp laisvės užsiimti bet kokia veikla ir atsakomybės už visas su tuo susijusias pasekmes. Šiandien pagrindinis yra 1384 straipsnis, kuriame numatyta, kad: „asmuo yra atsakingas ne tik už savo paties padarytą žalą, bet ir už žalą, kurią sukelia asmenys, už kuriuos jis yra atsakingas, ar dėl daiktų, kurie yra jo žinioje“. Nuo garsiojo „Jand’ur“ sprendimo, 1384 straipsnio pirmasis sakinytis sudaro bendros ir autonominės griežtos atsakomybės, už bet kokio pobūdžio daiktus, teisinį pagrindą, kai nereikia kaltės – aukai pakanka įrodyti, kad daiktas padarė jai žalą. Už daiktus atsakingas dažniausiai savininkas arba jo saugotojas, teismų praktikoje apibrėžiami turinčiais „daikto naudojimo, kontrolės ir valdymo galią“. Paprastai daikto saugotojas yra jo savininkas. Vėliau teismų praktika įnešė niuansų į šį gana aiškų apibrėžimą ir išskyrė rizikingus daiktus dėl jų sandaros ir dėl jų elgesio.²⁹⁵ Švedijoje griežtos atsakomybės režimas taikomas už žalą sukeltą aplinkai pagal Aplinkosaugos kodeksą ar šunų, branduolinės energijos, oro eismo, geležinkelių eismo sukeltą žalą, taip pat nustatytos specialios taisyklės dėl žalos sukeltos kelių eisme ir pacientų sveikatai²⁹⁶. Vokietijoje taip pat aukštesnį rizikingumo laipsnį turinčiais pripažįstami geležinkeliai, automobiliai, oro transportas, dujų, atominės energijos pramonė ir panašiai, kur nukentėjusioji šalis neturi įrodinėti savo nekaltumo²⁹⁷, todėl šie specialieji deliktinės atsakomybės atvejai reglamentuoti atskiruose deliktinės atsakomybės įstatymuose (pvz., Vokietijos kelių eismo įstatyme), tačiau jie aiškinami kartu su Vokietijos CK. Palyginus Vokietiją su kitomis Europos jurisdikcijomis, būtent tai ir yra išskirtinis bruožas – griežtoji atsakomybė beveik visiškai reglamentuojama specialiuose įstatuose, išskyrus Vokietijos CK, nes jokia analogija šiems griežtos atsakomybės įstatams neleidžiama, jie laikomi išimtimis iš

²⁹³ Mikelėnas, *supra note*, 8: 229.

²⁹⁴ Koch, *supra note*, 150: 104.

²⁹⁵ *Supra note*, 132.

²⁹⁶ Schultz, *supra note*, 109.

²⁹⁷ Maksimaitis, *supra note*, 96: 412.

bendro kaltės principo.²⁹⁸ Teigiama, kad dėl skirtingo griežtos atsakomybės reglamentavimo Europos jurisdikcijose, dėl deliktų teisę reglamentuojančių teisės normų sąveikos su privalomojo draudimo sistemomis, griežta atsakomybė gali būti pripažinta gana skirtinga teisine kultūra pačioje deliktų teisėje, nes griežtos atsakomybės institutas įvairesnis nei kitos deliktų teisės sritys. Griežčiausia laikytina Prancūzijos griežta daikto savininko atsakomybė, kuri nėra pagrįsta ypatingu gamyklų ar daiktų pavojingumu. Tai lemia įdomius rezultatus. Kai ketverių metų vaikas sėdėjęs viršutiniame aukšte ant palangės, piešdamas pieštuku ant popieriaus paveikslėlį, žiūrėdamas žemyn, prarado pusiausvyrą, nukrito ant pėsčiojo ir pieštuku jį sužeidė, Prancūzijos teismas laikėsi nuomonės, kad vaikas yra pieštuko savininkas, todėl griežtai atsako už pieštuko padarytą žalą. Tuo pačiu Vengrijoje galioja bendroji nuostata „atsakomybė už ypač pavojingą veiklą“, kurioje pabrėžiama, kad griežtą atsakomybę pateisina didelis pavojingumas, o ypač pavojingos veiklos vykdytojas privalo kompensuoti dėl to patirtus nuostolius. Viduriu laikoma Vokietijos deliktų teisė dėl griežtos atsakomybės įvairių pavojingų daiktų laikytojams, o švelniausia – Anglijos deliktų teisė, kuri labai nenoriai pripažįsta griežtą atsakomybę. Jokios griežtos atsakomybės už motorines transporto priemones nebuvimas yra bene ryškiausias skirtumas tarp Anglijos ir daugumos Europos jurisdikcijų.²⁹⁹ Anot Helmuto Koziolo, daugelyje Europos jurisdikcijų yra nustatytos griežtos atsakomybės taisyklės, nes jos savo atsakomybės taisyklės susiejo su kai kurių privalomojo draudimo sistemų ir kompensavimo fondų įvedimu. Taip pat didelis skirtumas tarp bendrosios teisės ir kontinentinės Europos tradicijų yra tas, kad bendrosios teisės šalys, ypač JAV, mažesniu mastu – Anglija ir Izraelis, daugiau galvoja apie baudžiamąją žalą, o žemyninės Europos šalys ją atmeta. Šis kontrastas kyla dėl visiškai skirtingo mąstymo būdo ir susitelkimo ties skirtingais deliktinės atsakomybės tikslais. Šalys, kuriose taikoma bendroji teisė, pabrėžia prevencinę deliktų įstatymo funkciją, o kontinentinės Europos teisininkai jaučia kur kas mažesnę baudinės žalos poreikį nei jų kolegos JAV ir Anglijoje. Šio reiškinio priežastys gali būti tam tikri teisinių sistemų skirtumai, pavyzdžiui, tai, jog žemyninėje Europoje prevencijos ir baudimo tikslai yra įgyvendinami per administracinės ir baudžiamosios teisės institutus.³⁰⁰ Lietuvos deliktų teisė taip pat yra pasekusi žemyninės Europos keliu, todėl pagrindinis deliktinės atsakomybės taikymo tikslas yra visiškai kompensuoti žalą nukentėjusiajam, o griežtoji atsakomybė irgi yra pagrįsta rizikos prisiėmimo teorija, kuri atsispindi tiek Lietuvos CK, tiek teismų praktikoje.

²⁹⁸Ulrich Magnus, *supra note*, 118: 5-6.

²⁹⁹Helmut Koziol, „Harmonising Tort Law in the European Union: Advantages and Difficulties“, *ELTE Law Journal* 2013/1, žiūrėta 2020 m. vasario 11 d., <http://eltelawjournal.hu/harmonising-tort-law-in-the-european-union-advantages-and-difficulties/>.

³⁰⁰*Ibid.*

Konstitucinio teismo nutarimu Lietuvos civilinėje teisėje didesnio pavojaus šaltinis aiškinamas kaip keliantis didesnę nei įprasta pavojų aplinkiniams asmens valdomas objektas ar jo vykdoma veikla. „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuojantis bendrosios kompetencijos teismų praktiką, yra pažymėjęs, kad dėl tam tikro objekto ar veiklos, kaip keliančių didesnę pavojų aplinkiniams, pobūdžio sprendžiama pagal šiuos kriterijus: 1) itin didelę žalos atsiradimo riziką; 2) negalėjimą jos pašalinti atsargumo priemonėmis³⁰¹³⁰²“. „Asmuo, vykdamas įstatymų neuždraustą, visuomeniškai naudingą, socialiai vertingą, pelningą, tačiau rizikingą veiklą, nes ši veikla (darbai, procesai) ir (ar) joje naudojami objektai dėl objektyvių savybių kelia didesnę žalos padarymo kitiems grėsmę ir šios grėsmės negalima pašalinti net laikantis visų įmanomų atsargumo priemonių, yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojas³⁰³“. Todėl griežtoji atsakomybė dažnai yra grindžiama rizika. Pastebėta, kad teismai tam tikrais atvejais rizikos prisiėmimą traktuoja plačiai. Byloje³⁰⁴, kur darbuotojas susižeidė medžio pjovimo staklėmis, teismas nurodė, kad darbdavys kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojas „neįgyvendino prevencinių priemonių rizikai šalinti ir mažinti – neįrengė automatinio staklių stabdymo įtaiso“, bei papildomai dar nurodė, kad darbdavys neįvertino profesinės rizikos darbo vietoje. Toks vertinimas kelia klausimą, ar profesinės rizikos prisiėmimas taip pat galėtų būti sietinas su griežtąja atsakomybe? Daugiausia diskusijų³⁰⁵ kelia notaro profesinė atsakomybė, kuri teismų praktikoje taip pat buvo pavadinta „griežta profesine atsakomybe³⁰⁶“. Teigiama, kad „būtent notaro profesija, jo darbas yra veikla, susijusi su didesne rizika padaryti žalą tiek savo, tiek ir trečiųjų asmenų turtui³⁰⁷“. Taigi ši profesija kaip ir griežtoji atsakomybė siejama su rizikos prisiėmimu. Be šito, yra ir daugiau pastebėjimų, kurie sunkiai leidžia atriboti notaro profesinę atsakomybę nuo griežtos atsakomybės. „Prieš tvirtindamas sandorius notaras privalo būti maksimaliai atidus, kad ne tik būtų išvengta neteisėtų sandorių sudarymo, bet ir būtų užtikrinta asmenų teisėtų interesų apsauga. Notarui atliekant savo profesines pareigas atsiranda juridiniai faktai, kurie keičia civilinius santykius. Pasitikėjimas notaro atliekamais veiksmais grindžiamas ir Notariato įstatymo 26 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisykle, jog notarine forma patvirtintuose dokumentuose esantys faktai yra nustatyti ir neįrodinėjami, kol šie dokumentai (jų dalys) įstatymų

³⁰¹ *Supra note*, 197; *supra note*, 264.

³⁰² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas byloje Nr. 43/2011“, LRKT, žiūrėta 2020 m. vasario 26 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta103/content>.

³⁰³ *Op. cit.*, 197; *ibid.*

³⁰⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-159-313/2018“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 27 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=02ea445d-24e3-4c73-848e-e6dc02547a90>.

³⁰⁵ Chochrin, *supra note*, 13.

³⁰⁶ *Supra note*, 193.

³⁰⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-264/2008“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 27 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=681e677d-92af-4037-8b47-5beabc0bd9ba>.

nustatyta tvarka nėra pripažinti negaliojančiais. Taigi, notaras yra ir civilinių santykių teisėtumo ir stabilumo garantas.³⁰⁸ Toks vertinimas suponuoja tai, kad notaras turi ne tik tinkamai vykdyti savo profesines pareigas, bet ir užtikrinti teisėtą rezultatą, o kaip jau buvo anksčiau analizuota, tinkamas pareigos vykdymas kaip rezultato, o ne elgesio vertinimas, teismų praktikoje būdingas tik griežtojoje atsakomybėje. Iš gydytojo nėra reikalaujama, kad jis užtikrintų, jog rizikingos operacijos metu bus išsaugota gyvybė, nes jo pareigos nėra taip reglamentuotos, kad užtikrinti rezultatą, kas priešingai yra notaro atveju, kur teigiama, kad: „notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų³⁰⁹“. Iš esmės, galima teigti, jei atsirado neteisėtų sandorių, tai kaip ir atsirado notaro profesinė deliktinė atsakomybė. Tuo labiau, būtina paminėti, kad teismų praktikoje notaras atsakingas net dėl paties menkiausio laipsnio neapsižiūrėjimo, neatidumo ar klaidos padarymo³¹⁰. „Vis dėlto, galima pastebėti, kad Lietuvos teismų praktika nustatant notaro profesinio rūpestingumo standartą istoriškai kito. Ankstyvoji kasacinio teismo praktika, akivaizdžiai orientuodamasi į didesnes draudiko galimybes atlyginti žalą, akcentavo tai, kad notaro civilinę atsakomybę (kompensacinio pobūdžio) lemia bet kuri, net ir pati lengviausia kaltės forma – nepakankamas atidumas, klaida ir pan., todėl nustatinėdami notaro civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindus, teismai turi nustatinėti ne tik tyčios ar neatsargumo, bet ir kitokias nusižengimo formas, kurias nulemia būtent profesinės veiklos specifika. Tokia griežta pozicija yra teoriškai prieštaringa, nes kaltės formos yra tik tyčia ir neatsargumas (CK 6.248 str. 2 d.), todėl atsakomybė už kitus veiksmus jau reiškia atsakomybę be kaltės, kuri, bent jau oficialiai, notarams nėra taikoma. Šis prieštaravimas buvo pašalintas vėlesnėse kasacinėse nutartyse nurodant, kad nors notaro atsakomybę lemia ir pati lengviausia kaltės forma, tačiau vis dėlto notaro atsakomybė be kaltės negalima.“ Todėl pritartina nuomonei, kad „notaro atsakomybė praktikoje balansuoja ties atsakomybės be kaltės riba“.³¹¹ Įdomu ir tai, kad didesnio pavojaus šaltinio valdytojas gali išvengti atsakomybės, jei įrodo, kad galimybę didesnio pavojaus šaltinį valdyti prarado dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų ir dėl to jis nėra kaltas³¹². Taigi, nors griežtoji atsakomybė yra be kaltės, bet šiuo atveju teismas daro išimtį ir nurodo, kad kaltės vertinimas aktualus, siekiant valdytojui išvengti kaltės, kas patvirtina, kad ši atsakomybė nėra visada absoliučiai be kaltės. Teismų praktikoje dėl

³⁰⁸*Supra note*, 193.

³⁰⁹„Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas“, SEIMAS, žiūrėta 2020 m. vasario 27 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1695/asr>.

³¹⁰*Supra note*, 165; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-127/2003“, Teisės gidas, žiūrėta 2020 m. vasario 28 d., <http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=9124>; *op. cit.*, 193.

³¹¹Laurynas Didžiulis, „Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmens tapatybę ir jos ribos“, *Notariatas Nr. 29*, Justas Čiomanas ir kt., (Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2019), 74-75, <https://www.notarurumai.lt/leidiniai>.

³¹²*Supra note*, 51: 19.

ginklo, kaip didesnio pavojaus šaltinio, kitų asmenų užvaldymo atveju, buvo pasisakyta, kad „didesnio pavojaus šaltinio valdymas sukelia valdytojui didesnę nei įprasta rūpestingumo ir atsakingumo pareigą dėl jo priimtą rizikos valdyti didesnio pavojaus šaltinį, <...> todėl privalo elgtis ypač rūpestingai ir apdairiai, laikytis teisės aktuose nustatytų ir (arba) iš protingumo principo kylančių reikalavimų, *inter alia* rūpintis, kad jo valdomo didesnio pavojaus šaltinio neužvaldytų kiti asmenys, reikalaujamas didesnio rūpestingumo ir atidumo laipsnis turėtų būti toks, kad nebūtų sudaryta prielaidų žalai atsirasti³¹³“. Notarų atveju teismų vertinimas dar griežtesnis: „kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol kaltės prezumpcija negali būti paneigta³¹⁴“. Nors notaro atveju netaikoma griežta atsakomybė, galima teigti, kad didesnio pavojaus šaltinio valdytojui rūpestingumo pareigos lyginant su notaru yra reikalaujamas žemesnis laipsnis. Taip iškreipiami ir saugomų vertybių prioritetai. Manoma, kad tokia situacija susiklosčiusi dėl Notariato įstatyme įvirtintos kaltės reikalavimo notaro atsakomybei. Kaltė svarbi notaro civilinės atsakomybės draudimui, todėl teismams tenka sugriežtinti kaltės aiškinimą.

Įdomi situacija yra ir su samdančio darbuotojus asmens atsakomybe už žalą, atsiradusia dėl jų darbuotojų kaltės, kai atsakomybė kyla dėl didesnio pavojaus šaltinio valdymo. Teismų praktikoje buvo pasisakyta, kad „darbdavei, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojais, atsirado objektyvioji civilinė atsakomybė, t. y. civilinė atsakomybė be kaltės, už nurodytu didesnio pavojaus šaltiniu padarytą žalą (CK 6.270 straipsnis), o kaip samdančiam darbuotojus asmeniui, t.y. darbdavei, – netiesioginė civilinė atsakomybė už darbuotojo kaltais veiksmais padarytą žalą (CK 6.264 straipsnis)“, t.y. darbdavė „nurodytą žalą turėjo atlyginti ir kaip samdantis darbuotojus asmuo, kuris atsako už žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojo kaltės: žalą didesnio pavojaus šaltiniu padarė ieškovės įmonės darbuotojas, pažeidęs Kelių eismo taisyklių reikalavimus (CK 6.264 straipsnis)“³¹⁵. Gaunasi, kad dėl įstatyme numatytos „kaltės“ sąvokos, teismas kaltę traktuoja kaip įstatyme numatytos pareigos nevykdymą, kas iš esmės yra viena iš neteisėtų veiksmų formų. Šiuo atveju kai žala kyla dėl didesnio pavojaus šaltinio valdymo, valdytojo kaltė nėra vertinama, o veiksmų neteisėtumas susiejamas su darbuotojo atliktais veiksmais, tuo darbdavio atsakomybės nesiejant su darbuotojo kalte, todėl toks reguliavimas neužtikrina teisinio aiškumo.

Griežtosios atsakomybės sąlygos yra trys: neteisėti veiksmai, žala ir priežastinis ryšys. Taigi, griežtosios atsakomybės esmė yra tai, kad ji taikoma be kaltės, tačiau kaip jau buvo

³¹³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-144/2014“, LITEKO, žiūrėta 2020 m. vasario 28 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=b783a4f3-a1b8-4c87-9940-4ee7b23ecc66>.

³¹⁴ *Supra note*, 193.

³¹⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2007“, LITEKO, 2020 m. vasario 29 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=786f367d-4969-47fe-a384-f9995bce944e>.

išsiaiškinta, nesilaikant reikalaujamo elgesio standarto, konstatuojama objektyvioji kaltė persidengianti su neteisėtais veiksmais. Todėl, galima teigti, kad nors atsakomybei kilti kaltė ir nereikalinga, tačiau ji, kaip objektyvusis elementas nustatoma savaime. Taip pat yra pažiūrėjus iš kitos pusės, nustačius neteisėtus veiksmus kaip įstatyme numatytos pareigos pažeidimą, kaltė yra preziumuojama, tačiau čia visa esmė tame, kad kalbama apie objektyviają kaltę, kuri reikšmės griežtajai atsakomybei kilti nesudaro, o ne subjektyviają, kaip, pavyzdžiui, yra tyčios atveju, todėl negalima teigti, kad tyčia preziumuojama. Visai kitaip yra su neatsargumu, kuris, kaip išsiaiškinta, teismų vertinamas objektyviai, tačiau ir šiuo atveju, griežtojoje atsakomybėje kaltė nustatant ar asmuo atsakingas už sukeltą žalą neturi sudaryti reikšmės. Galima teigti, kad kaltė turi būti tiek svarbi, kiek reikia nustatyti paties nukentėjusiojo kaltę dėl žalos dydžio ar kaip atsakomybę šalinančią sąlygą, nes nukentėjusiojo tyčia ar didelis neatsargumas yra tiek žalos mažinimo, tiek šalinimo pagrindas, o ne pagrindas atsakomybei atsirasti.

Dar 2018 metų atskirų griežtosios deliktinės atsakomybės atvejų Lietuvos kasacinėje jurisprudencijoje teigiama, kad „griežtosios deliktinės atsakomybės atveju ieškovas turi įrodyti, kad žala kilo dėl atsakovo neteisėtų veiksmų³¹⁶“. Tačiau to pasigendama teismų praktikoje, kai, pavyzdžiui, statinio valdytojo atsakomybės atveju nurodoma, kad „veiksmų neteisėtumas nesiejamas su daikto savininko (valdytojo) veikimu ar neveikimu ir jo rūpestingumo klausimas nekeliamas, užtenka objektyvaus daikto su trūkumais valdymo fakto³¹⁷“. Dėl vandens parke naudojamų pramoginių įrenginių, teismas konstatavo, kad „atsakomybė atsiranda už žalos padarymo faktą, nesiejant jo su teisinių pareigų nevykdymu <...>, neturi reikšmės, buvo pažeisti saugumo reikalavimai ar ne³¹⁸“. Kitoje byloje³¹⁹ teismas nurodė, kad pakanka įrodyti žalos faktą ir dydį bei priežastinį ryšį. Todėl griežtoji atsakomybė yra ne tik be kaltės, bet kartais ir be neteisėtų veiksmų. Švedija, kuri yra atsisakiusi neteisėtų veiksmų sąlygos tiek bendrojoje deliktinėje atsakomybėje, tiek griežtojoje atsakomybėje³²⁰. Griežtos atsakomybės esmė – asmens suvokimas, kad jo valdomas daiktas ar vykdoma veikla yra rizikinga, tačiau jis valdo ar veikia ir turi apsisprendimą prisiimti atsakomybę už riziką bei galimą būsimą žalą. Toks teismų vertinimas yra logiškas, nes atitinka pagrindinį bendrą deliktinės atsakomybės tikslą, kompensuoti nukentėjusiajam žalą, o griežtoji atsakomybė dažniausiai yra remiama civilinės atsakomybės draudimo sistemų.

³¹⁶Supra note, 51: 26.

³¹⁷„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2009“, LITEKO, 2020 m. vasario 29 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaieska/tekstas.aspx?id=161ccd34-73d0-4539-ad68-29122c2f3a17>“.

³¹⁸Supra note, 197.

³¹⁹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2012“, LITEKO, 2020 m. vasario 29 d., <http://liteko.teismai.lt/viesaspredimupaieska/tekstas.aspx?id=84ad4170-038d-4262-9d88-56a64c806afd>.

³²⁰Schultz, supra note, 147: 247-248.

„Griežtos atsakomybės“ terminas yra labai sudėtingas, nes lyginamuoju požiūriu gali turėti įvairių sampratų³²¹. Griežtos atsakomybės sąvoka buvo naudojama jau nuo ankstyvosios romėnų teisės laikų, tačiau buvo suprantama kitaip, nes tuo metu kaltės kaip atsakomybės sąlygos dar nebuvo išvis. Tik vėliau, atsiradus kaltei, griežtos atsakomybės sąvoka įgavo kitą prasmę ir ėmė galioti savininkams, valdytojams, kurie prisiimdavo už kokį tai daiktą riziką, o pramonės laikotarpiu ši idėja buvo išplėtotą dar labiau ir iki pat šiandien taikoma daugelyje jurisdikcijų kaip priemonė garantuoti nukentėjusiajam žalą, sukeltą kitų asmenų rizikos prisiimtų daiktų ar veiklos. Tokios atsakomybės esmė – ji kyla be kaltės, tačiau kaltės persidengimas su neteisėtais veiksmais ir kaltės reikalavimai kitose teisės normose neužtikrina teisinio aiškumo. Be to, kaltė griežtos atsakomybės atveju taip pat reikalinga, siekiant nustatyti atsakomybę šalinančias ar mažinančias sąlygas. Vystantis santykių galimybėms ir tobulėjant pasauliui, griežtoji atsakomybė dėl deliktinės atsakomybės tikslo gali įgauti ir platesnę apimtį, tačiau, autorės manymu, griežta atsakomybė turi būti paremta civilinės atsakomybės draudimo idėja. Siekiant visiško kompensavimo tikslo išpildymo, sektina Prancūzijos deliktų teisė. Kitas klausimas, ar Lietuvos teisinė sistema ir visuomenė pajėgi, pasirengusi. Be civilinės atsakomybės draudimo, asmenys sukėlę žalą patirtų didelę finansinę naštą, o tokie kaip asmens, šeimos ar vaiko civilinės atsakomybės draudimai Lietuvoje nėra privalomi, o ,svarbiausia, kai kuriems asmenims net nežinomi.

³²¹Karner, *supra note*, 186: 857.

IŠVADOS

1. Romėnų teisės įtaka, teisininkų palaikomos idėjos, jų siekiai, tarpvalstybiniai santykiai, teritorijų prijungimai, industrializacija, žmogaus teisių vaidmens augimas bei kiti istoriniai veiksniai nulėmė skirtingų neteisėtų veiksmų ir kaltės deliktinėje atsakomybėje sampratų susiformavimą bei įtvirtinimą skirtingose Europos jurisdikcijose. Priklausomai nuo valstybės pasirinkto deliktinės atsakomybės reglamentavimo metodo, skiriami keturi neteisėtų veiksmų ir kaltės aiškinimo būdai: pirmuoju – šios sampratos persidengia, antruoju – neturi viena su kita siejančių elementų, trečiuoju – yra aiškinamos priklausomai nuo konkretaus delikto, o ketvirtuoju – mišrus. Visi jų remiasi siekiamais deliktinės atsakomybės tikslais. Esamus skirtumus patvirtina besitęsiančios diskusijos civilinės teisės harmonizavimo idėjos įgyvendinimo procese.

2. Neteisėtų veiksmų skaidymas į įstatymo numatytų pareigų pažeidimus ir bendro pobūdžio pareigos, elgtis atidžiai, rūpestingai, pažeidimus neužtikrina teisinio aiškumo ir yra netikslingas, nes bendro pobūdžio pareiga, elgtis atidžiai, rūpestingai, kildinama iš įstatymo bei yra visa apimanti. Lietuvos deliktų teisės sistemoje neteisėtumui nustatyti remiamasi neteisėto elgesio vertinimu, būdingu atsakomybei bendrais pagrindais, ir neteisėto rezultato vertinimu, būdingu griežtajai atsakomybei, todėl siūlytina vengti neteisėto rezultato vertinimo esant deliktinei atsakomybei su kalte, nes griežta atsakomybė laikytina išimtinė įstatymo numatyta atsakomybe.

3. Kaltės samprata apima asmens pareigą nesiekti žalos kitam asmeniui, elgtis tiek rūpestingai, atidžiai ir apdairiai, kad neatsirastų neigiamų pasekmių ar gebėti numatyti jas, todėl Lietuvoje galioja objektyvus ir subjektyvus kaltės vertinimas, tačiau deliktinės atsakomybės kompensavimo tikslą užtikrina būtent objektyvi kaltė. Šiai dienai subjektyvios kaltės visiškai atsisakyti neįmanoma, tačiau ji turėtų būti laikoma deliktinės atsakomybės išimtimi, kai būtina užtikrinti civilinės teisės teisingumo, sąžiningumo, protingumo principus.

4. Neteisėtų veiksmų sampratos, esant įstatymo numatytos pareigos pažeidimui, atskyrimas nuo objektyvios kaltės ir jų persidengimo nustatymas, tik esant rūpestingumo pažeidimui, neužtikrina teisinio aiškumo, nes bendri reikalaujamo rūpestingumo, atidumo, moralaus, etiško, protingo, sąžiningo elgesio standartai apima teisinės pareigas, kildinamas tiek iš teisės normų, tiek iš moralinės kilmės įsipareigojimų, o neteisėti veiksmai pasireiškia minėtų pareigų nevykdymu, todėl reikalaujami elgesio standartai yra visa apimantys ir turėtų būti laikytini esminiu kriterijumi, vertinant ar asmens elgesys, kuriuo buvo pažeistos kito asmens subjektinės teisės, yra teisėtas, ar ne, tuo pačiu nedarant atskirties tarp neteisėtų veiksmų ir objektyvios kaltės sampratų. *Bonus pater familias* elgesio standartas neturi bendro visiems pritaikomo aprašymo, kurio apibrėžti ir neįmanoma, nes jo vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į konkrečią situaciją, jos

faktus, profesinius reikalavimus, kintančius santykius, jų sudėtingumą, pavojingumą ir kitus pažangos reiškinius, tačiau, siekiant didesnio aiškumo, siūlytina remtis *soft law* instrumentais, konkrečiau PELT, kuriame pateikiamas sąrašas kriterijų, į kuriuos turėtų būti atsižvelgiama vertinant *bonus pater familias* elgesio standartą, nes jie atitinka Lietuvos teismų formuojamą praktiką.

5. Neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų persidengimas neleidžia daryti aiškios atskirties tarp atsakomybės su kalte ir griežtos atsakomybės, tačiau griežtai atsakomybei būdinga rizikos teorija, ypačingai tada, kai neteisėtumo negalima pagrįsti konkrečios teisės normos pažeidimu, kaip priemone užtikrinti deliktinės atsakomybės kompensavimo tikslo įgyvendinimą. Sąvoka „griežta atsakomybė“ ir rizikos teorijos taikymas yra išimtinai būdinga atsakomybei be kaltės, kuri gali kilti tik įstatymo numatytais atvejais, todėl neturėtų būti taikoma atsakomybei bendrais pagrindais, kas šiuo metu itin plona riba teskiria notaro profesinę atsakomybę.

Šiame darbe atliktas tyrimas ir jo gautos išvados visiškai patvirtino darbo įvade iškeltą ginamąjį teiginį, kad neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų apibrėžtumas bei jų santykio atribojimas leistų užtikrinti teisinį aiškumą deliktinėje atsakomybėje.

PASIŪLYMAI

1. Siūloma pakeisti Notariato įstatymo 6⁽²⁾ straipsnio antrą sakinį ir išdėstyti taip:

„Notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo objektas yra notarų civilinė atsakomybė už notarų, jų atstovų ir notarų biurų darbuotojų ~~kaltais~~ **neteisėtais** veiksmais padarytą žalą, vykdant notaro profesinę veiklą“.

2. Siūloma pakeisti CK 6.264 straipsnio 1 dalį ir išdėstyti taip:

„1. Samdantis darbuotojus asmuo privalo atlyginti žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojų, einančių savo darbines (tarnybines) pareigas, ~~kaltės~~ **neteisėtų veiksmų**“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“. TAR. Žiūrėta 2020 m. sausio 12 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>.
2. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas“. TAR. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr>.
3. „Vaiko teisių konvencija“. SEIMAS. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.
4. „Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas“. TAR. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E2780B68DE62/asr>.
5. „Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymas“. TAR. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6286F15970B3/asr>.
6. „Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas“. SEIMAS. Žiūrėta 2020 m. vasario 27 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1695/asr>.
7. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas“. TAR. Žiūrėta 2020 m. vasario 17 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.717DD0E6FE37/asr>.
8. „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas“. SEIMAS. Žiūrėta 2020 m. vasario 4 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/256281f0088a11e5b0d3e1beb7dd5516?jfwid=fhhu5mm9v>.

Mokslo doktrina:

1. Ambrasienė, Dangutė, Algis Norkūnas ir kt. „Civilinė atsakomybė“. Iš *Civilinė teisė: Prievolių teisė*, Dangutė Ambrasienė, Egidijus Baranauskas, Danguolė Bublrienė, Solveiga Cirtautienė, Rolandas Galvėnas, Kęstutis Laurinavičius, Algis Norkūnas, Leonas Virginijus Papirtis, Antanas Rudzinskas, Živilė Skibarkienė, Janina Stripeikienė, Daivis Švirinas, Vadimas Toločko, Jūratė Usonienė, 177-260. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
2. Andriulis, Vytautas. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDT) XIV amžiaus teisė, jos sistemos“. Maksimaitis, Mindaugas. „Nacionalinės ir perimtos teisės koegzistencijos principai tarpukario Lietuvoje“. Iš *Lietuvos teisės tradicijos*, Mindaugas Maksimaitis, Stasys Vansevičius, Armanas Abramavičius, Vytautas Andriulis, Genovaitė Babachinaitė, Cristina Baretini, Gintautas Bužinskas, Antanas Dapšys, Vita Neverauskaitė, Anna Drakšienė, Danutė Jočienė, Pranas Kūrys, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Ilona

- Michailovič, Valentinas Mikelėnas, Vladas Pavilionis, Aušra Rauličkytė, Egidijus Šileikis, Gintaras Švedas, Paulius Vinkleris, 38-44 ir 138-153. Vilnius: Justitia, 1996.
3. Antanaitis, Martynas. „Tiesioginės darbuotojo deliktinės atsakomybės taikymas Lietuvoje.“ *Jurisprudencija* 25, 2 (2018): 479-497, <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/MRUIR007/15663>.
 4. Arlauskas, Saulius. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
 5. Arlauskas, Saulius ir Remigijus Jokubauskas. „Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose“. *Jurisprudencija* 20, 4 (2013): 1368-1390. <https://elaba.lvb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAPDB3242716>.
 6. Bakanas, A., G. Bartkus, G. Dominas, A. Kabišaitis, Š. Keserauskas, V. Mikelėnas, V. Mizaras, D. Petrauskaitė, R. Petravičius, Z. Smirnovienė, V. Staskonis, R. Šukys, A. Taminskas, V. Tiažkijus, A. Vainauskas ir A. Vileita. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia: 2002.
 7. Banevičienė, Anželika. „Civilinė teise. Civilinė atsakomybė“. Iš *Lietuvos teisės įvadas*, Anželika Banevičienė, Vidmantė Giedraitytė, Ramunė Miežanskienė, Alvydas Rimkevičius, Henrikas Šadžius, Antanas Šenavičius, Vygintas Šliauteris, Aušra Tartilaitė, Paulius Veršekys, 325-386. Kaunas: Technologija, 2012.
 8. Bengtsson, Bertil. „Children as Tortfeasors under Swedish Law“. Wagner, Gerhard. „Children as Tortfeasors under German Law“. Iš *Children in Tort Law: Part I: Children as Tortfeasors*. Miquel Matin-Casals ir kt. Wien: Springer, 2006.
 9. Čiočys, Petras Algirdas. *Teisės pagrindai*. Vilnius: VVAM, 2008.
 10. Drukteinienė, Simona ir Algis Norkūnas. *Civilinės atsakomybės praktikumas*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2017.
 11. European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Viena: Springer, 2005.
 12. Garcia-Ripoll, Martin. „Unlawfulness in Western European Tort Law.“ *Open Access Library Journal* 2, e1605 (2015): 1-18. <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=68442>.
 13. Gutauskas, Aurelijus. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2015.
 14. Hegel, George Wilhelm Friedrich. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000.
 15. Jakštas, Evaldas. „Neteisėtų veiksmų ir kaltės kaip dviejų deliktinės atsakomybės sąlygų skiriamoji riba“. Magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2016.
 16. Jonaitis, Marius. *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

17. Kelsen, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
18. Koziol, Helmut. *Unification of Tort Law: Wrongfulness*. Hague: Kluwer Law International, 1998.
19. Maksimaitis, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
20. Mikelėnas, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
21. Mikelėnas, Valentinas. *Prievolių teisė: Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002.
22. Mizaras, Vytautas. *Autorių teisė. Antras tomas*. Vilnius: Justitia, 2009.
23. Mizaras, Vytautas. „Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos“. Iš *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*, Vytautas Mizaras, 51-75. Vilnius: Justitia, 2007.
24. Nekrošius, Ipolitas, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.
25. Nekrošius, Ipolitas, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999.
26. Nekrošius, Ipolitas, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007.
27. Norkūnas, Algis. „Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas.“ *Jurisprudencija* 28, 20 (2002): 112-118. <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2841036>.
28. Norkūnas, Algis ir Simona Selelionytė-Drukteinienė. *Civilinės atsakomybės praktikumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
29. Pareira, A., S. Rodrigues, P. Morgado. „Portugal“. Iš *Digest of European Tort Law Vol3: Essential Cases on Misconduct*, Benedict Winiger, Ernst Karner, Ken Oliphant, 45-48. Berlin/Boston: De Gruyter, 2018. <http://tiny.lt/4x59whb>.
30. Petrovych, Karnaukh Bohdan. "Fault in tort law: Moral justification and mathematical explication". *Problems of Legality*, 141 (2018): 54-64. <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/126813/130431>.
31. Pranevičienė, Birutė. „Ulitarizmo įtaka žmogaus teisės sistemai“. *Mokslo darbai: Jurisprudencija* 4, 106 (2008): 36-50. <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2792957>.
32. Rasimavičius, P. „Prievolės atsirandančios dėl žalos padarymo“. Iš *Tarybinė civilinė teisė II dalis*, P. Vitkevičius, J. Žeruolis, V. Staskonis, P. Rasimavičius, V. Pakalniškis ir A. Vileita, 330-355. Vilnius: Mintis, 1977.

33. Ruzgytė, Eglė. „Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės“. *Parlamento studijos*, 23 (2017): 122-153. <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr23/files/122-153.pdf>.
34. S Markesinis, Basil, John Bell ir André Janssen. *Markesinis's German Law of Torts: A Comparative Treatise*. Oxford: Hart, 2019. <http://tiny.lt/6hme6a>.
35. Schultz, Marten. „Analyze This! Some Swedish Reflections on the Europeanization of Tort Law“. *Stockholm Centre for Commercial Law*. Stockholms Universitet (2004): 223-251. Žiūrėta 2020 m. vasario 9 d.. <http://www.juridicum.su.se/user/masc/>.
36. Selelionytė, Simona. „Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga.“ *Jurisprudencija* 1, 79 (2006): 102-112. <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB6095642>.
37. Selelionytė-Drukteinienė, Simona. „Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje“. *Jurisprudencija* 4, 118 (2009):123-146. <https://www.lvb.lt/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2868350>.
38. Skirius, Juozas ir Gintaras Šapoka. *Lietuvos teisės ir valstybės istorija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
39. Staskonis, V. „Civilinė atsakomybė už prievolių pažeidimą“. Iš *Tarybinė civilinė teisė I dalis*, J. Žeruolis, S. Vėlyvis, P. Vitkevičius, A. Vileita, V. Staskonis ir P. Rasimavičius, 369-393. Vilnius: Mintis, 1975.
40. Steininger, Barbara C ir Nora Wallner-Friedl. „Wrongfulness and Fault“. Iš *Tort Law in the Jurisprudencia of the European Court of Human Rights*, Attila Fenyves, Ernst Karner, Helmut Koziol, Elizabeth Steiner, 501-538. Berlin: De Gruyter, 2011.
41. Šlapkauskas, Vytautas. „Prof. habil. dr. A. Vaišvila – Teisinės valstybės sampratos kūrėjas ir jos įgyvendinimo teisėkūroje plėtotojas“. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*, Vytautas Šlapkauskas, Darijus Beinoravičius, Milda Vainiutė, Mantas Liesis, Saulius Arlauskas, Saulius Katuoka, Mindaugas Maksimaitis, Ernestas Spruogis, Antanas Šenavičius, 13-58. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
42. Tavernier, Pieter De ir Jeroen van der Weide. „Harmonising tort law. Exploring the concept of fault“. *BW Krant Jaarboek* (2016): 109-139. <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/41223>.
43. Terebeiza, Žilvinas. „Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese“. Daktaro disertacijos santrauka, Mykolo Romerio universitetas, 2009. <https://www.lvb.lt/permalink/f/1714dbi/ELABAETD1959932>.

44. Tremml, T. „Torts“. Iš *Key Aspects of German Business Law*, M. Wendler, B. Tremml, B. Buecker, 95-105. Berlin: Springer Heidelberg, 2008.
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-68577-7_8.
45. Ulrich Magnus, „The Reform of German Tort Law“, *InDret*, 2 (2003): 1-11,
<https://www.raco.cat/index.php/InDret/article/view/82541>.
46. Ussing. Henry. „The Scandinavian Law of Torts“. *The American Journal of Comparative Law* 1, 4 (1952): 359-372, <https://doi.org/10.2307/837349>.
47. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
48. Van Boom, W. H. ir kt. *Unification of Tort Law: Fault*. The Hague: Kluwer Law International, 2005.
49. Van Dam, Cees. *European Tort Law. Preface*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
<https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199672264.001.0001/acprof-9780199672264-chapter-5>.
50. Van Dam, Cees. „European Tort Law and the Many Cultures of Europe“. Iš *Private Law and the Many Cultures of Europe*, Thomas Wilhelmsson, Elina Paunio, Annika Pohjolainen, 57-80. Hague: Kluwer Law International, 2007.
<http://www.ceesvandam.info/default.asp?docid=216>.
51. Van Gerven, Walter, Jeremy Lever ir Piere Larouche. *Common law of Europe casebooks: Tort law*. Oxford:Hart Publishing, 2000.
52. Vitkevičius, Pranciškus. „Civilinis teisinis santykis“. Iš *Civilinė teisė. Bendroji dalis*, Vytautas Pakalniškis, Pranciškus Vitkevičius, Ramutė Ruškytė, Julija Kiršienė, 102-128. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
53. Volodko, Renata. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
54. Zweigert, K. ir H. Kotz. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
55. Žeruolis, J. ir M. Čapskis. *Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1976.

Europos Teisingumo Teismo praktika:

1. „2015 m. rugsėjo 10 d. Europos Teisingumo Teismo (trečiosios kolegijos) sprendimas byloje Nr. C47/14“. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2015_363_R_0010.

Lietuvos Respublikos Teismų praktika:

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas byloje Nr. 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/2000-31/2000-35/2000-39/2000-8/01-31/01“. LRKT. Žiūrėta 2020 m. sausio 18 d. <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content>.
2. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-645/2002“. Teisės gidas. Žiūrėta 2020 m. vasario 19 d. <http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=10706>.
3. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-127/2003“. Teisės gidas. Žiūrėta 2020 m. vasario 28 d. <http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=9124>.
4. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2004“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 18 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=f7994006-3b81-4bf3-b8fb-69a00ad844e5>.
5. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2005“. Teisės gidas. Žiūrėta 2020 m. vasario 24 d. <http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=28024>.
6. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 23/04“. LRKT. Žiūrėta 2020 m. vasario 25 d. <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta217/content>.
7. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2007“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 29 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=786f367d-4969-47fe-a384-f9995bce944e>.
8. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2008“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 18 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=e7d3cfd2-ee33-4688-9a5a-3b031dc13c63>.
9. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-264/2008“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 27 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=681e677d-92af-4037-8b47-5beabc0bd9ba>.

10. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-331/2008“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 17 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=254e28f4-3395-4f6b-9db0-19c672c44830>.
11. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-58/2009“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 18 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=444d5e9f-e84b-4f35-b843-e7116db5e859>.
12. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2009“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 29 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=161ccd34-73d0-4539-ad68-29122c2f3a17>.
13. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=ec543298-50fd-4cd9-9895-341b3e347a1c>.
14. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 03 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-307/2009“. TEISMAI. Žiūrėta 2020 m. sausio 25 d. <https://eteismai.lt/byla/209399164457395/3K-3-307/2009>.
15. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=96516517-a9d8-4cd2-8147-40841f817644>.
16. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-53/2010“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 21 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=5aff353a-0ea5-4a75-8ea5-6355b7d71325>.
17. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2010“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=5d6c01a2-49ec-4bfc-9c4d-26bafc42b637>.
18. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-434/2010“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d.

- <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=62e03cf5-1f59-4b4d-8e66-25e1f20f98d7>.
19. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 21 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=72ad09a5-4bf4-42bd-9a03-a86ffdc982b>.
 20. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446/2011“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=03a9059a-aa25-438a-a13b-b06eaf1f00a4>.
 21. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 24 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=5b3576cc-ce25-4e62-81ed-0c110d997cd8>.
 22. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-202/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 22 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=c90f2efa-f993-47c7-ab5b-47cae64bb074>.
 23. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 29 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=84ad4170-038d-4262-9d88-56a64c806afd>.
 24. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-465/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 24 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=85256151-98a4-48e3-87bd-fa2a0220aeea>.
 25. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. sausio 25 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=5b968bd0-f954-41fc-971e-e800c59a39fc>.
 26. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-520/2012“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 17 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=a672bca7-917e-4819-b9f1-6cc971e3a432>.

27. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=afc5bf67-a68d-4fbc-adf8-2a3326406ef4>.
28. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 43/2011“. LRKT. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paiseska/135/ta103/content>.
29. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-683/2013“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=b1b86945-764e-4960-9368-ff45b0801e02>.
30. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-144/2014“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 28 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=b783a4f3-a1b8-4c87-9940-4ee7b23ecc66>.
31. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d. <https://pdfslide.net/documents/lat-2015-m-sausio-27-d-nutartis-byloje-nr-3k-3-82015.html>.
32. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8-916/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=056f499e-56d4-4c47-aedf-e4d020460db3>.
33. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-186-701/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 21 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=0af576a7-0368-468c-ad28-2ba556ca57c5>.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330-706/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 26 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=f45172ec-dfff-4d85-9eb9-580fac546abc>.
35. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-687/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 21 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=aba2e869-c649-4ab6-9e5c-793d157e47eb>.

36. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416-469/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 24 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=35024418-4045-4a4e-9697-a6383354d654>.
37. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-423-378/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 19 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=45d9fcba-f870-4733-9a9c-6741362300fc>.
38. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-603-701/2015“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 23 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=ec1e652a-9ce9-4b63-963c-a54a42bbb67f>.
39. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. birželio 02 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-292-686/2016“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=757fcb6b-328b-47af-a8e5-0593b5c7b8a3>.
40. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-56-969/2017“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 21 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=775d399f-d895-4b1d-a566-499e91390e36>.
41. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-99-701/2017“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 22 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=0c46214d-def6-4727-b6fe-23d0479c0482>.
42. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-114-378/2017“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 22 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=b3bf79b6-5d0d-4d80-b328-78393c51bbd5>.
43. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-312-313/2017“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 25 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=73ac14af-3960-43d2-8983-bf1566e76d66>.
44. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-461-378/2017“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario

- 22 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a9fd956f-5671-4135-820d-6a0e9be7044b>.
45. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-53-378/2018“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=8783123e-294c-4e3b-b366-b2dbb9ec4098>.
46. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio 2018 m. kovo 8 d. nutarimas Nr. KT4-N3/2018“. SEIMAS. Žiūrėta 2020 m. vasario 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/959491a0231411e88a05839ea3846d8e?jfwid=q8i88lp51>.
47. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-159-313/2018“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 27 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=02ea445d-24e3-4c73-848e-e6dc02547a90>.
48. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-270-915/2018“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 22 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fca76dd2-75a5-41f8-892b-9dadaf9cef0a>.
49. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-322-1075/2018“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 25 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d6c63ab5-266d-4f06-a8f0-ea80b220696e>.
50. „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2019 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. A2-23813-868/2019“. LITEKO. Žiūrėta 2020 m. vasario 25 d. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=22714f5e-49fa-4dd9-9805-29ebad2869a3>.

Kiti šaltiniai:

1. „Atskiri griežtosios deliktinės atsakomybės atvejai Lietuvos kasacinėje jurisprudencijoje.“ Teismų praktika 48 (2018). Žiūrėta 2020 m. vasario 1 d. <https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-bylu-apzvalgos/67>.
2. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Žiūrėta 2020 m. vasario 14 d. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0679.

3. Chochrin, Tomas. „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas užkerta kelią neapdariai notarų profesinei veiklai“. Jurisprudencija (2013 m. liepos 24 d.). Žiūrėta 2020 m. vasario 1 d. <https://jurisprudencija.wordpress.com/2013/07/24/lietuvos-auksciausiasis-teismas-uzkerta-kelia-neapdariai-notaru-profesinei-veiklai/>.
4. Didžiulis, Laurynas. „Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmens tapatybę ir jos ribos“. *Notariatas Nr. 29*, Justas Čiomanas ir kt., 69-93. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2019. <https://www.notarurumai.lt/leidiniai>.
5. „Introduction to Franch Tort Law“. British Institute of International and Comparative Law. Žiūrėta 2020 m. vasario 16 d. https://www.biicl.org/files/730_introduction_to_french_tort_law.pdf.
6. „Italian Civil Code“. Italian Tort Law. Žiūrėta 2020 m. vasario 19 d. <http://italiantortlaw.altervista.org/civilcode.html>.
7. Koziol, Helmut. „Harmonising Tort Law in the European Union: Advantages and Difficulties“. *ELTE Law Journal* 2013/1. Žiūrėta 2020 m. vasario 11 d. <http://eltelawjournal.hu/harmonising-tort-law-in-the-european-union-advantages-and-difficulties/>.
8. Mizaras, Vytautas. „*Deliktų teisės samprata, paskirtis ir tikslai*“. Paskaitų medžiaga: Deliktų teisė, Vilniaus universitetas (2007). Žiūrėta 2020 m. sausio 10 d. http://web.vu.lt/tf/v.mizaras/dokumentai/DeliktuT_1tema.pdf.
9. Norkūnas, Algis. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Žiūrėta 2020 m. vasario 18 d. <https://www.vle.lt/Straipsnis/deliktas-64117>.
10. „Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law.“ Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) (2009). Žiūrėta 2020 m. sausio 31 d. https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf.
11. „Principles of European Tort Law.“ European Group on Tort Law. Žiūrėta 2020 m. sausio 31 d. <http://www.egtl.org/principles/project.htm>.
12. Schultz, Marten. „Tort Law in Sweden. An Introduction“. Faculty of Law, Stockholm University (2005). Žiūrėta 2020 m. vasario 10 d. <http://www.juridicum.su.se/user/masc/introduction%20to%20Swedish%20law/TortLawInSweden.ppt>.
13. „The Historical Development of Tort Law in England“. Ukessays, 2017 m. balandžio 27 d. Žiūrėta 2020 m. vasario 5 d. <https://www.ukessays.com/essays/history/the-historical-development-of-tort-law.php>.

ANOTACIJA (ANOTATION)

Reikšminiai žodžiai: neteisėti veiksmai, kaltė, deliktinė atsakomybė.

Darbo tyrimo esmė. Atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų prigimtį, jų istorinę raidą bei nustatyti šių sampratų aiškinimą lėmusius veiksnius, aiškinimo būdus pagrindinėse Europos jurisdikcijose. Nustatyti neteisėtų veiksmų, kaltės sampratas ir jų santykio deliktinėje atsakomybėje aiškinimo problemas bei galimybes jas pašalinti. Nustatyti atsakomybės su kalte ir griežtos atsakomybės skiriamąją ribą, dėl jų santykio kylančius neaiškumus bei galimybes juos pašalinti, pateikti pasiūlymus, susijusius su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje.

Tyrimo tikslas. Atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas, jų ypatumus, aiškinimo problemas deliktinėje atsakomybėje, nustatyti neteisėtų veiksmų ir kaltės skirtinguose deliktuose santykio problematiką teisės doktrinoje, praktikoje bei pateikti pasiūlymus, susijusius su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje, siekiant didesnio teisinio aiškumo.

Gauti rezultatai. Šiame darbe išsikeltas tikslas pasiektas, įgyvendinti uždaviniai bei gautos išvados visiškai patvirtino darbo įvade iškeltą ginamąjį teiginį, kad neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų apibrėžtumas bei jų santykio atribojimas leistų užtikrinti didesnę teisinę aiškumą deliktinėje atsakomybėje.

Keywords: unlawfulness, fault, tort liability.

The essence of the research. To reveal the nature of the concepts of unlawfulness and guilt, their historical development and to determine the factors that determined the interpretation of these concepts, the ways of interpretation in the main European jurisdictions. To identify the concepts of unlawfulness, guilt and the problems of interpretation of their relationship in tort liability and the possibilities to eliminate them. To establish the boundary between liability with fault and strict liability, ambiguities arising from their relationship and possibilities to eliminate them, to submit proposals related to unlawfulness and fault in tort liability.

The purpose of the research. To reveal the concepts of unlawfulness and guilt, their peculiarities, problems of interpretation in tort liability, to identify the problems of unlawfulness and fault in different torts in legal doctrine, practice and to make suggestions related to unlawfulness and guilt in tort liability for greater legal certainty.

Achieved results. The goal set in this work was achieved, the tasks implemented and the conclusions obtained fully confirmed the defensive statement raised in the introduction that the clarity of the concepts of unlawfulness and fault, and the delimitation of their relationship would ensure greater legal certainty in tort liability.

SANTRAUKA

Pasirinkta tema „Neteisėti veiksmai ir kaltė deliktinėje atsakomybėje“, nes atskiri, fragmentiški mokslo darbai, susiję su neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų aiškinimu, neformuoja nuoseklios doktrinos, apimančios teorines ir praktines problemas, susijusias su neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų bei jų santykio aiškinimu deliktinėje atsakomybėje, be to keitėsi ir teismų praktika. Teisinėje valstybėje turi būti užtikrintas teisinis aiškumas, o, santykiuose su Europos Sąjungos valstybėmis, Lietuva privalo turėti aiškią poziciją civilinės teisės harmonizavimo klausimais. Neteisėti veiksmai ir kaltė deliktinėje atsakomybėje reikalauja papildomo dėmesio, todėl šio darbo tikslas – atskleisti neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratas, jų ypatumus, aiškinimo problemas deliktinėje atsakomybėje, nustatyti neteisėtų veiksmų ir kaltės skirtinguose deliktuose santykio problematiką teisės doktrinoje, praktikoje bei pateikti pasiūlymus, susijusius su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje, siekiant didesnio teisinio aiškumo.

Šiame darbe naudojant loginės literatūros analizės, istorinį, lingvistinį, sisteminių, teologinį ir lyginamąjį tyrimo metodus pasiektas išsikeltas tikslas, patvirtinta prielaida, įgyvendinti užsibrėžti uždaviniai: atskleista neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų prigimtis, jų istorinė raida bei nustatyti šių sampratų aiškinimą lemę veiksniai, aiškinimo būdai pagrindinėse Europos jurisdikcijose; nustatytos neteisėtų veiksmų, kaltės sampratos, jų santykio deliktinėje atsakomybėje aiškinimo problemos, galimybės jas pašalinti; nustatyta atsakomybės su kalte ir griežtos atsakomybės skiriamoji riba ir dėl jų santykio kylantys neaiškumai bei galimybės juos pašalinti; pateikti pasiūlymai, susiję su neteisėtais veiksmais ir kalte deliktinėje atsakomybėje.

Šį darbą sudaro dvi pagrindinės dalys, iš kurių pirmojoje atskleidžiama neteisėtų veiksmų ir kaltės deliktinėje atsakomybėje istorinė raida nuo romėnų teisės iki šiandien, siekiant išsiaiškinti kaip susiformavo deliktinės atsakomybės institutas, kaip buvo suprantami neteisėti veiksmai ir kaltė civilinėje teisėje anksčiau, kokie veiksniai paveikė minėtų sampratų raidą ir jų aiškinimą tiek pagrindinių Europos jurisdikcijose, tiek Lietuvos deliktų teisėje, kokia buvo romėnų teisės įtaka, kokius modelius pasirinko pagrindinės Europos jurisdikcijos deliktinei atsakomybei reglamentuoti, kaip neteisėti veiksmai, kaltė ir jų santykis yra aiškinami šiandien. Antrojoje dalyje atskleidžiamos neteisėtų veiksmų ir kaltės sampratų aiškinimo problemos, analizuojama, kas deliktinėje atsakomybėje laikytina neteisėtu, skiriamoji riba tarp teisėto ir ne, aiškinamasi ar elgesys, ar rezultatas turėtų būti vertinamas siekiant nustatyti neteisėtumą, atibojama objektyvi kaltė nuo subjektyvios, vertinami reikalaujami elgesio standartai, jų kriterijai bei pateikiamos problemos, susijusios su neteisėtų veiksmų ir kaltės santykio aiškinimu, atsakomybės su kalte ir griežtosios atsakomybės skirtumai bei neaiškumai.

SUMMARY

The chosen topic “Unlawfulness and guilt in tort liability” due to the separation of fragmentary scientific works related to the interpretation of unlawfulness and guilt concepts do not form a coherent doctrine covering theoretical and practical problems related to the interpretation of unlawfulness and guilt concepts and their relationship in tort liability. The case of law has also changed. Legal certainty must be ensured in a state governed by the rule of law and in its relations with the states of the European Union; Lithuania must have a clear position on the issues of harmonization with civil law. Unlawfulness and guilt in tort liability require additional attention, therefore this work aims to reveal the concepts of unlawfulness and guilt, their peculiarities, problems of interpretation in tort liability, identify problems of the relationship between unlawfulness and guilt in different torts in legal doctrine, practice and make suggestions, relating to unlawfulness and fault in tort liability, for greater legal certainty.

In this work, using the analysis of logical literature, historical, linguistic, systematic, theological and comparative research methods, the set goal was achieved, the assumption was confirmed, the set tasks have implemented: the concepts of unlawfulness and of guilt were revealed, their historical development and the factors determining the interpretation of these concepts in key European jurisdictions; problems of unlawfulness and guilt concepts, interpretation of their relationship in non-contractual liability, possibilities to eliminate them have been identified; the demarcation line between liability with fault and strict liability has been established and the uncertainties arising from their relationship and the possibilities to eliminate it have already been established; made proposals related to unlawfulness and guilt in tort liability.

This work consists of two main parts, the first of which reveals the historical development of unlawfulness and guilt in tort liability from Roman law to the present day, to find out how the institute of tort liability was formed, how unlawfulness and guilt in civil law were understood, what factors influenced the development of these concepts. Their interpretation in both the main European jurisdictions and Lithuanian tort law, what was the influence of Roman law, what models were chosen to regulate the tort liability of the main European jurisdictions, how unlawfulness, guilt and their relationship are interpreted today. The second part reveals the problems of interpretation of unlawfulness and guilt concepts, analyzes what is considered unlawful in tort liability, distinguishes between lawful and unlawful, explains whether behavior should be assessed to determine unlawfulness, distinguishes objective guilt from subjective, assesses required standards of conduct, their criteria and the problems associated with the interpretation of the relationship

between unlawfulness and fault, the differences and ambiguities in liability with fault and strict liability.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2020-05-07

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto, Civilinės ir verslo teisės, studentė Živilė Bertašienė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Neteisėti veiksmai ir kaltė deliktinėje atsakomybėje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Živilė Bertašienė

(parašas)